

ARKIVRÅD

ORGAN FOR NORSK ARKIVRÅD **1/24**

**VIKTIG AT FAGFELTET FÅR UTVIKLE SEG / ÅRETS ARKIV 2023 – DOKUMENTASJONS-
FORVALTNINGSTJENESTEN I NORSK HELSENETT / VISJONER FOR EN VERDEN UTEN
NOARK / KUNSTIG INTELLIGENS OG NASJONALBIBLIOTEKET / 10 ÅR MED INGA:
BEST MULIGE ARKIVER – DIGITALT TILGJENGELIG FOR ALLE / SJU OM BOLSTAD /
STRATEGIER FOR Å SYNLIGGJØRE NASJONAL MINORITETSKULTUR, OVERFØRINGS-
VERDI OG FORMIDLING FRA MUSEUMSFELTET? / UTDANNES DE FOLKENE VI TRENGER,
OG HVEM SITT ANSVAR ER DET? / KUNSTIG INTELLIGENS (KI) – TIL GLEDE OG BESVÆR /
FRA PERGAMENT TIL SKJERM / VÆR EN SVAMP! / ARKIV OG DOKUMENTASJONS-
FORVALTNING I UROLIGE TIDER / SPRÅKBEVISSTHET I SAKSDANNING OG
JOURNALFØRING**

INNHold 01/24

INTERVJU: Viktig at fagfeltet får utvikle seg	4
ERFARING: Årets arkiv 2023 – Dokumentasjonsforvaltningstjenesten i Norsk helsenett	7
Visjoner for en verden uten Noark	11
Kunstig intelligens og Nasjonalbiblioteket	18
10 ÅR MED INGA:	
Best mulige arkiver – digitalt tilgjengelig for alle	22
Sju om Bolstad	26
SAMFUNNSROLLE: Strategier for å synliggjøre nasjonal minoritetskultur, overføringsverdi og formidling fra museumsfeltet?	31
MENING: Utdannes de folkene vi trenger, og hvem sitt ansvar er det?	38
REFLEKSJON: Kunstig intelligens (KI) – til glede og besvær	40
FORSKNING: Fra pergament til skjerm	42
JOBBER MIN: Vær en svamp!	46
INTERVJU: Arkiv og dokumentasjonsforvaltning i urolige tider	48
REFLEKSJON: Språkbevissthet i saksdanning og journalføring	50

Kjære leser

En ny arkivlov er på vei. Dette vil være det største som har skjedd vårt fagfelt siden nåværende arkivlov tredde i kraft i 1999. Vi går spennende tider i møte, og utviklingen, særlig den teknologiske, skjer i en rasende fart. Et interessant spørsmål er derfor hva fagfeltets øverste arkivmyndighet mener om framtida.

I år har Inga Bolstad vært riksarkivar i ti år! Hva har skjedd i disse ti årene, og hva tenker Bolstad blir viktig framover? I denne utgaven av Arkivråd har jeg vært så heldig og intervjuet både Bolstad og hennes sjef, kultur- og likestillingsminister Lubna Jaffery, blant annet om framtida og hva de ønsker å prioritere framover.

I tillegg deler vinner av Årets arkiv 2023, Norsk helsenett, sine erfaringer om hvordan man kan drive en utviklingsorientert virksomhet. Videre kan man blant annet lese om Oslo byarkiv sitt arbeid med fagsystemer og integrasjon med Noark-kjerne, Nasjonalbiblioteket sitt arbeid med KI og språkmodeller og hvordan Varanger museum argumenterer for bruk av intervensjon som et demokratisk grep for å bevare kvensk kulturarv, og selvsagt mye mer spennende!

God lesning og sommer!
Anita

norsk arkivråd

ARKIVRÅDs redaksjon:

Anita Haugen Lie (redaktør)
Bjørn Finnes
Siri Mæhlum
Åsa Garshol Welle

Ansvarlig redaktør:

Anja Jergel Vestvold,
styreleder for Norsk Arkivråd

Redaksjonens postadresse:

ARKIVRÅD, Maridalsveien 3, 0178 Oslo

Utgever: Norsk Arkivråd, Oslo

Telefon: 94 09 88 80

E-post: postmottak@arkivrad.no

Internett: www.arkivrad.no

Bedriftsmedlemskap: kr 1500 (A-medlemmer)
Personlig medlemskap: kr 450 (B-medlemmer)
Pensjonistmedlemskap: kr 200
Abonnement på ARKIVRÅD er inkludert i medlemsprisen, fritt tilsendt.

Annonsepriser:

1 side: kr 6000
1/2 side: kr 3500
1/3 side: kr 2500
Fargetillegg: kr 4000 Alle priser ekskl. mva.

Annonser, notiser og korte debattinnlegg kan etter avtale leveres med utsatt tidsfrist.

Ettertrykk av artikler og illustrasjoner er tillatt under forutsetning av at kilde oppgis.

ARKIVRÅD er medlem av Norsk Tidsskriftforening.

Design og produksjon:

Aksell www.aksell.no

Opplag:

950 eksemplarer
ISSN 0518-6935

Forsidebilde: Colourbox

Illustrasjon: Colourbox

LEDER

I min profesjonelle jobb har jeg ansvar for hvilke tjenester vi skal tilby innenfor informasjons- og dokumentasjonsforvaltning, for at det er det som kundene trenger, og for at vi har de rette folkene med den rette kompetansen for å levere disse tjenestene. Jeg trives veldig godt med det ansvaret og med å utvikle sammen med kollegaer. Samtidig så er det krevende å henge med. Å stadig skulle ta innover meg nye trender som påvirker hvordan og hva vi må styre og kontrollere av informasjon, hvilken teknologi vi må kunne noe om, og hva som er samfunnets krav til informasjonen. Denne vinteren har jeg fått en overload av prat om kunstig intelligens. Det var mye prat om KI i fjor, men i år har det jammen bare økt på. Samtidig med at det føles litt som noe man har hørt om før, så gir det meg også en følelse av at KI vil påvirke viktigheten av informasjonsforvaltning og måten vi jobber med data, dokumentasjon og informasjon.

For KI skiller seg fra andre digitale teknologier i måten den bruker datapå, og med generativ KI har det blitt overtydelig. Og i takt med at vi oversvømmes av informasjon og data, det skapes mer og mer, blir det viktigere å prioritere riktig informasjon fort. Og når vi bruker KI til det, øker muligheten for verdi, men også risikoen knyttet til bruken av data.

Det ble grundig belyst på vårens Arkivmøte. Der fikk vi gjennom flere foredrag høre om muligheter innen dokumentasjonsforvaltning og i bruk på bevarte arkiv. Men

avslutningsforedraget på Arkivmøtet som ble holdt av Cecilie Hellestveit, fikk det til å gå kaldt nedover ryggen på meg. Hun gav et innblikk i hvordan informasjon brukes i krig og i fred for å påvirke handlinger og holdninger. Ikke nytt det heller, men ufattelig mer kraftfullt når man har moderne teknologi og kanaler til rådighet. Det er en tankevekker å høre henne fortelle om hvordan ryktet om invasjonen av veggdyr i Paris ble spredd ved bruk av falske avissider, som igjen ble delt av brukere på sosiale medier. De falske nyhetene ble på den måten spredd vidt og sågar referert i ekte aviser. Hun viste tydelig at risikoen øker også for oss.

Når jeg skriver dette, venter jeg fortsatt på at det endelige forslaget til ny arkivlov legges fram. Jeg håper inderlig at det har kommet når du har fått bladet. Men akkurat nå når innholdet fortsatt er ukjent, og jeg skal utvikle tjenester for informasjonsforvaltning som trengs i morgen, teknologien utfordrer med å gi både muligheter og utfordringer og verden ser ut til å bli litt mindre stabil for hver uke, da er jeg veldig spent på om det som kommer i ny lov, er rigget for å regulere arkivering på en slik måte at vi klarer å sikre rike og pålitelige arkiv også i framtida. Det er det dessverre bare framtida som veit, men jeg velger å tro at det uansett er best å fortsette å jobbe for god dokumentasjonsforvaltning også framover. ■

Viktig at fagfeltet får UTVIKLE SEG

🗨️ Intervju med kultur- og likestillingsminister Lubna Jaffery på Arkivmøtet 17. april av redaktør Anita Haugen Lie

I din rolle som statsråd i Kultur- og likestillingsdepartementet, hva tenker du er din viktigste oppgave for vårt fagfelt?

Min viktigste oppgave for dette fagfeltet er å bidra til gode rammevilkår, og her er rollen min å bidra til at fagfeltet får utvikle seg på en god måte. Jeg mener det er viktig å synliggjøre alle delene av fagfeltet, og hvilken betydning dette har i den store sammenhengen, for demokratiet vårt, og vise at arkiv er mer enn det du finner i kjelleren på Sognavann.

Hvilket konkrete tiltak tenker du må gjøres for å få dette til?

I nærmeste framtid er det viktigste at vi får et nytt lovverk, og veldig snart kommer det ny arkivlov. Så vil jeg bruke tid med arkivfeltet for å lytte til hvilke utfordringer man står overfor.

Er det et område du brenner ekstra for?

Jeg brenner for digitalisering. Dette har jo fagfeltet holdt på med i mange år allerede, men med ny teknologi kommer det også nye utfordringer og nye muligheter. Jeg er opptatt av hvordan man kan bevare gjen-

nom digitalisering, og hvordan data kan gjenbrukes, deles og tilgjengeliggjøres på en god måte. For å få dette til håper jeg at vi kan få til en bedre måte å få dokumentasjon avlevert på en god og hensiktsmessig måte.

I tillegg er det viktig å synliggjøre arkivene sett i en større sammenheng, at god dokumentasjon er viktig for demokratiet vårt.

Etter at du ble statsråd, er det noe som har overrasket deg positivt innen vårt fagfelt?

Først og fremst hvor iherdig dere jobber for en mer transparent og etterrettelig forvaltning! Det fikk dere vel også Åpenhetsprisen for i 2023. Så er dere også veldig fremoverlente med tanke på teknologi. Dere ønsker utviklingen velkommen samtidig som dere passer på at den skal gi merverdi utover bare «her og nå». Det er veldig bra!

Etter å ha blitt kjent med fagfeltet, hvilke utfordringer ser du framover? Og hvordan vil du jobbe for å løse disse?

Nå er det så mye informasjon der ute, vi er avhengige av gode verktøy og systemer for å finne det som er nødvendig, og kvalitets-sikre informasjonen. I tillegg trenger vi en infrastruktur for å dele og gjenbruke data både i forvaltningen og mellom offentlig og privat sektor. Ikke minst blir det viktig med mer samordning som følge av digitaliseringen. Vi må bruke pengene smartere og sikre at digitale løsninger kan brukes av flere – ikke at det utvikles flere like løsninger parallelt. Jeg synes Digitalarkivet er et godt eksempel på hvordan et helt fagfelt kan samles om én felles løsning for å sikre og gi tilgang til historisk dokumentasjon. Arkivverket har også jobbet godt med digitalisering, derfor er det viktig for meg å støtte dette arbeidet.

/// I nærmeste framtid er det viktigste at vi får et nytt lovverk, og veldig snart kommer det ny arkivlov.

// Lubna Jaffery. Foto: Ilja C. Hendel / KUD //

Vi ser flere saker hvor dokumentfangsten er for dårlig, også i departementene. Dette kom tydelig fram i Riksrevisjonens forvaltningsrevisjon om åpenhet, arkivering og innsyn i statlig forvaltning som ble gjennomført i 2016–17 og oppfølgingen i 2021. Undersøkelser viser også en økt grad av polarisering også i Norge, som på sikt kan svekke demokratiet.

Hva tenker du om dette? Og hvilke tiltak tenker du det er viktig å iverksette for å bedre dette?

Arkivloven og offentlighetsloven er klar og tydelig på hva vi skal journalføre, ta vare på og bevare. Vi har et regelverk, men så er det klart at vi må jobbe med hvordan

dette utføres i praksis. Det finnes flere eksempler på at dette ikke alltid fungerer som det skal, for eksempel i Bergen Enginesaken, der man ikke var gode nok og ikke gjorde dette på skikkelig vis i Utenriksdepartementet. Noe som ikke er bra for UD, men det er heller ikke bra for åpenheten og transparensen i samfunnet. Så dette er noe jeg følger kontinuerlig opp, jeg har også tatt opp viktigheten av dette ansvaret i lunsj med regjeringen.

Slike saker kan potensielt også skade tilliten, jeg tenker da på habilitetssakene og andre saker hvor man ser at politikere bevisst har holdt unna dokumentasjon. Hva tenker du om dette?

Et åpent og transparent samfunn er viktig. Disse sakene viser nettopp at det å dokumentere og arkivere er essensielt. Gjøres dette på rett måte, så kan man også vise hvordan prosessene blir gjennomført. Jeg er opptatt av at den tilliten vi skal ha som politikere, og at det meste skal være åpent og tilgjengelig. Men det skal også være en balanse, det må være gode grunner til at man skal se enkelte dokumenter. Men jeg er opptatt av at vi skal drive meroffentlighet – det er viktig for meg!

Men hvordan skal dere jobbe med dette konkret, hvilke tiltak tenker du det er viktig at settes i gang?

Jeg har selv jobbet i det offentlige, og vet hvor viktig dokumentfangst og journal-

// Anita Haugen Lie og Lubna Jaffery. Foto: privat //

føring er. Arkivverket har en stor oppgave i å jobbe med bevisstgjøring av hvordan vi skal jobbe med disse problemstillingene. I tillegg vil jeg trekke frem innebygd arkivering, dette kan løse problemene med dårlig dokumentfangst. Dette er en teknologisk utvikling som kan løse problemet, og er noe Arkivverket jobber med.

Så du vil dermed legge til rette for at Arkivverket kan utvikle innebygd arkivering videre?

Ja, jeg vet at Arkivverket er spesielt opptatt av innebygd arkivering. Så når arkivloven kommer, må vi se nærmere på disse problemstillingene.

Det har lenge vært en diskusjon om vårt fagfelt (og Arkivverket) er riktig plassert under Kultur- og likestillingsdepartementet. Nettopp fordi det meste av det vi driver med ikke betraktes som kultur, men forvaltning. Hva tenker statsråden om dette?

Arkivverket forvalter jo vår felles kulturarv, samtidig er dette et tverrgående fagfelt. Jeg synes fagfeltet passer fint inn i Kultur- og likestillingsdepartementet fordi

jeg tror det er viktig og riktig å se hele verdikjeden for dokumentasjon og arkiv under ett, slik at prosessen ikke blir splittet og fragmentert mellom flere departementer. Og hvis fagfeltet skal forbli samlet, tror jeg at arkiv som kulturarv har det best i Kultur- og likestillingsdepartementet.

I tildelingsbrevet til Arkivverket skriver departementet at «Arbeidet med å nå FN's bærekraftsmål står sentralt for regjeringen og må foregå på alle samfunnsområder». Har du noen tanker om hvordan vårt fagfelt kan jobbe for å nå bærekraftsmålene? Hvordan ønsker departementet å jobbe med dette framover?

Det beste er om å vi klarer å ha mest mulig effektive prosesser og systemer som holder datamengdene som skapes, mest mulig nede – at kun den riktige og viktige dokumentasjonen tas vare på og lagres. Det betyr at virksomhetene må ha bedre kontroll på sine data. Kanskje lagres det informasjon til steder som like gjerne kunne være bare ett sted? Og hva skal tas vare på i et evighetsperspektiv – og hvorfor? Det er ikke utenkelig at vi fremover vil bli tvunget

til å tenke mer restriktivt om hvor mye vi skal ta vare på som arkiv. Kanskje burde bærekraftsperspektivet alltid være med når det skal vurderes hvilke arkiver som skal bevares og ikke?

Departementet mitt har en intern strategi for bærekraft som sier at dette perspektivet skal gjenspeiles i alle arbeidsprosessene. Det er altså alle medarbeidernes ansvar å vurdere om ulike tiltak bidrar til sosial, økonomisk og klima- og miljømessig bærekraft. Og for at vi skal gjøre et godt arbeid med dette, så vil dialog med fagmiljøer på våre ansvarsområder være viktig! Men digitaliseringen kan også bidra til å oppnå de sosiale bærekraftsmålene. Det er for eksempel av stor verdi at flest mulig sikres god tilgang til informasjon og kunnskap når arkivene er digitale og kan nås overalt. Dette kan bidra til bedre utdanning, mindre ulikhet, bærekraftige lokalsamfunn og åpne og velfungerende institusjoner – og det igjen styrker demokratiske prosesser og rettssikkerhet for den enkelte.

Til slutt, har Statsråden et favorittarkiv?

Jeg er generelt glad i Bergen byarkiv, og det har ingenting å gjøre med at det er et bedre byarkiv enn andre, men fordi det forteller noe om byen og historien min. Det forteller om hvem bergenserne er, og vår historie.

I tillegg vil jeg trekke fram Skeivt arkiv for hvordan det forteller historien om hvordan Norge har forandret seg, og hvordan vi har sett på mennesker.

Jeg fikk også være med å åpne ferdigstillelsen av Fanger.no, som også synliggjør en del av historien som vi kanskje ikke har snakket så mye om. ■

Denne artikkelen baserer seg på Gevinstrappport for tjenesten dokumentasjonsforvaltning 2018–2023, skrevet av daværende avdelingsdirektør Vilde Ronge, tilpasset til artikkelformat av avdelingsdirektør Anneli Dahl og seksjonsledere Sara Blom og Aase Devold. All tekst og illustrasjoner er fra Norsk helsenetts egen rapport.

Årets arkiv 2023

– Dokumentasjonsforvaltnings-tjenesten i Norsk helsenett

Dokumentasjonsforvaltningstjenesten i Norsk helsenett (NHN) ble i 2023 kåret til årets arkiv på Norsk Arkivråds høstseminar. I sin begrunnelse vektla juryen blant annet at NHN har vært en foregangsmodell ved å bygge opp et sterkt fagmiljø med høy kompetanse som betjener mange virksomheter. I tillegg har dokumentasjonsforvaltningstjenesten underveis i denne prosessen delt erfaringer med andre aktører i fagfeltet. Juryen trakk også fram at NHN har satt tydelige mål for ytelse og kvalitet på tjenestene de leverer, og dermed kan «vise til forbedring og effektivisering gjennom tall og fakta»¹.

Vi som jobber med dokumentasjonsforvaltning i NHN, er glade for denne anerkjennelsen av arbeidet vårt! I denne artikkelen vil vi – med utgangspunkt i gevinstrappporten

¹ <https://arkivrad.no/aktuelt/dokumentasjonsforvaltningstjenesten-i-norsk-helsenett-nhn-er-arets-arkiv-2023>

vi utarbeidet i fjor – fem år etter etableringen av avdelingen – utdype noen av de punktene juryen løftet fram i sin begrunnelse.

OPPRETTELSE AV ET FELLES TJENESTESENTER I NORSK HELSENETT

Dokumentasjonsforvaltningstjenesten i NHN ble opprettet på oppdrag fra Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) i 2018, som ett av tre fagområder i NHNs fellestjenestesenter. Til grunn for dette lå konsernmodellen for helseforvaltningen, som gjennom å sentralisere fagmiljøer for støttefunksjoner skulle (1) effektivisere og redusere ressursbruken, (2) tilrettelegge for større og mer robuste kompetansemiljøer og (3) dermed heve kvaliteten og kompetansen i administrative tjenesteled.

Fra oppstart sommeren 2018 ble de fysiske postmottakene fra hele helseforvaltningen overført til NHN, og det ble etablert såkalt fullskala dokumen-

tasjonsforvaltningstjenester for fem etater. I årene som fulgte, har ytterligere fire etaters arkivtjeneste blitt overført til NHN, og vi har også etablert arkivfunksjon for to nye etater. Etter noen nedleggelse og sammenslåinger av etater yter vi nå tjenester for ti etater i helseforvaltningen, inkludert NHN selv.

Siden vi ble opprettet, har vi i NHN jobbet systematisk med tre store oppgaver: organisasjonsmessig samordning, teknologisk samordning og planer og tiltak for å realisere gevinster. Da det skulle opprettes ny virksomhetsstrategi etter at felles tjenestesenter ble etablert i 2020, ble avdelingens retning definert til at vi skal være en informasjonsforvalter med standardisert og effektivt tjenestetilbud.

Vi går her inn på hvordan vi har jobbet med å bygge opp et stort fagmiljø, utarbeide og videreutvikle tjenestene samt måle og kommunisere både utfordringer og gevinster.

KOMPETANSEBYGGING

Ved etablering av konsernmodellen ble en rekke dokumentasjonsforvaltere, som jobbet i de ulike helseetatene, virksomhetsoverdratt til NHN. I tillegg har vi ansatt flere, og pr. mars 2024 utgjør vi omtrent 50 ressurser i NHN. Vi er en kombinasjon av dokumentasjonsforvaltere, som jobber med daglig drift, og seniorrådgivere, som jobber med utviklingstiltak og -prosjekter.

Blant tjenestene og tiltakene vi har kunnet tilby utover daglig drift, er anbefalinger for informasjonsstyring i M365 i helseforvaltningen, kurskatalog som utvikles og vedlikeholdes av NHNs brukerstøtteam, BK-planer, malverk og metode for utvikling av funksjonsbasert bevarings- og kassasjonsplan, funksjonsbaserte klassifikasjonssystemer og malverk for utvikling av funksjonsbasert klassifikasjon, samt systemteknisk rådgivning.

Vi har en ambisjon om å være et ledende fagmiljø innenfor dokumentasjonsforvaltning i Norge. For å lykkes med det, har vi jobbet systematisk med å kartlegge og utvikle de ansattes kompetanse sett i lys av behovet til våre kunder. Blant tiltakene vi har brukt for å heve kompetansen, inkludert å utnytte den kompetansen våre ansatte har med seg fra sine tidligere jobber, er kollegaopplæring, hospitering internt og eksternt, avdelingsseminarer med interne og eksterne forelesere, og sertifiseringer innen bla. prosjektmetodikk. Vi har også lagt til rette for at våre ansatte kan delta på eksterne kurs og seminarer eller ta formell utdanning innen dokumentasjonsforvaltning på OsloMet.

Samtidig trenger vi ikke bare kompetanse for å nå målene våre. Mange av våre ansatte har blitt virksomhetsoverført fra en av helseetatene, som deretter må forholde seg til som en

VI HAR EN AMBISJON OM Å VÆRE ET LEDENDE FAGMILJØ INNENFOR DOKUMENTASJONS-FORVALTNING I NORGE.

«kunde». De fleste vet at det er krevende å gjennomgå omstillingsprosesser. Derfor har kulturbygging vært viktig for oss. Vi har vært bevisste på å arbeide med identitet og rolleforståelse, og at hele avdelingen utgjør et «vi» som i fellesskap jobber til det beste for hele helseforvaltningen.

I den første perioden etter virksomhetsoverføring jobbet dokumentasjonsforvalterne videre for én etat, samtidig som vi har fokusert på at medarbeiderne sakte, men sikkert skal kunne jobbe for flere kunder – ikke bare for «sin» etat. Vi har bevisst valgt å benytte medarbeidernes kompetanse på hensiktsmessige måter der målet er å sikre at alle kan håndtere de fleste oppgaver innenfor teamet de til enhver tid tilhører. Et team leverer tjenester til flere etater, slik at vi sikrer en redundant og skalerbar tjeneste. Denne fleksibiliteten har samtidig bidratt til at vi får frem de gode ideene for hvordan et team løser en oppgave, og vi kan overføre disse rutineene til andre team. I tillegg gir fleksibiliteten muligheter for varierte arbeidsoppgaver – som er en viktig motivasjonsfaktor for mange.

TEKNOLOGISPORET

Som i mange fagfelt for tiden, er teknologiske endringer en game changer i dokumentasjonsforvaltningen. Én ting er at det var «arkiv» som ble sentralisert gjennom konsernmodellen HOD vedtok, men vi i NHN begynte ganske tidlig i stedet å si «dokumentasjonsforvaltning». Dette mener vi bidrar til å synliggjøre det fagfeltet der vi er en aktør.

I tillegg står vi også i et teknologiskifte i Arkiv-Norge. Da konsernmodellen som NHN bygger på, ble vedtatt i 2017, var det et mål å utvikle en felles Noark-løsning for helseforvaltningen. Parallelt med at vår avdeling har blitt større og større, har jo Noark blitt mindre viktig for framtidens dokumentasjonsforvaltning. Stadig økende informasjonsmengder som produseres og mottas og kommuniseres i stadig flere kanaler og formater og på ulike måter, har utfordret konseptet med Noark der arkivhensyn trumfer saksbehandlingshensyn.

Det teknologiske sporet vi har jobbet med siden opprettelsen, har derfor endret seg betydelig. Fra 2019 har vi i NHN i stedet jobbet for å lage en digitalisert arkivfunksjon i helseforvaltningen. Dette har nedfelt seg i en rekke ulike prosjekter, og her nevner vi noen av dem.

Strukturering av data gjennom skjemaløsning

I 2021 utarbeidet vi Helsepost-løsningen, som forbedrer prosessen for henveler fra publikum gjennom etatenes e-postkanaler via deres nettsider. Det er en mer framtidrettet, effektiv og sikker løsning for helseforvaltningens kommunikasjon med innbyggerne. Den krever mindre manuelt arbeid knyttet til mottak, journalføring og kontroll. Den ivaretar informasjonssikkerhet på en bedre måte og reduserer både antall henvendelser og kostnader. Løsningen ble først satt i pilotdrift i Folkehelseinstituttet i 2023, er i drift i Statens undersøkelseskommissjon for helse (UKOM) og er snart i bruk hos Direktoratet for strålevern og atomsikkerhet.

Hjelp til innføring av nasjonale felleskomponenter

Vi oppfordrer til og bistår etatene i å ta i bruk eFormidling og eSignering, for å legge til rette for sikrere og mer effektiv meldingsutveksling og kommunikasjon.

Bistand til innføring og implementering av saksbehandlingssystem med innebygget arkivering

I 2023 anskaffet et par etater sammen et saksbehandlingssystem som legger opp til automatiserte prosesser i saksbehandlingen der arkiveringen kan skje mer sømløst og bygges inn ved hjelp av regelsett i løsningen. NHN bistår etatene i implementeringen og konfigureringen slik at systemet både skal ivareta virksomhetens egne behov, effektive arbeidsprosesser og også lovfestede krav til dokumentasjon.

Digitalisering av papirarkiver

I 2023 satte vi også i gang et prosjekt med å digitalisere papirarkiver, der målet er å forenkle gjenfinning og gjenbruk, samt å redusere oppbevaringskostnader for etatene og på sikt forenkle avlevering til Arkivverket.

Vi har også kontinuerlig fokus på personvern, som har blitt aktualisert etter at GDPR trådte i kraft i 2018. Der opplever vi at å være en del av NHNs store sikkerhetsmiljø og -funksjon på området i Helse-Norge, har vært avgjørende for at vi har kunnet utvikle oss i riktig retning.

PROSESS- OG FAG-UTVIKLINGSSPORET

Teknologiske løsninger gir ingen neververdige effektivisering hvis man ikke parallelt jobber med prosess- og fagsporet. Derfor er dette underliggende

for alt arbeidet vi utfører, enten i daglig drift eller i utviklingsprosjekter. I forbindelse med overførsel av arkivtjenestene til NHN initierte vi et prosjekt som kartla arbeidsprosessene i de enkelte kundeteamene, og utarbeidet situasjonsbeskrivelser og modenhetsanalyser. Dette ble grunnlaget for videre arbeid med forenkling og standardisering av rutiner som vi anser som helt grunnleggende for å møte målet om effektivisering og redusert ressursbruk. Vi så samtidig at det var viktig å utarbeide og etablere en beste praksis for kvalitetssnivået på de ulike prosessene.

I tillegg til å sikre kvaliteten i utførelsen av oppgavene på tvers av de ulike kundeteamene og øke effektiviteten er standardisering en forutsetning for å kunne automatisere arbeidsprosesser. Det er viktig at både vi internt i NHN og etatene tar små skritt på veien mot å ta i bruk funksjonalitet i systemer som tillater oss å ytterligere strømlinjeforme oppgaver og prosesser.

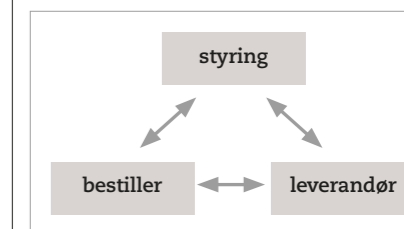
STYRING

Konsernmodellen som NHN er bygget opp etter, er uvanlig i norsk forvaltningssammenheng. Den har også bydd på enkelte utfordringer. Mange som er ansatt i NHN i dag, har byttet arbeidsted og også fått nye arbeidsoppgaver. Noen av helseetatene har på sin side opplevd at det har blitt lengre avstand mellom hovedoppgavene og støtte-

funksjonene – de har blitt «kunder» for sine tidligere ansatte.

Derfor har det vært svært viktig for NHN å jobbe systematisk med styring av de tjenestene vi yter.

Én måte å gjøre det på har vært å definere ulike nivåer for samhandling mellom NHN og kundene – som vi har kalt strategisk, taktisk og operativt. Oppdraget fra HOD krever at vi sikrer et godt samspill mellom de tre ulike rollene i en slik treenighet: med HOD som styringsorgan, etatene som bestillere og NHN som leverandør.

En annen måte å styre virksomheten vår på er å definere og måle såkalte key performance indicators (KPI-er), som vi har utviklet etter beste praksis i fagfeltet. Disse bruker vi som styringsparametere basert på tall som vi deler med kundene via vår innsiktsrapport. En av hensiktene er å være helt transparente i tjenestene vi leverer til dem. De kan fortløpende følge med på produksjonstall, publisering av offentlig journal, kvalitetssikring av metadata og antall kurs avholdt, for å nevne noe.

KPI – styringsparameter	Grønt nivå	Gult nivå	Rødt nivå
Antall dager forsinkelse på publisering av offentlig journal på einnsyn Ukentlig rapportering	8–10 dager	1–7 og 11–15 dager	16+ dager
Prosentvis andel ikke-kvalitetssikrede dokumenter av totalt antall journalførte dokumenter Månedlig rapportering	0–5 %	6–15 %	16 %+

Vår bruk av KPI-er kan kanskje synes fremmed i norsk offentlig forvaltning, til og med også som en invasjon fra new public management, der effektivitetsmål og prestasjonskrav fra privat sektor introduseres til en offentlig sektor. KPI-ene er imidlertid ikke et mål på hvor raskt samlebåndet går. I stedet har de to viktige funksjoner for at NHN kan oppfylle den rollen vi var tiltenkt å ha i helseforvaltningen.

For det første gjør målingen av hvor mye tid vi bruker på ulike oppgaver og hvor høy kvalitet tjenesteleveransen har, det mulig for oss å omfordele ressursene våre slik at kompetansen vi innehar, kan brukes best mulig. Dette er i tråd med det opprinnelige målet til HOD om å effektivisere og redusere ressursbruken i offentlig helseforvaltning. For andre bidrar KPI-ene til at vi har kontroll på hvor vi befinner oss på veien mot målet.

GEVINSTER

Mellom 2018 og 2022 steg antall journalføringer for de første fem etatene som ble kunde av NHN, med 61 prosent.

Vi har håndtert denne volumøkningen med 18 prosent færre ressurser, hvilket betyr at vi har effektivisert arbeidet ved å redusere tidsbruken per journalføring med opptil 44 prosent.

Det viser blant annet at vi har klart å effektivisere driften, som i hovedsak er takket være stordriftsfordelene som

har tillatt oss å standardisere rutiner og prosesser på tvers av avdelingen. Det gjør rutinearbeidet enklere og muliggjør fleksibel ressursbruk på tvers av kundene, som kan skaleres opp og ned ved behov.

Det er også andre medvirkende årsaker til effektiviseringen, som tydeliggjøring av roller og ansvar i de ulike driftsteamene, kompetanseheving av de ansatte i de ulike etatene, organisasjon og spesialtilpasninger, vedtatt kvalitetsnivå på de ulike tjenesteelementene vi leverer, kontinuerlig oppfølging av KPI-er og ulike samhandlingsmuligheter innad i hvert driftsteam og på tvers av avdelingen.

Våre utviklingstiltak spiller også en rolle i effektivisering, og ved innføringen av Helsepost for en av etatene, så vi en reduksjon på 60 prosent i manuell journalføring de første tre månedene. Vi ser med andre ord at gode skjemaløsninger ikke bare sikrer en konstant kvalitet på dokumentasjonen, men også betydelige kostnadsbesparelser for etatene som tar det i bruk.

VEIEN VIDERE

Vi skal jobbe med å definere et nytt mål og tilhørende strategi i 2024 som passer vår modenhet / nåværende posisjon. Vi er bevisst på at vi står i en transformasjon av arkivfunksjonen der vi går fra en silobasert egendisiplin på siden av forretningen – sterkt preget av manuelle prosesser – til planlegging av forretningsprosesser, der dokumentasjonskrav og -behov ivaretas direkte i saksbehandlingen, på en automatisert måte. Det stiller store krav til endring for arkivfunksjonen, både når det gjelder kompetanse, innsikt i forretningsbehov og arkitektur, teknologiforståelse og rolle. Satt på spissen skal en dokumentasjonsforvalter endre seg fra å være en manuell puncher til en strategisk rådgiver. Kompetansen vi innehar, blir desto viktigere for å ivareta de dokumentasjonsfaglige prinsippene, spesielt i en verden med et mer fragmentert systemlandskap, der arkivet fort blir spredd utover flere løsninger.

Fordi vi har vært først ute som tjenesteleverandør av dokumentasjonsforvaltning til eksterne virksomheter, har det

vært fordelaktig å kunne bygge tjenesten sammen med etatene. Profesjonaliseringen av tjenesten for å oppnå stordriftsfordelene har i stor grad vært preget av nybrottsarbeid, vi har måttet prøve og feile på veien, og det har derfor vært viktig med god dialog med etatene underveis.

Vi har fortsatt en del utfordringer og har fokus på disse mens vi fortsetter arbeidet med dialog og involvering med etatene fremover. Vi forsøker å ikke bare kommunisere *hva* vi gjør, men også *hvorfor*, for å blant annet øke forståelsen for behovet for forenkling og standardisering og behovet for å involveres i etatens digitalisering av forretningsprosesser og for å forankre ansvars- og rollefordeling for flere av de sentrale arbeidsprosessene som vi deler med etatene.

VI HAR NÅ ET ROBUST KOMPETANSEMILJØ INNEN DOKUMENTASJONSFORVALTNING, SOM KAN BENYTTES AV HELE HELSEFORVALTNINGEN.

Våre ambisjoner om full samordning på arkivområdet, inkludert digitalisert arkivfunksjon, må være i takt med nåsituasjonen når det gjelder digitalisering av helseforvaltningens kjernevirksomhet, de endringene som skjer innenfor regulatoriske rammebetingelser på dokumentasjonsområdet og teknologiutvikling generelt. Det må til for at vi skal nå samfunnsmålene for arkivområdet fullt ut. Vi har nå et robust kompetansemiljø innen dokumentasjonsforvaltning, som kan benyttes av hele helseforvaltningen. Vi ser at våre tiltak har ført til økt kvalitet på arkivfunksjonen, og vi er i ferd med å effektivisere så langt det er mulig innenfor tjenesten. Nå er det på tide å løfte oss videre for å sikre god dokumentasjon for etatene inn i fremtiden.

VISJONER FOR EN VERDEN UTEN NOARK

Olav Sataslåtten, spesialkonsulent II, Moderne seksjon i Oslo byarkiv

INTEGRASJON MED NOARK-KJERNE FORDI LØSNINGEN IKKE TILFREDSSTILLER NOARK-KRAV

Det å integrere et fagsystem med en Noark-kjerne er i realiteten å duplisere dokumentasjon. Gjennom integrasjonen eksporterer en metadata og/eller dokumenter som allerede finnes i ett system, over til et annet, fordi det opprinnelige systemet ikke er Noark-godkjent. Noen burde ha løftet og adressert de samfunnsøkonomiske konsekvensene av dette. Fra et forvaltningsmessig perspektiv er det også ganske spesielt at Arkivverket må overprøve sentrale myndigheters vilje eller evne til å utvikle eller anskaffe fagsystemer som i seg selv opprettholder funksjonalitet for dataintegritet, autentisitet eller bestandighet for så lenge de er pålagt å oppbevare dokumentasjonen. Skal en gå ut fra at store og tunge aktører som NAV, Skatteetaten og Toll-etaten leker butikk og ikke på egenhånd ser behovet for å ivareta disse funksjonene i sine egne systemer? Som om måten disse etatene strukturerer

dataene sine på, er helt vilkårlige, slik at Staten ved Arkivverket må overprøve deres vurdering av hvordan en utvikler løsninger for sikker lagring eller tilstrekkelighet av deres metadata.

Hvis alt kan trekkes ut, bevares og tilgjengeliggjøres, noe vi ved introduksjonen av Siard har vist er mulig, selv om Arkivverket allerede visste det gjennom sin egenutviklede verktøypakke ADDML, Arkader og Arkadukt, hvorfor må det da være krav om uttrekksfunksjonalitet, for ikke å snakke om en standard (Noark) der klassifikasjonen er selve fundamentet for produksjon av uttrekk?

Metadatamappingen fra fagsystem til sakarkivsystem

Opplegget rundt det å knytte dokumentasjon sammen i et sakskompleks, bundet sammen av informasjonselementer som må tvinges inn i en saksnummerform har i svært liten grad tatt inn over seg kompleksiteten av informasjonstrømmene i store systemløsninger. Faktisk ble saksnummeret introdusert

Illustrasjon: © Olav Sataslåtten

med Noark 1 i 1984, hvor man da med elektronisk journalføring gikk bort fra den fortløpende registreringen av dokumenter med journalnummer, der det eneste sammenbindende ledd var opplysningen i journalen om at det var en sammenheng mellom inngående og utgående. Paradoksalt nok er vi der i dag at informasjonselementer skapt i tverrgående løsninger på tvers av ytelsesområder i svært liten grad får den kontekstuelle rammen bundet sammen gjennom et saksnummer eller et sakskompleks. Tvert imot er det gjerne et personnummer eller et objektnummer som er den sammenbindende identifikatoren, mens informasjonen finnes fragmentert i ulike portaler, databaser eller systemer. I et slikt økosystem har tilnærmingen til informasjonsstrømmer gjennom etablering av et sakskompleks blitt noe av en tvangstrøye, og det problematiske er at denne tilnærmingen har vært selve fundamentet i Noark.

Menon-rapporten *Tidsbruk og kostnader av arkivering i offentlig sektor fra 2020* tar for seg kostnader ved integrasjon av fagsystemer mot en Noark-kjerne.

Menon skriver at det på kommunalt nivå i 2014 kostet 45 000 kroner i konsulentbistand for integrasjon mellom et fagsystem og et annet system med arkivkjerne. Årlige integrasjonskostnader kan ligge mellom 20 000 og 100 000 kroner for ett system, hvor lisens utgjør en mindre del. Skulle Oslo kommune integrere 75 fagsystemer mot en Noark-kjerne, ville dette alene koste om lag 3,7 millioner kroner, mens de årlige kostnadene i verste fall ville ligge på rundt 7,5 millioner kroner.

HVORDAN JOBBER BYARKIVET MED FAGSYSTEMENE?

I september i fjor ble det etablert en kjernegruppe for fagsystemer i Oslo byarkiv, og denne samordner byarkivets aktiviteter knyttet til fagsystemer på områdene faglig rådgivning, systemintegrasjon, tjenesteforvaltning, dokumentcenter og digitalt depot. Arbeidet går på tvers av seksjonene i byarkivet, og vi utformer en prosessbasert produksjonslinje der ulike kravskjema, maler og flytskjemaer er integrert. Det dreier seg om sjekklister for godkjenning av fagsystemer, maler for metadata-mapping og API-er ved syste-

mintegrasjon, standardisert oppsett for tjenesteavtaler mellom leverandører og virksomheter, prismodeller og så videre. Per i dag teller kjernegruppen syv medarbeidere, bestående av arkivfaglige rådgivere, systemforvaltere, tjenesteforvaltere og teknikere fra Digitalt depot. Arbeidet er i hovedsak rettet mot etatene på systemforvalternivå, men kan like gjerne være rettet mot bydelene i de tilfellene de også anskaffer fagsystemer. Kjernegruppen jobber kontinuerlig med fagsystemene, og det er til enhver tid i gjennomsnitt 12–15 systemer inne i produksjonslinjen. Det er systemer som dekker alt fra saksbehandling knyttet til kommunale utleieboliger, leverandøroppfølging innenfor arbeidslivskriminalitet, EPJ-systemer, bygg og anlegg til tilskudd, helse og sosial, velferd, gravplass og HR.

Vi har registrert rundt 75 aktive fagsystemer med arkivverdig dokumentasjon i Oslo kommune, mens kommunen totalt har i overkant av 2100 systemer som vi har vurdert til ikke å inneholde arkivverdig informasjon. Vi innhenter og mottar fortlø-

pende informasjon om andre systemer. Enkelte systemer dekker såpass store tjenesteområder at de har egne fagenheter eller seksjoner på etatsnivå.

Som utgangspunkt for arbeidet ligger bevarings- og kassasjonsbestemmelsene, og her benytter vi kommunens funksjonsbaserte klassifikasjonssystem, som gir oss presis informasjon om kravene knyttet til det enkelte tjenesteområde. Som regel er kjernegruppen i stand til å gjøre BK-vurderingene selv, mens det i andre tilfelle igangsettes løp som involverer medarbeiderne som har ansvar for arbeidet med bevaring og kassasjon. For uttrekk og overføring kjøres det egne løp, og her tar arbeidet ofte utgangspunkt i at vi går gjennom fagsystemoversikten og plukker ut systemer der det for eksempel er opplyst at ikke alt innhold er migrert over i ny løsning. Da er det interessant for Byarkivet å få mer informasjon om hva en base inneholder, og basert på opplysningene vi får fra fagenhetene kan vi da foreta en BK-vurdering og eventuelt igangsette prosess med generering av uttrekk. Som eksempel på denne type arbeid igangsatt av etatene i kommunen selv kan vi nevne Helsestaten, som kartla dokumentasjonstypene i Fasis, fagsystemet for sosialsaker, for å tilrettelegge for bevaring og kassasjon i det. De mapper dokumentasjonstypene i Fasis opp mot kodene i Oslo kommune sitt klassifikasjonssystem med innebygget rammeverk for bevaring og kassasjon.

Etter at vi har gjennomført BK-vurderingen vil vi vurdere om journalføringskravet kommer til anvendelse, eventuelt behov for Noark-godkjenning og uttrekksfunksjonalitet. Hvis Noark-godkjenning ikke er aktuelt, vurderer vi funksjonalitet knyttet til integritets-sikring av metadata, registreringer og informasjonsobjekter, og dokumentasjonens anvendbarhet knyttet til infor-

masjonsforvaltning og fremtidig tilgjengeliggjøring.

Hvis fagsystemet er integrert med andre systemer eller registre, ønsker vi å få definert hvilket informasjonsinnhold som eksporteres fra den ene til den andre løsningen. Arbeidsgruppen vil i de aller fleste tilfellene avklare behov for integrasjon mot sakarkivsystem. Dette skyldes at systemene i svært mange tilfeller ikke er utviklet av Oslo kommune, men er fellessystemer der vi har svært begrensede muligheter for å få implementert for eksempel rapportgeneratorer for journal eller annen funksjonalitet som ville nærme seg en kravoppyllelse i Noark.

Det vil være ulike løp avhengig av om det finnes et system som byttes ut, eller om det er et nytt system som skal dekke et område der det tidligere ikke har vært et system. For å sikre at informasjoninnhold ikke går tapt ved utvikling av fagsystemer, skal det utarbeides tids- og aktivitetsplaner for uttrekksproduksjon for hvert enkelt system som er tenkt faset ut. Det skal avklares om informasjoninnholdet migreres over i nye løsninger, og det skal avklares hva slags bevaringsverdig dokumentasjon som eventuelt ikke migreres, slik at uttrekk kan planlegges.

For utfasing av systemer ønsker vi på generelt grunnlag å

- definere tidspunkt for når byarkivet skal involveres ved utfasing av systemer
- standardisere aktiviteter som må gjennomføres når systemer skal fases ut

Det er et siktemål at vi klarer å standardisere så mye som mulig av skjemaer og arbeidsprosesser knyttet til vurdering av fagsystemene. I tillegg tegner vi produksjonslinjer i prosessstyringsverktøy, plotter inn aktiviteter og definerer

ansvar, avhengigheter og arbeidsformer. Vi utvikler skjemaer, maler og flytskjemaer, og disse tagges til produksjonslinja.

FAGSYSTEMER, DATASETT OG INFORMASJONSFORVALTNING

Å snakke om tidstyver og arkivfloker knyttet til lagring av data i offentlig sektor var et betydelig feilspor i diskursen rundt Noark og fagsystemer, der diskusjonen raskt begynte å dreie seg rundt selve journalføringen og tiden dette tar. Registrering av metadata knyttet til lagring av data må finne sted; det ligger som grunnprinsipp og forutsetning for all saksbehandling i moderne forvaltning. At den er manuell og ikke automatisert, har ingenting med innebygd arkiv å gjøre. Så kan man diskutere rammeverket for metadata knyttet til selve lagringen og hva som er tilstrekkelig for å danne kontekst, og hva som er en hensiktsmessig modellering av disse og av informasjonsobjektene. Det er trolig lite hensiktsmessig å fastsette generelle krav på området, og det er kanskje her det største problemet med Noark og kravsetting knyttet til strukturering av data ligger: En tar utgangspunkt i en one size fits all-tilnærming, men det er mer enn overmodent å stille spørsmål ved om alle prosesser er identiske.

I mange tiår var kravsetting knyttet til lagringspliktig dokumentasjon båret frem av prinsippet om langtidsbevaring. En antok at en felles, homogen struktur var en forutsetning for gjenbruk av data. Tilgjengeliggjøring fra depot var dessuten noe som lå langt fremme i tid. Denne tankegangen med å skyve tilgjengeliggjøringsaspektet langt utover i tid er hva som kan føre til at depotinstitusjonene vil miste mye av sin relevans, så lenge de ikke henter ut potensialet som ligger i tilgjengeliggjøring av datasett. Data er ferskvarer, og følger en med på hva som

skjer innenfor informasjonsforvaltning og for eksempel Power BI, vil en se at hele deponerings-, avleverings- eller overføringsløpet vil henge igjen med null prioritet, spesielt også fordi dette løpet fordrer ressursallokering og har en betydelig økonomisk utgiftsramme for spesielt statlige virksomheter som må betale for uttreksproduksjon. Riksarkivar Inga Bolstad uttalte på et møte arrangert av Forskerforbundet og Arkivarforeningen i september i fjor at Arkivverket mottar så godt som ingen forespørsler om innsyn i digitalt skapt materiale. Det er vanskelig å forstå forholdet mellom et slikt utsagn og at data omtales som «det nye gullet». Svaret ligger selvfølgelig i at det er aktive og levende data som regnes som attraktivt.

At forvaltningen selv kan ta vare på og forvalte sine data og dokumenter, er et konsept som ble lansert så tidlig som i 2002 av daværende Difi (dagens Digidir) gjennom deres utredning *Mellomlangsigtig lagring av elektroniske dokumenter; Utredning av fellesløsninger for lagring og tilgjengeliggjøring av elektroniske saksdokumenter*. En lignende modell ble fremsatt i rapporten *Samfunnsøkonomisk analyse – eArkiv i offentlig forvaltning* fra 2015. Løsningen rapporten skisserte, ville satt forvaltningen i stand til selv å løpende sikre kvalitet på, bevaring av og deling av sin dokumentasjon (*datasett* i dagens virkelighet), frem til endelig overføring og langtidslagring i digitale sikringsmagasin en gang langt ute i tid. Sentralt i løsningen sto et digitalt mellomarkiv (eArkiv) som en felles, obligatorisk offentlig tjeneste. Tjenesten åpnet for automatisert overføring fra forvaltningen til forvaltnings egen lagrings- og tilgjengeliggjøringsløsning. At dette konseptet ble vraket til fordel for Mavod-prosjektet, har gjort at vi siden 2015 har hatt ni år med delvis stagnasjon å bygge

en felles tilgjengeliggjøringsløsning for datasett drevet av forvaltningen selv.

For mange år siden presenterte jeg (på vegne av Riksarkivet) Norge sin modell med offentlighetslov, forvaltningsorganer og innsynsløsningen *Offentlig elektronisk postjournal* (nå eInnsyn) for representanter fra presidentskapene i Den afrikanske unionen. De skjønnte ikke hvorfor vi hadde avlevering av elektroniske arkiv til Riksarkivet/Arkivverket når det fantes en digital innsynsløsning i forvaltningen. Når det gjelder PDF-dokumenter fra sakarkivløsninger, er dette et like relevant i dag, for hva er det egentlig et nasjonalarkiv skal få til av innsynsløsninger fra forvaltningens sakarkiver som ikke Digidir med sin eInnsynsløsning allerede leverer i dag, om en velger fulltekstpublisering?

KRAVET OM JOURNAL

Arkivverket ga for noen år siden en generell dispensasjon fra Noark-plikten, etter visse forutsetninger. Dette gjelder for fagsystemer med journalpliktig dokumentasjon, hvor dokumentasjonen kun skal bevares i inntil ti år. Dispensasjonen gis dersom fagsystemet oppfyller bestemte kriterier, blant annet at dokumentasjonen bare skal bevares i inntil ti år, og at systemet kan lage offentlig journal. I Oslo kommune tar mye av integrasjonsarbeidet utgangspunkt i nettopp kravet om å kunne produsere journal. Arkivlovutvalget skrinla journalføringsplikten, men departementet hentet den inn igjen med sitt utkast, som ganske sikkert vil bli stående i ny lov. Dette vil trolig medføre at kravet om å produsere journal og offentlig journal vil bli stående, men opp mot det vi i dag kaller fagsystemer vil departementet eller Arkivverket måtte formulere et generelt krav for alle systemer som produserer journalføringspliktig eller registreringspliktig dokumentasjon.

ER INNEBYGD ARKIVERING MULIG Å FÅ TIL I OSLO KOMMUNE?

Det er ingen tvil om at en kombinasjon av slike faktorer som det store antallet fagsystemer i kommunen, kombinert med kompetansen vi har ved at vi selv har utviklet Noark-godkjente løsninger, gir oss et reelt og relevant analysegrunnlag med tanke på hva som bør legges til grunn for å sikre innebygd arkivering. Fagsystemavdelingen i Helseetaten alene har i overkant av 130 ansatte som kontinuerlig utvikler nye fagsystemer og gjør tilpasninger av eksisterende. Etaten er i ferd med å etablere en felles arbeidsgruppe med Oslo byarkiv, hvor byarkivet vil bidra aktivt inn for å sikre arkivfaglige krav i prosessene rundt utvikling av nye løsninger. I relasjon til Noark skal en merke seg at fagsystemavdelingen benyttet i de foregående år i overkant av 3000 arbeidstimer for å få en løsning Noark-godkjent uten at Arkivverket har funnet det for godt å kunne godkjenne den. For å komme i mål måtte Oslo kommune blant annet ha introdusert forvaltningsnivåer som verken eksisterer eller er i tråd med kommunens organisasjonsmodell. Ut fra et kostnadmessig perspektiv er det svært krevende å argumentere for en initiering av tilsvarende løp for Noark-godkjenning for andre fagsystemløsninger Oslo kommune utvikler. Det er i tillegg enormt frustrerende at Arkivverket har behandlet oss som om vi var en kommersiell aktør snarere enn en kommune som faktisk har strukket seg svært langt for å tilfredsstille krav i en standard som på mange områder ikke passer for kommunen.

Den nevnte fagsystemavdelingen i Helseetaten bare er en av flere enheter som utvikler og anskaffer fagsystemer i Oslo kommune. Arbeid med fagsystemer er noe som skjer gjennomgående for samtlige virksomheter

i kommunen, og det inkluderer alle nivåer – både byrådsavdelinger, etater, kommunale foretak og bydeler.

Vi mener at det er helt nødvendig å adressere utfordringene knyttet til mangelen på utvikling av en ny standard for elektronisk arkivdanning. I juni 2021 ble det annonsert at Arkivverket avslutter utviklingen av Noark-standard. Samtidig etablerte de Standardlab, som jobber med å utvikle og forvalte fremtidige standarder, men som frem til nå ikke har presentert mer enn vurderinger av enkelte konsepter og modeller. Som om dette ikke var nok, har det nå også blitt besluttet å ikke bevilge midler til videreføringen av prosjektet.

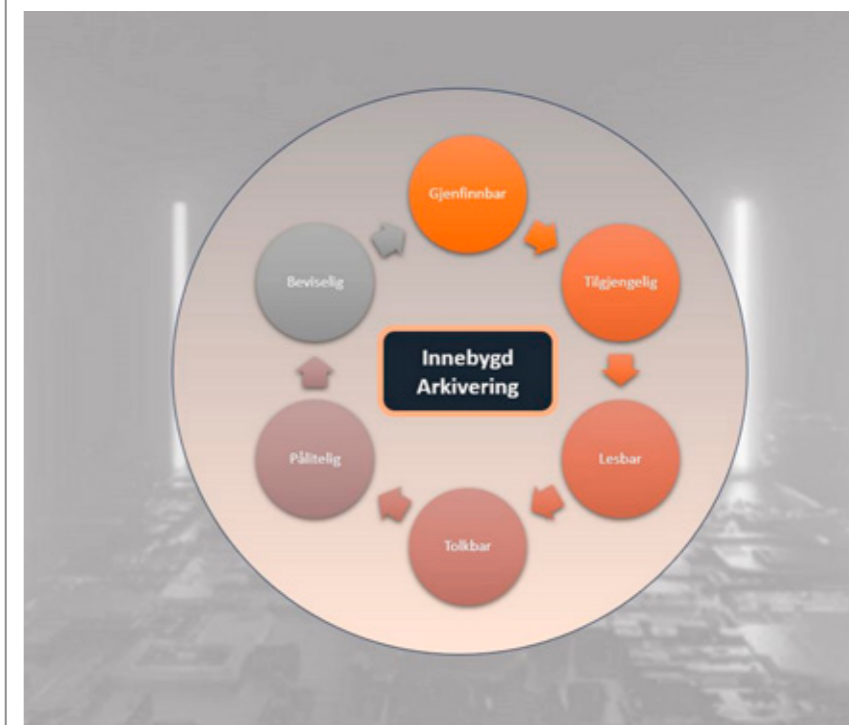
NOARK ER EN SVÆRT KOMPLEKS STANDARD MED EN REKKE KRAV SOM I ALT FOR MANGE TILFELLE IKKE PASSER INN I SAKSBEHANDLINGS-PROSESSENE TIL DE ULIKE FAGOMRÅDENE I KOMMUNEN.

Noark er en svært kompleks standard med en rekke krav som i alt for mange tilfelle ikke passer inn i saksbehandlingsprosessene til de ulike fagområdene i kommunen. Slik for eksempel fagsystemavdelingen i Helseetaten nå er organisert, er enheten i stand til å utvikle fagsystemer på en måte som dekker kommunens behov. Skulle de ha initiert utviklingsløp som følger kravene i Noark-standard, ville de kostnadmessige konsekvensene vært av en helt annen og betydelig større dimensjon. Spesielt utfordrende er det å argumentere for utvikling i henhold til Noark når ingen kan garantere at Noark ikke er utviklet som standard ved for eksempel introduksjonen av ny arkivforskrift, eller på bakgrunn av andre vurderinger og avveininger Arkivverket måtte finne på å gjøre.

MULIGHETSROMMET SOM LIGGER I INNEBYGD ARKIVERING

For Oslo kommune er det av stor betydning at departementet eller Arkivverket avklarer hvordan forvaltningen skal forholde seg til Noark, og hvilket mulighetsrom vi kan ha ved utvikling av nye løsninger. Det er behov for en klargjøring av hvorvidt vi fremfor å strekke oss etter en oppfyllelse av kravene i en standard som ikke skal videreutvikles, snarere kan arbeide for kompatibilitet med prinsippene for innbygget arkivering slik de er fremlagt av The European Archives Group. Kjøpt oversatt innebærer innebygd arkivering ifølge EU at nødvendige tiltak er igangsatt under utformingen eller tilpasningen av informasjonssystemer for å sikre at informasjonen blir og forblir opprettholdt i tilgjengelig form. Opprettholdt tilgjengelighet er basert på seks kvalitetskrav på høyt nivå. Opprettholdt, tilgjengelig informasjon er:

- **mulig å finne:** Informasjonen kan finnes raskt og enkelt, og den kan bli forstått av alle som burde ha tilgang på den. Dette innebærer kun at det er adekvat søkefunksjonalitet i systemet, og at metadata finnes i en form som er tolkbar for enten menneske eller maskin.
- **tilgjengelig:** Informasjonen er tilgjengelig for (gjen)bruk for ethvert formål, for enhver aktør på hvilket som helst tidspunkt, så lenge det er lovlig. Dette er en mye større utfordring på grunn av migrasjon av innhold fagsystemer imellom, eller mangelen på sådan. I tillegg kommer mangelen på semantisk interoperabilitet. Innenfor dette punktet må vi også se for oss tilgjengeliggjøring av en større mengde datasett for tverrgående søk for analyse, prognosedanning og lignende; fra et depotperspektiv er vi på nasjonalt nivå relativt langt unna oppnåelsen av et

Illustrasjon: © Olav Sataslåtten

slikt målbilde, nettopp fordi tilstrekkelige ressurser ikke har vært satt inn i dette arbeidet fra sentralt hold.

- **lesbar:** Informasjonen kan visualiseres og bli prosessert av mennesker og/eller maskiner.

For å illustrere utfordringene på dette området må en se for seg samtlige PDF-filer dannet i departementenes og direktoratenes elektroniske arkiver, mediekonvertert eller digitalt skapt, tilgjengeliggjort med det formål å sikre informasjonsforvaltning, der formålet er å analysere et utviklingsløp innenfor et bestemt forvaltningsområde. Ettersom alle dokumenter som er skapt i Noark-systemer de siste 20 årene, er i PDF, og fordi alt som mediekonverteres av eldre dokumentasjon, er i PDF, bør en bruke litt tid på å finne ut av hvordan en skal kunne analysere eller utforme for eksempel statistikk eller analysegrunnlag ut fra en såpass stor og omfattende mengde ustrukturert dokumentasjon.

- **tolkbar:** Informasjonens mening er klar, og det fremgår tydelig hvem som skapte den, i hva slags kontekst og til hvilket formål.

Dette med tagging av opphav har det vært såpass sterkt fokusert på her i Norge at det neppe utgjør en utfordring. Samtidig kan vi vel også si at den kontekstuelle rammen for fellesløsninger eller samhandlingsløsninger ofte bryter ned konseptet rundt opphav. Det burde da ikke være noe i veien for å ha en prosessorientert eller systemorientert tilnærming til opphav.

- **pålitelig:** Informasjonen er pålitelig og fullstendig og basert på korrekte data slik at den kan gjenbrukes. Pålitelighet er som oftest knyttet til autentisitet og informasjonens opphav. Som Interpares-prosjektet

under ledelse av Luciana Duranti demonstrerte, vil dette med å kunne bevise et dokument opphav være basert på slike faktorer som arkivskapers bekreftelse på at det er registret og lagret i virksomheten, eller kort fortalt de kontekstuelle metadataene som bekrefter opphavet.

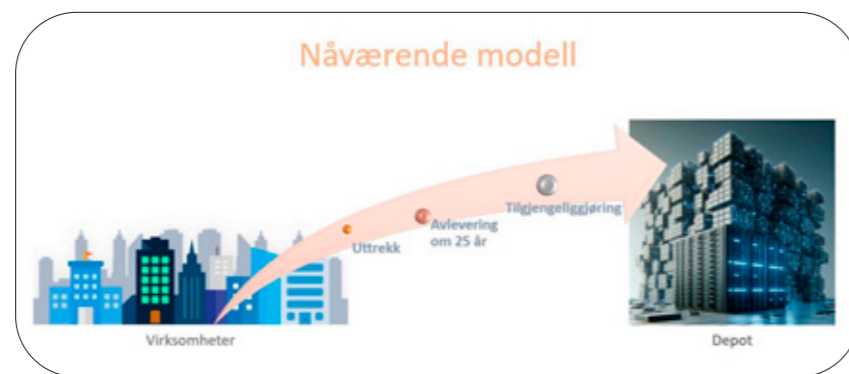
- **framtidig bevis:** Informasjonen kan (gjen)brukes gjennom hele dens livssyklus fordi informasjon tilgjengelig i sin opprinnelige form motstår endring over tid i virksomhet, teknologi og prosess.

På enkelt norsk vil dette måtte tolkes som at informasjonen må være tilstrekkelig eller integritetssikret.

En rask gjennomgang av disse prinsippene for innebygd arkivering viser oss at det egentlig er veldig lite her som forutsetter at Noark er implementert i en virksomhet. Sett fra et norsk perspektiv er det muligens på området tolkbar at vi gjennom arkivlovgivningen og Noark har hatt vår styrke. Nettopp prinsippene rundt informasjonens opphav og et kontekstuellt rammeverk med tilhørende metadata har vært som støpt i betong gjennom de norske kravene. Gjennom arbeidet med Arkivverkets regulatoriske sandkasse ble dette med informasjonens opphav testet, og gjennom Pega-prosjektet til Norsk helsenett ble det konkretisert at en gjerne kan ha en systemorientert

eller prosessorientert tilnærming til informasjonens opphav.

Hvis det er slik at standardiseringen har funnet sted for å sikre at all arkivverdig dokumentasjon som produseres i fagsystemene i offentlig forvaltning skal kunne renne gjennom en smal trakt definert som Arkivverkets krav til uttrekk, er det det neppe urimelig å hevde at store og tunge virksomheter nok selv vet best hvordan de bør strigle sine data. Dette forhindrer selvfølgelig ikke behovet for utvikling av rammeverk for metadatakataloger og -modeller og lignende i relasjon til dokumentasjons- og informasjonsforvaltning, men det må være i form av anbefalinger og ikke som normative krav eller godkjenningsordning for egenutviklede fagsystemer eller fellesløsninger. Spesielt vanskelig blir det å forstå at virksomheter skal måtte produsere et testuttrekk av sine egenutviklede systemer for Noark-godkjenning hos Arkivverket når både Arkivverkets egenutviklede ADDML-standard og det sveitsiske SIARD-formatet har vist at alt lar seg trekke ut og langtidsbevare, uavhengig av hvordan det er skapt. For alt det verdifulle Noark har bragt med seg, er det på fagsystemområdet umulig å komme bort fra det faktum at slike konsepter som arkivdel, klassifikasjonssystem og saksmapper kanskje kan passe for noen typer informasjons-systemer, men det er en kjensgjerning

Illustrasjon: © Olav Sataslåtten

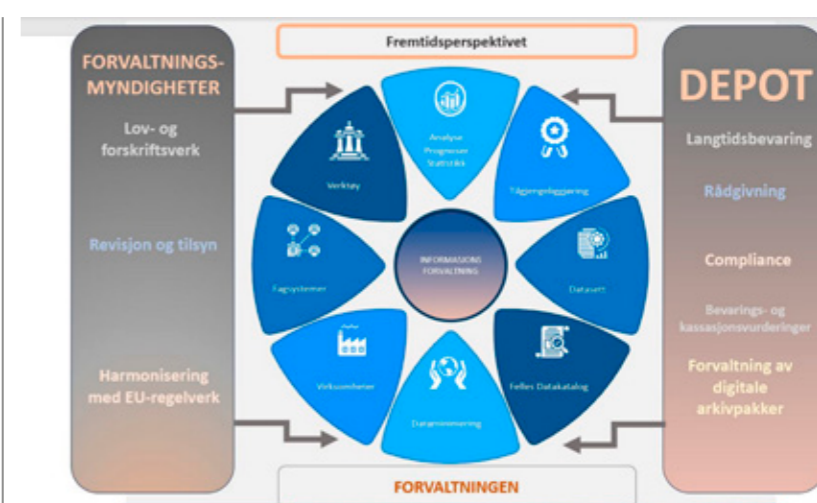
at så ikke er tilfelle for store og tunge etater som NAV, Skatteetaten, Tolletaten, Kartverket og for den saks skyld Helseetaten i Oslo kommune.

UTFORDRINGER KNYTTET TIL EPJ-SYSTEMER PÅ KOMMUNALT NIVÅ

En type fagsystem er elektroniske pasientjournaler (EPJ). Når det gjelder krav til utviklingen av EPJ-systemer, så finnes det ikke lenger reelle krav til hvordan et EPJ-system skal utvikles. Noen leverandører har lagt internasjonale standarder til grunn, men langt fra alle. I kommunal sammenheng vil man oppleve at enkelte EPJ-systemer har blitt koplet på en Noark-kjerne. I kommunen har vi tre store pasientjournal-systemer. Det er viktig å være klar over at denne integrasjonen kun dreier seg om saksbehandler-delen av systemet, det vil si den tradisjonelle inn- og utgående, administrative korrespondansen, da det er denne vi har vurdert til å kunne integreres. Den store utfordringen ligger i vurderingen av om vi kan godkjenne EPJ-delen av løsningen som elektronisk arkiv. En slik godkjenning vil ha store konsekvenser siden virksomhetene i dag må skrive ut alt på papir fordi løsningen ikke er godkjent. Vi ser naturligvis også på uttrekksbiten av systemet, og muligheten for å kunne danne uttrekk fra EPJ-delen.

EN VERDEN UTEN NOARK

Situasjonen for arkivsektoren i dag er at Arkivverket i den ene enden har liberalisert gjennom beslutningen om at Noark ikke skal videreutvikles. For store virksomheter som Oslo kommune, som utvikler og anskaffer svært mange nye systemer, og der det å strekke seg etter kravoppfyllelse i Noark er en betydelig kostnadsdriver, kan man ikke forvente at man strekker seg etter Noark-oppfyllelse når Arkivverket har sagt at den skal vrakes. Til det er tilpasning for å tilfredsstille

Illustrasjon: © Olav Sataslåtten

Noark ikke bare for dyrt, men i de aller fleste tilfellene ikke en adekvat tilnærming til informasjonsmodellene og strukturen i løsningen en søker å utvikle. I den andre enden av spektrumet står godkjenningsordningen, hvor vi i Oslo kommune opplever at Arkivverket i depot-enden gjør alt de kan for å opprettholde en kravmodell som de i den andre enden av bygget har bestemt ikke skal videreutvikles – med andre ord avvikles.

EN TEKNISK STANDARD SOM EN BESLUTTER IKKE SKAL VIDERE-UTVIKLES, ER I REALITETEN DØD DET ØYEBLIKKET DETTE BLIR UTTALT, SIMPELTHEN FORDI DEN TEKNOLOGISKE UTVIKLINGEN ALDRI STÅR STILLE

En teknisk standard som en beslutter ikke skal videreutvikles, er i realiteten død det øyeblikket dette blir uttalt, simpelthen fordi den teknologiske utviklingen aldri står stille, og fordi systemutvikling er enormt kostnadskreven. Avviklingen av Noark var i virkeligheten en naturlig konsekvens av at Arkivverket siden introduksjonen av Noark 5 i 2008 gjennom

årenes løp har skåret ned arbeidsstokken dedikert til vedlikehold og utvikling av standarden fra omkring 4 medarbeidere i 2008 til 0,5 årsverk i 2020. Den samfunnsøkonomiske konsekvensen av denne nedbyggingen kan neppe underslås. En trenger ikke gjøre annet enn å summere antall forvaltningsorgan i Norge for å få klarhet i hvor mange Noark-løsninger som er implementert over det ganske land gjennom alle disse årene.

Siste reviderte versjon av Noark ble lansert 18. desember 2018. Arkivsektoren har med andre ord ikke hatt en utvikling innenfor standardisering på nært opptil seks år. Siden desember 2018 har vi innenfor digital transformasjon fått haugevis med nye tekniske nyvinninger og satsingsområder som har konsekvens for det vi jobber med – det er nok å nevne Power-porteføljen og hva den muliggjør av analyse, programmer og sammenstilling av data fra datastrømmer og datasett skapt i fagsystemer. Dette kombinert med KI og automatisering innenfor segmentene som utgjør dokumentasjons- og informasjonsforvaltning gjør at vi må transformere oss selv inn i dette landskapet, eller bli marginaliserte og uaktuelle. ■

Kunstig intelligens og Nasjonalbiblioteket

Av Svein Arne Brygfjeld, spesialrådgiver, Nasjonalbiblioteket

OPPSUMMERING

Med bakgrunn i Nasjonalbibliotekets (NB) mandat og mangeårige digitale satsing har organisasjonen en betydelig aktivitet på kunstig intelligens (KI).

Arbeidet retter seg mot å bedre/endre arbeidsprosesser, nye brukertjenester, NBs digitale samling som treningsdata for maskinlæring og trening av modeller for allmenn bruk. NB bidrar også

i internasjonale nettverk for KI i arkiv, bibliotek og museum. Denne artikkelen kaster i hovedsak lys over NBs forhold til KI og språkteknologi, men også andre felt blir nevnt.

Illustrasjon: Shutterstock.com

DIGITALISERING AV NORGES HUKOMMELSE

Som Arkivverket har Nasjonalbiblioteket et ansvar for å være Norges hukommelse. I år feirer Norge 750-årsjubileet for Magnus Lagabøtes landslov, blant annet med ei utstilling av en tidlig versjon av lovboka som er utlånt fra Det Kongelige Bibliotek i København (Danmarks nasjonalbibliotek). Samtidig kan man vandre i dagsaktuelle publikasjoner i NBs digitale samling.

NBs mandat er basert på lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelige dokument. Loven sier i grove trekk at NB skal samle inn, ta vare på og gjøre slike dokument tilgjengelige i et tusenårsperspektiv. Loven omfatter alle typer utgivelser, fra bøker og aviser via kringkasting til det som publiseres på Internett. NB er også en del av den norske infrastrukturen for forskning, og utfører også egen forskning relatert til samlinga i NB.

Som en pioner i det internasjonale samfunnet av bibliotek, arkiv og museum startet NB opp storskala digitalisering av samlinga i 2006. Ambisjonen var – og er – å digitalisere hele samlinga. Sjøl om NB rundt årtusenskiftet sammen med NRK gikk i gang med industriell digitalisering av NRKs historiske radioarkiv, var strategien ny og banebrytende. NB kan med digitaliseringa av samlinga være mer relevant for det digitale samfunnet vi er en del av.

Som eksempel fra digitaliseringa er i skrivende stund vel 90 % av alle bøker og rundt 86 % av alle aviser som noen gang er gitt ut i Norge, digitalisert. Og hele NRKs historiske radioarkiv finnes nå i digital form i NBs digitale bevaringsomgivelse, digitalisert i NB.

NB har nå ei digital samling som i form av tekst, lyd og bilder er en stor og unik dokumentasjon av Norges historie.

De ulike objektene i den digitale samlinga følger en streng intern standard, relatert til identifikasjon, format, metadata og organisering. Med enkle og effektive grep kan man både gjøre utvalg av data etter behov, og samtidig sikre dagens krav til sporbarhet i treningsdata for KI. Faktisk kan man nå ha inntrykk av at valgene tatt for snart 20 år siden ble tatt med tanke på dagens behov for treningsdata for KI.

I nyere tid har også NB fått en utvidet rolle som Norges språkbank. Språkbanken i NB har et helt spesielt ansvar for å tilby datasett for å støtte utvikling av språkteknologi, og har i dag en stor katalog av ressurser i form av tekst og tale som kan brukes for eksempel til trening av språkmodeller.

NB + KI = SANT

Basert på at samlinga i så stor grad finnes digitalt, etablerte NB sin AI-lab for flere år siden. NB var tidlig ute, også i internasjonal sammenheng. Det har gitt NB muligheten til å følge utviklinga av teknologien på nært hold, noe som har gitt mulighet til kontinuerlig å relatere KI til biblioteket i stort. Allerede høsten 2018 demonstrerte AI-labben en del av mulighetene KI representerer for en institusjon som NB. Man stilte seg spørsmål som var relatert til å utvikle arbeidsprosesser og tjenester i biblioteket. Fokus da var i hovedsak KI for biblioteket.

AI-labben i NB har jobba med mange ulike felt og teknologier som er relevante for NBs samling, interne arbeids-

flyt og brukertjenester. Et godt eksempel er digitalisering av fotografisk materiale. Der er volumene veldig store med en kø av fotografi som teller flere millioner eksemplarer. Tradisjonell tilnærming med manuell katalogisering/beskrivelse er altfor kostbar, og NB har gjort mye for å se hvordan KI kan effektivisere arbeidsflyt og gi bedre brukertjenester.

NB har også arbeidet mye med gjenfinning, navigering og tilgang til tekstlig og fotografisk materiale basert på likhet mellom innhold. Ved å måle avstand mellom KI-genererte vektorer i multidimensjonale vektorrom er det mulig å navigere i ei stor samling uten metadata. Utgangspunktet kan være ei favorittbok eller et relevant fotografi, og det KI-baserte systemet vil fort finne andre innholdsobjekter som ligner.

Den siste tida er det språkmodeller og taleteknologi som har fått størst plass i NBs arbeid med KI. Utviklinga av de nye store språkmodellene har både satt dagsorden for bruk av KI i alle typer organisasjoner og gitt store digitale samlinger ny verdi og aktualitet.

STORE SPRÅKMODELLER

Inntoget av de moderne språkmodellene så dagens lys om lag samtidig som NB etablerte sin AI-lab. Modellene var i motsetning til dagens populære språkmodeller ikke-generative, men de hadde mye bedre ytelse for en del anvendelser enn man hadde sett før. Disse modellene er veldig sultne på data for å lære seg språk. Som et eksperiment for å vurdere

Media	Antall i samlingen	Digitalisert	Andel digitalisert
Bøker	ca. 724.000	c.a 650.000	90 %
Avisutgivelser	ca. 5,2 millioner	ca. 4,6 millioner	86 %
Radio (timer)	ca. 1.083.000	ca. 649.000	60 %
Fotografi	?	ca. 2,5 millioner	?

NBs store digitale tekstsamling som treningsdata for slike modeller trente AI-labben i NB en av de første såkalte BERT-modellene for norsk, en ikke-generativ, men kraftig språkmodell. Og den viste seg å bli den beste modellen for norsk og dansk i relativt lang tid. NBs første modell, NB-BERT, er stadig populær både i næringslivet og i det offentlige som komponent i arbeidsflyt og tjenester.

Introduksjonen av ChatGPT høsten 2022, og senere en del andre konkurrerende tjenester, har imidlertid satt agenda for diskusjoner om de fleste forhold rundt store språkmodeller. Mange tar nå til orde for at det må sattes nasjonalt i Norge for å utvikle store språkmodeller som er bygd på norsk kultur, for norske forhold og basert på norsk språk. Med det blir også rollen som nasjonens hukommelse i stor grad definert på nytt. Der vi før stilte oss spørsmålet «hva kan KI gjøre for biblioteket?», spør vi oss nå «hva kan biblioteket gjøre for KI?».

NBS DIGITALE SAMLING SOM TRENINGSDATA

De nye og kraftige tjenestene som Gemini og ChatGPT er bygd på samme lest. Felles er veldig store språkmodeller, programvare som i all hovedsak er bygd opp på én måte. På den ene sida har vi algoritmene, programvare som har den spesielle egenskapen at den kan lære av erfaring. Algoritmene utvikles både av noen få store teknologimiljø internasjonalt, og i form av nettverk som utvikler åpen kildekode. Språkmodellene er som eksempel bygd opp basert på algoritmer som læres opp (trenes) med veldig store mengder eksisterende tekst. Mange organisasjoner har større eller mindre samlinger med data som potensielt kan brukes for maskinlæring, men det vanligste for trening av store språkmodeller er å bruke data som er høstet inn

fra Internett. Det kan ikke komme som en overraskelse at organisasjoner med en lang digital hukommelse er spesielt relevante i denne sammenheng.

Når algoritmen er trent, har vi en modell som kan utføre oppgaver med en viss ytelse. Med ytelse mener vi her evne til å utføre en oppgave på et visst nivå, noe som spenner fra spesialiserte oppgaver som å klassifisere tekster til generelle oppgaver som vi ser de store tjenestene på Internett kan løse. En egenskap med ytelsen er også at den er unøyaktig eller omtrentlig i forhold til det man har blitt vant med fra digital teknologi. Mange har også opplevd at teknologien fra tid til annen finner på ting, eller hallusinerer, som det kalles.

I kjølvannet av ChatGPT har diskusjonene kommet om hvilke data slike store språkmodeller trenes på, og hvordan treningsdata påvirker funksjonaliteten eller ytelsen i modellene. Er det fare for en etisk, politisk eller kulturell slagside i modellene? Det er for eksempel grunn til å anta at tjenestene som er utviklet i USA, og som tilbys fra USA, er både påvirket av og tilpasset til det som er normalt og akseptabelt i USA, og som kan skille seg fra for eksempel norske forhold. Med store samlinger av tekst som speiler samfunnet der slike modeller skal fungere, er det kanskje større grunn til å ha tillit til modellene enn om de er basert på en mer tilfeldig samling data fra Internett.

I tillegg til store mengder tekst er det flere egenskaper som har konsekvens for hvor godt disse modellene vil fungere i vår nasjonale kontekst. Data må ha en kvalitet som er god nok, noe som vil si at vi må ha sammenhengende tekster av en viss lengde som gir mening. Noe av det digitaliserte materialet vil for eksempel kunne falle gjennom fordi det er for mye feil i OCR-

tolking. Kvaliteten i OCR-prosessering har utviklet seg mye i tida fra NB startet storskala bokdigitalisering i 2006 og fram til nå. Innhold med for mye feil blir OCR-behandlet på nytt, eller sett bort fra i trening av modeller.

Videre må innholdet være variert, og med det speile de ulike forholdene vi kan komme til å bruke modellen i. I korte trekk vil det si hele samfunnet, som arbeidsliv, fritid, boforhold, sosiale forhold, utdanning, offentlig administrasjon og politikk. Til sist må innholdet være representativt og relevant. Det er for eksempel ikke nok å ha gamle tekster, det moderne samfunnet må speiles sammen med historia.

For de som kjenner digitale samlinger i arkiv, bibliotek og museum, er det opplagt at slike samlinger kan være særs relevante for denne nye teknologien. NB har tatt konsekvensen av denne analysen, og bearbeidet store deler av tekstene i NBs digitale samling for at de skal kunne brukes i trening av store språkmodeller. Formålet er å støtte utviklinga av norske store språkmodeller, og å legge til rette for forskning på KI i Norge. De første versjonene, en åpen og en lukket, ble etablert i 2021 under navnet Norwegian Colossal Corpus.

I skrivende stund etableres en ny utgave, oppdatert med nytt innhold og for de nyeste typene språkmodeller. Arbeidet er en del av et større oppdrag fra Kultur- og likestillingsdepartementet der NB er bedt om å se på mulighetene for en kompensasjonsordning til rettighetshavere for bruk av verk under opphavsrett i trening av språkmodeller.

EGNE SPRÅKMODELLER

For å forme gode treningsdata basert på samlinga i NB er det nødvendig med praktisk erfaring med trening av språk-

modeller. Derfor har NB ikke bare jobba med selve datagrunnlaget, men også trent flere store norske språkmodeller. Disse har vist seg å ha relativt god ytelse. NB har valgt å dele disse modellene med samfunnet, og de har blitt tatt i bruk i mange sammenhenger.

Tjenester som Gemini og ChatGPT blir gjerne referansene i det offentlige ordskiftet om store språkmodeller. Slike tjenester er bygd på modeller som er voldsomt store og kompliserte. For å stable slike modeller på føttene trenes det mye og sterk kompetanse, uhyre mye regnekraft og så mye tekstlig data som man kan skrape sammen. I likhet med de andre norske miljøene på feltet har NB valgt å trene modeller av en mer moderat størrelse, en størrelse som balanserer mellom ytelse og tilgjengelige ressurser. Praktiske eksperimenter i virkelige omgivelser har demonstrert at slike modeller kan fungere betydelig bedre for spesialiserte/definerte oppgaver enn «monstermodellene» fra USA.

NB-WHISPER

Tale-til-tekst er en anvendelse av språkteknologi som har mange år på baken. Men utviklinga på feltet tok virkelig av med lanseringa av modellen Whisper fra OpenAI i 2022. NB har lagt ned betydelig arbeid i å bearbeide deler av samlinga for å gjøre Whisper bedre for norske forhold. Ytelsen i Whisper var allerede i utgangspunktet relativt god for norsk bokmål, men dårligere for nynorsk, og dårlig for dialekter.

NB lanserte i februar i år sin versjon av Whisper, NB-Whisper. Modellen finnes i ulike størrelser og varianter, for eksempel for teksting av video eller mer nøyaktig transkribering av taleopptak. De ulike størrelsene stiller ulike krav til maskinvare, og kvaliteten på transkriberingen avhenger av størrelsen på modellen.

Illustrasjon: Shutterstock.com

Felles for disse er at de for tida er de beste modellene for norske språkvarianter. Dialekter håndteres også godt, noe som er et stort framskritt for norske forhold.

FORSKNING OG INTERNASJONALT SAMARBEID

Arbeidet som gjøres i NB på feltet språkmodeller, ligger helt i kant av utviklinga internasjonalt. NBs behov for ikke bare å utvikle samlinga som treningsdata, men også å trene egne modeller, gjør det naturlig å søke samarbeid med relevante miljø utenfor NB. I Norge antar man at det i dag er de to forskningsmiljøene NorwAI (NTNU) og UiO (LTG) som sammen med NB har kunnskap og ressurser til å trene store språkmodeller. Disse miljøene har både formelt og uformelt samarbeid.

NB har også gått i front for å bygge opp internasjonale nettverk for utveksling av erfaring og kunnskap innenfor KI i arkiv, bibliotek og museum. AI4LAM (ai4lam.org) ble initiert sammen med Stanford Libraries, og har i løpet av de siste årene utvikla seg til et viktig og relevant møtested for både nybegynnere og erfarne. I Europa finnes det i tillegg et nettverk for KI innenfor nasjonalbibliotek, ledet av Biblio-

thèque Nationale de France og NB i fellesskap.

VEIEN VIDERE

Vi lever i en tid med radikal utvikling og introduksjon av KI. NB var tidlig ute med sin AI-lab og Språkbanken, og har bygd opp et modent og kompetent miljø på KI. Dette gir NB bedre mulighet til både å ta i bruk KI tidlig i intern arbeidsflyt og i brukertjenester, og ikke minst kan NB bedre være en ressurs for samfunnet innenfor KI.

Den raske utviklinga kombinert med virkninga teknologien har i nær sagt alle forhold i samfunnet, gjør at det er stadig mer aktuelt å ha innovasjon og forskning på KI i NB. Mange komponenter vil være hyllevare, som man for eksempel ser det for fotografi eller støtte for utvikling av programvare, mens andre vil måtte utvikles og forstås bedre.

NB har mange interne drivere for å arbeide med KI. Men som illustrert i denne teksten tar NB også en rolle på fagfeltet i samfunnet. Nasjonalbiblioteket bidrar med kunnskap, teknologi, infrastruktur og løsninger til samfunnet i en tid preget av en voldsom teknisk utvikling. ■

BEST MULIGE ARKIVER

– digitalt tilgjengelig for alle

👉 Riksarkivar Inga Bolstad i samtale med redaktør i Arkivråd Anita Haugen Lie

Hva er egentlig en riksarkivar? Det var faktisk det første jeg tenkte da rekrutteringsfirmaet ringte. Bolstad smiler. Det var definitivt ikke gitt at jeg skulle bli Riksarkivar!

Jeg tvilte lenge på om jeg ønsket å ta jobben. Jeg trivdes så godt i min daværende jobb. Mitt første møte med departementet gikk heller ikke så bra,

jeg syntes jobben rett og slett virket kjedelig, men så fikk jeg møte departementsråden, som sa: «Arkivverket står og venter på feil tog, men de står også på feil perrong.» Da tenkte jeg «dette kan bli spennende». Da det nærmet seg fristen for tilbakemelding ringte jeg min samboer, som sa: «Inga, så klart du skal bli riksarkivar», og bokstavelig talt fem minutter før fristen gikk ut, takket jeg ja til stillingen.

Dermed ble Inga Bolstad Norges første kvinnelige riksarkivar og den første uten bakgrunn i historiefaget. I år kan hun feire tiårsjubileum. Det har vært oppturer og nedturer. Hva har skjedd med fagfeltet dette tiåret, hvilke avtrykk har Bolstad satt, og hva tenker hun om framtiden?

DEN TRØBLETE STARTEN

Husker du din første dag som riksarkivar og hva du da tenkte?

Absolutt. Jeg ble vist til et stort, gammelstols kontor, hvor Wergeland sin stol stod trygt plassert i hjørnet, og kontoret hadde eget forværelse. Jeg trives ikke alene på kontoret, og jeg tenkte: «Hva gjør jeg egentlig her?» Men det gikk raskt over, jeg fikk nytt kontor og traff så mange dyktige og hyggelige folk. Dag to satte jeg meg ned og laget en fysisk liste over ting jeg ønsket å ta tak i, som ny strategi, tilgangsstyring for bygget med mer. Denne listen burde jeg selvsagt ha bevart, men dessverre ble den kastet for noen år siden.

Hva tenker du i dag om at departementet ansatte deg, uten arkivfaglig bakgrunn?

Det var helt riktig av departementet å ansette en som kom utenfra og ikke var tradisjonell historiker. At jeg hadde kompetanse og erfaring fra digitalisering og endringsledelse, mener jeg var helt avgjørende for å oppnå departementet sitt ønske om å «lede en etat inn i en digital framtid», og har ført til at vi i dag er en utrolig bra organisasjon. Vi har så mange flinke folk her, og det har skjedd mye på disse ti årene.

Mange var spente da du ble ansatt som riksarkivar, og du møtte jo en del motstand som nyansatt, både fra fagmiljøet og tidligere riksarkivarer. Hva tenker du om dette i dag?

Å endre kultur er vanskelig. Jeg hadde regnet med at det ville bli utfordrende, men jeg ble litt overrasket over noe av kritikken. Særlig da de to tidligere riksarkivarerne skrev et debattinnlegg om at jeg ødela Arkivverket. Det ble mye storm, og det kom et Dokument 8-forslag i Stortinget om å stanse omorganiseringen av Arkivverket. Det er klart det er vanskelig for enkelte når de ikke lenger fikk bestemme alt selv, vi gikk fra

en geografisk organisering til en funksjonsbasert organisering, med nasjonal oppgaveløsning. Men dette stod jeg veldig støtt i. Skulle vi løse de digitale utfordringene, var det helt nødvendige grep. Det var viktig for meg at Arkivverket fremstod som én etat, med én måte å møte publikum på. Jeg synes vi kom veldig godt ut av det, og er veldig stolt av hva vi har blitt.

Ble du motløs på noe tidspunkt?

Nei, heller motsatt. Motstand gir meg et enormt driv. Min personlighet er bygget slik, og kritikk er alltid bra. Jeg har lært utrolig mye av denne prosessen, men mener fortsatt at vi gjorde det rette for Arkivverket.

En del av organiseringen av Arkivverket bestod også i å rekruttere ny kompetanse. Hva tenker du om de grepene du gjorde?

Da jeg startet, var det allerede en meget god kompetanse på det analoge arkivmaterialet i Arkivverket, mens det var store utfordringer knyttet til det digitale. Det var derfor viktig for meg i starten å ikke ansette flere historikere, men forsøke å få en bredere kompetansesammensetning. I tillegg måtte vi bygge organisasjonen og endre arbeidsmetodikk, dette krevde en annen type kompetanse enn det som allerede fantes. Vi har lyktes på en del områder, men vi sliter fortsatt på enkelte områder, som å få inn digitalt arkivmateriale på en sømløs måte til Arkivverket.

Du ble fort en synlig riksarkivar, hvorfor var det så viktig for deg?

Å være synlig var og er viktig for meg. Strategisk sett mener jeg vi har alt å vinne på å fremstå som en samlet arkivsektor og ha gode samarbeid med andre aktører. For eksempel at jeg tidlig ble med i Skate. Arkivverket har informasjon som samfunnet trenger. Disse dataene må inngå i gode økosystemer, som lager bedre tjenester for

oss. Det har derfor vært viktig at arkivene har en stemme i Skate, som hele tiden påpeker «Ja, men hva med dokumentasjonen?».

NY ARBEIDSMETODIKK

En av de første prosessene som endret seg, var hvordan Arkivverket jobbet med tilsyn. Kan du fortelle litt om hvordan dere har jobbet med det?

Det ble raskt klart for meg at vi måtte endre våre arbeidsmetoder, og jeg valgte derfor å bruke mye tid på tjenestedesign som metodikk. Her var tilsyn det første vi tok tak i. Vi hadde allmøter og involverte alle rollene i prosessen, fra de som jobbet med tilsyn, til brukerne. Vi snudde opp ned på prosessen og startet å se mer på risiko, med målrettede tiltak og god oppfølging. I kjølvannet av dette har vi også utarbeidet en masse veiledninger. Det viktigste for oss er å hjelpe virksomhetene med å få best mulige arkiver. Vi har fått svært mange gode tilbakemeldinger på måten vi jobber med tilsyn på.

Det har vært mange suksesshistorier, og det skjedde mye bra med tilsynspraksisen. Men vi har jo også eksempler på at rapporten er positiv og pålegg er lukket. Likevel klarer ikke virksomheten å journalføre viktig e-post. Har dere målt langtidseffekten av tilsyn?

Nei, det har vi ikke. Men dette er noe som diskuteres, og som vi gjerne skulle ha gjort, men det er et ressurs spørsmål, vi må prioritere hva vi bruker tiden på.

I ny forskrift legges det opp til en mindre detaljstyring. Hva tenker du om fremtiden til tilsyn, hvordan kan dere best tilpasse tilsynene til det nye lovverket?

Vi har en dialog gående om dette, og det er klart vi må bearbeide tilsynene. Dette er vi godt i gang med. Vi ønsker å gjøre premissrollen vår enda tydeligere.

// Stor markering da dokumentet Lappokodisillen endelig ble flyttet hjem til Sápmi. Foto: Anne Grethe Danielsen //

ARKIVFLOKA ER FORTSATT FLOKETE

For et par år siden sa du at «i 2025 skal ingen saksbehandlere tenke på arkivering». Hva skjedde egentlig med innebygd arkivering?

Vår visjon er at arkiveringen skal integreres i saksbehandlingen. Inntil videre er dette kun på konseptstadiet. Vi har ikke lykkes godt nok med dette, og årsakene er sammensatte. Vi fikk strømkrise, hvor vi ikke hadde økonomi til å drive med utvikling i det hele tatt. Da forsvant også «sandkassa», og det satt svært langt inne å legge det på is. Da vi skalerte ned forsvant, også en del av kompetansen på dette området, noe som gjorde at ting bremset opp, men å drive med utviklingsarbeid er viktig for oss. Vi skal jobbe videre med dette framover. Arkivering må bli enklere, vi mister i dag alt for mye data. Vi har, slik jeg ser

det, ikke noe valg, vi må finne løsninger på dette problemet. Så både innebygd arkivering, standarder og ulike sandkasse-prosjekter ønsker vi å revitalisere. Arkivfloka må løses.

Men haster ikke dette?

Jo, men først må vi implementere ny arkivlov og forskrift.

Når det gjelder ressurser til utvikling og det digitale. Kan et av problemene være at Arkivverket er under Kultur- og likestillingsdepartementet? Det meste av det fagfeltet driver med sees gjerne ikke på som kultur.

Jeg synes vi har et godt samarbeid med Kultur- og likestillingsdepartementet, og de er opptatt av at alle skal ha mest mulig ressurser. Men det er selvsagt krevende også, for arkiv er underfinansiert. Vi skal jobbe både analogt og digitalt, og det er ikke på plass en god

// Kultur- og likestillingsminister Lubna Jeffrey på besøk hos Arkivverket. Foto: Kjetil Sviland //

nok struktur til å finansiere begge løp samtidig. Samtidig tror jeg kampen om ressurser er krevende i alle departementer. Vi har det bra hvor vi er, men jeg har ingen problem med at det diskuteres hvor vi «hører hjemme». 90 % av det vi driver med, er jo forvaltning.

Flere framtidsrapporter viser at vi må regne med å gjøre mer for mindre framover. Om arkiv allerede er underfinansiert, hvordan jobber dere for å få mer ressurser?

En viktig oppgave for Arkivverket blir å være en betydelig bidragsyter for å effektivisere forvaltningen. Vi har gjennomført en rekke analyser, som viser at Arkivverket kan bidra til

¹ Blant annet Norsk Arkivråd sin framtidsrapport: <https://www.arkivrad.no/aktuelt/fremtidens-dokumentasjonsforvaltning-og-informasjonsstyring-en-fremtidsanalyse>

å effektivisere og spare samfunnet for store ressurser. Det er viktig at vi klarer å synliggjøre dette.

Hvordan skal dere konkret jobbe med dette?

En viktig ting er å ha gode nettverk og samarbeidspartnere. Vi må se på felles oppgaveløsning, som vi for eksempel har gjort med Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana. Her har vi et av våre depot, vi har felles mottak, muggsanering og digitaliseringsutstyr. Drømmen min for videre samarbeid i Mo i Rana hadde vært om vi kunne skapt en innovasjons-hub. Ellers er museene viktige samarbeidspartnere, her er Anno et godt eksempel, hvor stat og museum jobber sammen for et felles regionalt historiesentrum. De kommunale arkivinstisusjonene er også viktige samarbeidspartnere. Det er helt nødvendig at stat og kommune kan samarbeide om å utvikle gode løsninger, og at vi ikke jobber med de samme tingene hver for oss. Dette vil skape mer effektiv forvaltning og bedre tjenester til innbyggere.

Dette vil vel kreve at vi også har en felles infrastruktur, hvor for eksempel standarder er et viktig arbeid. Mai 2022 ble StandardLab etablert som et team i Arkivverket. Men etter etableringen har vi ikke hørt så mye om resultatene. Hva skjer egentlig med prosjektet?

Arkivverket har bestemt at vi ikke skal utvikle Noark videre. Men jeg kan innrømme at vi ikke har kommet så langt som vi skulle ønske når det kommer til arbeidet med standarder. Standardiseringsteamet jobber jo med dette, men akkurat nå er energien deres rettet inn mot ny arkivlov og forskrift.

VEIEN VIDERE?

Hva tenker du blir viktig å jobbe med framover?

I nærmeste framtid vil vårt hovedfokus bli å implementere nytt regelverk.

Videre vil vi videreutvikle våre tre roller, som arkivmyndighet, bevaringsinstitusjon og utvikler. Når det gjelder myndighetsrollen, ønsker vi å jobbe med å gjøre tilsyn enda bedre. Som bevaringsinstitusjon skal vi jobbe mye med Digitalarkivet, som er svært viktig for oss. Vi må også løse arkivfloka, og jeg vil børste støv av innebygd arkivering, og få på plass det nivået på standardisering som er riktig fremover. På lengre sikt håper jeg Arkivverket klarer å finne gode og smarte løsninger for en infrastruktur for digitale data, både med tanke på bevaring og særlig tilgjengeliggjøring og gjenbruk. Vi må ta i bruk ny teknologi for å hjelpe oss med oppgaveløsning, som bruk av kunstig intelligens.

Hva blir din oppgave i dette?

Min oppgave blir å bidra til at denne transformasjonen skjer på best mulig måte. Det må legges til rette for at vi får inn rett kompetanse, får opprettet gode samarbeid og lager gode strategier. Vi trenger å opprette en god digital infrastruktur for hele arkivsektoren, og hele verdikjeden.

Hva tror du vil bli Arkivverket sin største utfordring?

Det digitalt skapte materialet. Det er i dag få insentiver for at staten skal levere digitale arkiver til oss, vi har ikke en god infrastruktur på disse prosessene.

Hvilke kompetanser tenker du vil være viktig for at dere skal lykkes med dette?

Den arkivfaglige kompetansen vil fortsatt være viktig. De overordnede arkivfaglige hensynene er fortsatt gyldige uansett om det handler om analoge eller digitale arkiv, automatisering, deling av data eller bruk av KI. Det vil også bli viktig å ha god juridisk og digital kompetanse. Vi må ha folk som er gode på utvikling, og ny arbeidsmetodikk. Det er også et mål

om at vi skal ha det meste av kompetansen hos oss, i organisasjonen, men at vi også søker gode samarbeid.

En utfordring sett i verdenssammenheng er bærekraft og hvordan vi skal nå FNs bærekraftsmål. Hvordan jobber Arkivverket med dette?

Dette er et stort område, med mange mål. Vi er absolutt opptatt av bærekraft, og vi jobber med bærekraft på en slik måte at det integreres i jobben vi gjør. Men vi kommer ikke til å lage en bærekraftstrategi. Vårt viktigste mål i et bærekraftsperspektiv er at arkivene skal være digitalt tilgjengelige.

Hva er du mest stolt av?

Jeg er så stolt av alle i Arkivverket og hva vi har fått til de siste ti årene. Jeg tror satsingen og det vi har fått til med Digitalarkivet og den interne omorganiseringen er det som bli stående som mitt fotavtrykk. Men om jeg skal trekke ut et øyeblikk som gjorde meg ekstra stolt, er det arbeidet Arkivverket har gjort med samiske arkiver, og øyeblikket da vi fraktet arkivene fra Riksarkivet til Samiske arkiver. Folk hadde kledd seg i finstasen, og det var stor fest. Kongen var invitert og nevnte arbeidet i sin nyttårstale – da kan du si jeg var en meget stolt riksarkivar. ■

OM INGA

- kommer fra Valdres
- utdanning fra BI i Oslo
- riksarkivar i ti år
- hadde sin første jobb som taleskriver for daværende arbeidsdirektør i Aetat Bjartmar Gjerde
- er utviklingsorientert, utålmodig og optimistisk og ser framover

Sju om Bolstad

Redaksjonen har spurt noen virksomheter innenfor vårt fagfelt hva de tenker om riksarkivar Bolstad og Arkivverket. Alle fikk følgende spørsmål:

1. Hva har Inga Bolstad (Arkivverket) betydd for fagfeltet de siste ti årene, sett fra ditt ståsted?
2. Hvilke råd har du til Inga Bolstad (Arkivverket) for de neste ti årene?

ARKIVFORBUNDET, Ole Martin Rønning

Foto: Miriam Idehen-Ohrvik

Når vi ser tilbake, er det påfallende hvor store endringer Arkivverket har gjennomgått i løpet av den tiden Inga

Bolstad har vært riksarkivar. Det er tydelig at Inga, med sin bakgrunn og kapasitet, hadde gode forutsetninger for å drive fram og prege omstillingen av Arkivverket, en omstilling forårsaket av samfunnsdigitalisering og nye former for dokumentasjons- og informasjonsforvaltning. Fra et startpunkt preget av historisk tilbakeskuing og analog papirtankegang er det i dag oppnådd mye. Men endringsprosessen har ikke vært uproblematisk. Ombyggingen av Arkivverkets struktur var omdiskutert og møtte motstand. Det gjenstår også en del før Arkivverket fullt ut er i stand til å håndtere samtidens enorme digitale informasjons- og datamengder. Vi venter fremdeles på en ny arkivlov og tilhørende forskrifter. Noen nasjonal arkivstrategi finnes ikke.

Gjennom disse ti årene har Arkivforbundet opplevd Inga som inkluderende og positiv til samarbeid og innspill. Vi har hatt jevnlig møter og ikke minst truffet hverandre i utallige faglige og sosiale sammenhenger. Arkivforbundet vil særlig framheve Ingas innsats for å løfte opp samiske arkiv. Vi har også satt pris på hennes øye for privatarkivfeltet, som blant annet kom til uttrykk gjennom en nasjonal strategi for privatarkiv i 2015 og Arkivverkets bevaringsplan for privatarkiv i 2020.

For arkivfeltet som helhet er det i Ingas periode etablert en viktig fellesløsning med Digitalarkivet. Vi har også sett økende samvirke mellom Arkivverket og Nasjonalbiblioteket i form av fellesmagasiner og digitaliseringsvirksomhet. Det har ført til bedre utnyttelse av samfunnsressursene innenfor arkivfeltet. Arkivforbundet synes det er mange og gode grunner til å gratulere Inga med de første ti årene som riksarkivar. Vi ser fram til et fortsatt godt samarbeid i årene som kommer.

Skal Arkivforbundet komme med noen råd for innsatsen i årene fram-

over, er den største utfordringen etter vårt syn det å løfte og synliggjøre arkiv som et viktig og kritisk samfunnsfelt. Vi mener det er på høy tid å få på plass en overordnet nasjonal arkivstrategi. I dag spriker arkivfeltet i flere retninger og er preget av rekke ulike interesser som ikke opptrer samordnet. Feltet lider også under en slags strukturell todeling mellom digital dokumentasjonsforvaltning og kulturhistorisk bevaring og formidling, som ikke er avklart. Arkiv har ikke vært en vinner i statsbudsjettet de siste årene. Plasseingen innenfor departementsstrukturen kan diskuteres, men vi må forholde oss til realiteten og sørge for å levere på kulturfeltet, dersom vi skal få til reell vekst innenfor Kultur- og likestillingsdepartementets budsjetter. Digitalarkivet framstår som sektorens fremste fellesløsning, men det er en del usikkerhet knyttet til videre finansiering og utvikling av løsningen. Arkivforbundet mener det er viktig at hele arkivfeltet trekkes inn i utviklingsarbeidet, slik at Digitalarkivet blir en fullgod løsning som kan dekke hele arkivsektorens ulike behov. ■

ARKIVSTUDIET VED NTNU, Lars C. Jensen, professor i arkivvitenskap, NTNU / Institutt for lærerutdanning

1. Stillingen som norsk riksarkivar er en uriaspost som setter ekstreme krav til den som har jobben. Rollen har endret seg i takt med at fagfeltene arkiv og særlig dokumentasjonsforvaltning har fått økt tyngde og synlighet. Riksarkivar Inga Bolstad har nå i ti år vært en aktiv lederskikkelse i denne endringsprosessen.

Ved NTNUs studietilbud i arkiv, museum og dokumentasjonsforvaltning har vi hatt Inga som gjesteforeleser ved flere anledninger i løpet av disse årene. For undervisere som for studenter har hun alltid vært en klar stemme og en opplevelse å høre på. Vi takker Inga for inspirasjonen, og vi håper vi kan invitere henne igjen.

2. Når ansvaret i og for sektoren er så fragmentert og responsiviteten på øverste politiske og politisk-administrative nivå – altså over riksarkivarens – synes så vekslende og til dels dårlig, er det vanskelig å gi råd til andre enn de politiske myndigheter. Og rådet må være å prioritere feltet på en ganske annen måte. Det gjelder bevilgninger, lederoppmerksomhet og utbygging av forskningen på feltet. ■

“ Vi takker Inga for inspirasjonen, og vi håper vi kan invitere henne igjen.

BYARKIVAR, Jan Tore Helle

Foto: Ørjan Deisz, Bergens tidende

Inga kom fra direktørrollen i Skatteetatens IT- og servicepartner (SITS) – et tungt og ledende fagmiljø i digitaliseringen av

offentlig sektor. En viktig del av oppdraget var å forberede og videreutvikle Arkivverket til å gjennomføre tilsvarende strategisk endring. I ettertid er det en enkel observasjon at nettopp rekrutteringen av en ny kompetanse i ledelsen var både viktig og nødvendig. Endringene knyttet til digitalisering har lenge forandret samfunnet, og særlig de siste årene har dette skutt fart for alvor med introduksjon av nye teknologier som for eksempel skytjenester og KI. Dette har vesentlig endret premisene for hvordan arkiv dannes, og hvordan arkivinstusjonene arbeider med å bevare og tilgjengeliggjøre arkivene. Arkivverket sin rolle som utviklingsaktør har derfor også gitt Inga en rolle med å sette retning for strategisk endring i hele arkivsektoren.

En viktig del av arbeidet med å bygge endringskapasitet i Arkivverket har vært endring i egen organisasjon med høy innsats for å rekruttere digital kompetanse. Her har Inga etablert nødvendig støtte til endring, men også lagt et grunnlag kompetanse- og kunnskapsdeling i arkivsektoren generelt. Endringene i organisasjonen har likevel ikke foregått uten støy, og noe av det uheldige er at det i en fase med behov for å forene er skapt et inntrykk av et skille mellom det nye og det tradisjonelle, mellom den nye digitale kompetansen og den tradisjonelle arkivkompetansen.

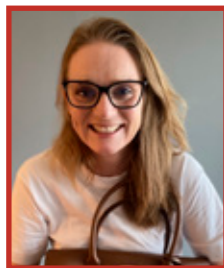
I 2020 ble Arkivverket tildelt 140 millioner kroner for å utvikle nasjonale fellesløsninger for bevaring og tilgjengeliggjøring av arkiv i Digitalarkivet. Dette var tidenes statlige satsing på arkiv. I satsingen var det lagt til grunn etablering av en felles plattform for tilgjengelighet, deling og bearbeiding av arkivdata med attraktive brukertjenester fra alle typer arkiv. Slik sett skulle satsingen også komme arkivsektoren til gode. Digitalarkivet fikk med dette rollene som både en plattform for tjenester og en arena for å samle alle aktørene i arkivsektoren.

Ti år etter disse satsingene er det likevel et stykke fram. Vi venter fortsatt på ny arkivlov, som særlig kan gi en ny og tydelig retning på arkivdanningsfeltet. Digitaliseringsatsingen i arkivsektoren spriker fortsatt, mye fordi vi ikke klarer å samles rundt felles mål og retning.

Det er nødvendig at arkivsektoren tar tak og løfter seg selv ut av det jeg opplever som en bakevje. Mitt råd til Inga er i større grad å måle digitaliseringen i hva som skaper økt verdi og entusiasme for arkivene ute i samfunnet der brukerne er. Videre er det viktig å basere strategisk endring på den kjernekompetansen og kompetansen som gjør arkivsektoren genuint annerledes enn andre miljøer med oppgaver innenfor forvaltning av store datamengder. Inga må fortsatt satse på Digitalarkivet som felles plattform/økosystem for arkivdata, men involvere hele arkivsektoren i å bygge brukertjenester for tilgang og kunnskapsformidling om arkivene. ■

NORSK ARKIVRÅD, Anja Jergel Vestvold

1. Hva har Inga Bolstad betydd for fagfeltet de siste ti årene, sett fra ditt ståsted?

Som riksarkivar har hun

hatt stor betydning for en endring av Arkivverket og for tilgangen til historiske arkiv. Men hun har også vært riksarkivar mens en nødvendig modernisering av metoder, standarder og regelverk verken har fått tilstrekkelige ressurser, oppmerksomhet eller finansiering til å føre til reelle endringer i Arkivverket og forvaltningen.

Norsk Arkivråd (NA) engasjerte seg allerede i forkant da det ble kjent at det skulle ansettes ny riksarkivar. På det tidspunktet hadde vi allerede i flere år etterlyst en revidering av arkivloven og stilt spørsmål ved om det vi da kalte arkivdanning, var godt nok ivaretatt av den fagkompetansen og strategien som Riksarkivet og Statsarkivene representerte. Da vi fikk nyheten om at Inga Bolstad ble utnevnt, ble vi både fornøyde og forventningsfulle. Hun kom fra en stilling som direktør i Skatteetatens IT- og servicepartner og representerte noe nytt i riksarkivarstolen. Og noe av det jeg husker aller best, er hvordan hun startet en omorganisering og det jeg oppfatter som en nødvendig dreining mot ny og annen kompetanse enn den Arkivverket hadde fra før. Også i sin egen toppledergruppe. Det er ikke tvil om at det var smertefullt for organisasjonen, men jeg tror også det var helt nødvendig.

Allerede høsten 2014 holdt hun innlegg på vår høstkonferanse og ble intervjuet i tidsskriftet vårt. Hun var

allerede da klar på hovedutfordringene framover: etterslepet i avlevering av papirarkiv, skanning for tilgjengeliggjøring av papirarkiv og hvordan arkivverket skulle klare å motta, bevare og tilgjengeliggjøre digitalt skapt dokumentasjon. Situasjonen for avlevering og skanning av papirarkiv har hun klart å gjøre noe med. I løpet av de ti årene hun har vært riksarkivar, så er det bygget magasin i samarbeid med Nasjonalbiblioteket, det har vært gjennomført storstilt skanning av papirarkiv som har blitt publisert på Digitalarkivet. Digitalarkivet har vært en stor satsing i Arkivverket i denne perioden, og det har medført at mange historiske kilder er tilgjengelige i betydelig større grad enn tidligere. I intervjuet trekker hun også fram at interessen for arkiv er lav i forvaltningen, samtidig som alle kjenner Datatilsynet og personvernreglene. For å endre situasjonen vil hun være mer til stede på relevante arenaer. Og riksarkivaren og Arkivverket har gjennom de ti årene vært mer synlig på arenaer der resten av forvaltningen er. De har oppnådd mer oppmerksomhet om de historiske arkivene og om den demokratiske verdien av arkiv som kilde til informasjonssfrihet. Dette er veldig bra og, tror jeg, en viktig grunn til finansiering av digitalarkivet og skanneprojekter. Samtidig så konstaterer jeg at den samme suksessen ikke gjelder for den delen av livssyklusen som vi er opptatt av i NA, nemlig når informasjons- og dokumentasjonsforvaltning er en for-

/// Jeg tror det viktigste å gjøre som riksarkivar nå og i det neste året er å vekke til liv endringsevnen og endringsviljen i Arkivverket og sørge for at læring blir til endring.

utsetning for at virksomheter og politikere ivaretar sitt samfunnsansvar, driver effektivt og etterlever kravene til etterrettelighet, etterprøvbarehet, åpenhet og personvern. Her kan det se ut som om forenklingen av budskapet, tilgang på historie og vektleggingen av offentlighetslovens krav har gått på bekostning av forståelse for og finansiering av en utvikling dokumentasjonsforvaltningen. Når statsbudsjettet for 2024 i innledningen skriver at skanning av avsluttede arkiv «tilrettelegger også for mer effektiv saksbehandling i det offentlige», mener jeg det er en avsporing.

2. Hvilke råd har du til Inga Bolstad for de neste ti årene?

Jeg er ikke den rette til å gi råd for ti år framover i tid, men for det neste året har jeg noen klare meninger om hva som bør være innsatsområdene for Arkivverket og riksarkivaren. Og det handler om modernisering av metoder, tilnærming og regelverk som ligger til grunn for forvaltningsorganenes oppgaveløsning og tjenesteproduksjon. Det handler om at forvaltningsorganene først må sørge for å forvalte data, informasjon og dokumentasjon for å oppnå sine egne mål, men at det kan gjøres slik at det også skapes arkiv for framtida.

Det er drøye fire år siden Arkivverket satte Noark på pause og lanserte sin tilnærming til modernisering av dokumentasjonsforvaltningen ved å starte

på arkivflokkeprosjektet og begynne å snakke om innebygd arkivering som mulig tilnærming. Siden da har Inga selv, men også tidligere og nåværende kulturminister, statssekretærer, riksrevisoren og kulturdepartementet snakket og skrevet varmt om innebygd arkivering som en løsning for framtida. Jeg ville ikke latt den muligheten til å ta dem på ordet gå fra meg nå, selv om nøkkelpersoner har sluttet og strømganger må betales. Jeg tror nemlig at en videreutvikling fra sandkasser for innebygd arkivering samtidig med at det nå endelig ser ut til å komme et nytt lovverk, representerer en mulighet til å koble på de måtene forvaltningen bruker data til å løse oppgavene sine på og måten de skaper arkiv som en del av disse prosessene på. Jeg tror det viktigste å gjøre som riksarkivar nå og i det neste året er å vekke til liv endringsevnen og endringsviljen i Arkivverket og sørge for at læring blir til endring. Og jeg mener at det må gjøres samtidig med at nytt lovverk trer i kraft. Samtidig må dialogen med KUD og øvrige skjerpes i retning av dette. Riksarkivaren bør være nøye med å ikke referere til «arkivsektoren», da det viser til depot og avleverte arkiv og dermed ekskluderer dokumentasjonsforvaltningen som skal understøtte effektiv oppgaveløsning. Arkiv blir til ved at data, informasjon og dokumentasjon lagres som en del av arbeidsprosessene, og at arkivfaglige krav ivaretas i den prosessen. Framover er det nødvendig at Arkivverket stiller forutsigbare krav på riktig nivå. Arbeidet bør være drevet av samfunnets behov og i samskaping med både offentlige og private virksomheter, samt oss i frivilligheten. Dette vil kreve det samme motet og den samme klare retningen som Inga hadde da hun startet i jobben for ti år siden. ■

NRK, Jørgen Hobbel, seksjonsleder informasjonsstyring

Foto: Privat

1. Hva har riksarkivar Inga Bolstad betydd for fagfeltet de siste ti årene, sett fra ditt ståsted?

Jeg hadde den

glede å intervju Inga som helt fersk Riksarkivar i 2014, nettopp for tidsskriftet Arkivråd. Det har vært spennende å følge henne de siste ti årene fra sidelinjen. Det som har vært hennes bidrag, er at hun har gjennomført en fin utviklingsprosess i Arkivverket. Profilen til Arkivverket er endret og blitt mer utadrettet under hennes direktørtid. Jeg opplever at perspektivene på arkiv sett fra virksomhetene som danner arkivene, har kommet mer i søkelyset enn før, og det er bra. Sett fra sidelinjen så er mitt inntrykk at det virker som Arkivverket har skaffet seg en større og mer spennende verktøykasse enn før, og i større grad utforsket nye arbeidsmetoder i Ingas tid. «Regulatorisk sandkasse» var et friskt pust for arkivmiljøet. Det hun kan være mest stolt av, må være avvikling av Noark-standardens hegemoni. Inga har også gjort Arkivverket til en aktuell og tydelig stemme i samfunnsdebatten.

2. Hvilke råd har du til riksarkivar Inga Bolstad for de neste ti årene?

Det må være å gi enda større handlingsrom til de virksomhetene som skaper arkiv. Kanskje gi dem bedre rammer til selv å finne gode løsninger for å ta vare på arkiv. Kanskje Arkivverket finner ut at det ikke er bærekraftig å fortsette med til dels ganske rigide krav til overføring av arkivmateriale til dem? Det er jo en spennende tanke å gi muligheter for mer ansvar til virksom-

hetene selv, og da tenker jeg også med tanke på langtidsbevaring. Kanskje det kan løse arkivflokken? La arkiv pleies og vedlikeholdes hos virksomhetene selv, mens Arkivverket setter rammer for tilgjengeliggjøring, åpenhet og deling av informasjon fra arkivene til allmennheten og forskningen? Noe slikt vil nok kreve betydelige midler ut til virksomhetene i offentlig sektor, men kanskje verdt å utforske?

Et annet tips er å lage gode rammeverk og veiledning. Å ikke falle for fristelsen til å standardisere for kraftig på nytt igjen etter Noarks «død». Arkivverket har i det store og hele blitt mye mer utadrettet de siste årene. I den sammenheng oppfordrer jeg Arkivverket til å bruke enda mer tid på samarbeidsprosjekter med virksomhetene som danner arkiv, være enda mer ute og gi råd, sette seg ordentlig inn i hvordan de har det. Jeg mener det er viktig å ikke overlate rådgivningen til en profittdrevet konsulentbransje. Det finnes mange måter å danne arkiv på, og ta vare på arkiv, og derfor tror jeg det også er mye å hente på å utvide perspektivene enda mer, kanskje tørre å ta steget helt ut i den spennende verden som heter «helhetlig informasjonsforvaltning», men selvsagt uten å miste sin egenart som forvalter og kravstiller for ivaretagelsen av historie og kulturarv. Jeg oppfatter at Arkivverket er på god vei med Inga, men de trenger kanskje mer penger til å satse mer på utadrettet virksomhet? Jeg oppfatter også at Inga virkelig har skjont at offentlig sektor jobber på en helt annen måte enn for 10–15 år siden, og at arkivfeltet er endret for all fremtid. Denne erkjennelsen er uansett en kjempegod start for å møte fremtidens utfordringer. ■

POLITIKER, Tage Pettersen, Stortingsrepresentant for Høyre i Østfold og medlem av familie- og kulturkomiteen.

Foto: Hans Kristian Thorbjørnsen

1. Hva har Inga Bolstad betydd for fagfeltet de siste ti årene, sett fra ditt ståsted?

Aller først vil jeg benytte anledningen til å gratulere Inga med jubileet. Det er vanskelig å oppsummere ti år på noen få setninger, men jeg har lyst til å løfte frem nøkkelordene tydelighet, synlighet og relevans. I det så legger jeg at hennes lederskap har løftet frem betydningen av å ta vare på arkivmateriale fra statlige virksomheter, gjøre materialet tilgjengelig, føre tilsyn med arkivarbeidet i sta-

ten, fylkeskommunene og kommunene og bidra til at private arkiver blir tatt vare på – på en god måte. I møte med oss politikere har det vært tydelighet med tanke på behov, enten vi snakker om nødvendige investeringer eller kompensasjon for høye strømpriser – med klare konsekvenser for oppdragsløsningen om politikken tar andre valg. I løpet av disse ti årene har Arkivverket tatt noen kvantesprang i en verden som har vært i en rivende utvikling.

2. Hvilke råd har du til Inga Bolstad (Arkivverket) for de neste ti årene?

Det viktigste rådet blir vel å holde den kursen man har styrt etter de siste årene. I en verden som er mer utfordrende enn på mange år, blir ivaretagelse og dokumentasjon av vår historie viktigere enn noen gang. Samtidig gir den eksplosive utviklingen av kunstig intelligens oss mange muligheter og utfordringer. Her blir det viktig at Arkivverket er med på å legge premissene for utviklingen og ikke blir en passiv observatør eller bruker av en utvikling som styres helt og holdent av andre. ■

“ I løpet av disse ti årene har Arkivverket tatt noen kvantesprang i en verden som har vært i en rivende utvikling.

Skate, styring og koordinering av tjenester i e-forvaltningen

1. Hva har Inga Bolstad betydd for fagfeltet de siste ti årene, sett fra Skate sitt ståsted?

Inga Bolstad har for alvor tatt arkiv og dokumentasjonsforvaltning inn i digitaliseringens tidsalder. Bolstad og Arkivverkets arbeid har gjort dokumentasjonsforvaltning synlig og relevant i hele offentlig sektor, slik at fagområdet utvikler seg i takt med øvrige sektorer og fagområder. I denne perioden har også verdien av å ta vare på og tilgjengeliggjøre data i større grad blitt satt på dagsorden som en viktig del av vår felles kultur og kunnskapskilde. For alle som jobber med digitalisering i offentlig sektor, er det verdifullt med aktører som bidrar til utvikling av datadeling og -tilgjengeliggjøring.

2. Hvilke råd har Skate til Inga Bolstad (Arkivverket) for de neste ti årene?

Det viktigste vil være å fortsette med den gode innsatsen for å finne bedre måter å ta vare på historiske data på et langtidsperspektiv, samtidig som Arkivverket må finne effektive måter å tilgjengeliggjøre dem på. Da kreves det mye innovasjon, nytenkning og samarbeid. Derfor er det viktig både med gode nettverk for samarbeid og erfaringsutveksling i offentlig sektor, samt god innsikt i EUs digitaliseringspolitikk, både forordninger og programmer, som kan bidra til arbeidet. Bolstad og Arkivverket har vist vilje til og ambisjoner om å være i front på sine fagområder, noe som blir stadig mer viktig for hele offentlig sektor hvis Norge skal være verdensledende på digitalisering. ■

Strategier for å SYNLIGGJØRE NASJONAL MINORITETSKULTUR, overføringsverdi og formidling fra museumsfeltet?

Av Gyrid Øyen og Inger Lene Nytingnes

Beveringsutvalgets ferske rapport til Arkivverket understreker allerede i forordet betydningen av arkivering som en viktig kilde til kunnskap om samfunnet vårt, og helt nødvendig for å kunne bevare og lære av fortiden, og tolke vår egen samtid, også i fremtiden (Beveringsutvalget, 2023). Likevel er det flere grupper i samfunnet som i liten grad synes å være synlige i det materialet som blir valgt ut til bevaring, digitalt så vel som andre typer materialer.

En slik gruppe, som er lite synlig i arkiver, er den nasjonale minoriteten kvener/norskfinner. I denne teksten vil vi ta for oss hvordan vi kan bidra til

å endre på usynliggjøringen, og argumenterer for at formidling kan være en sentral strategi i dette arbeidet. Inspirert av arbeidet med formidling av nasjonal minoritetskultur i museum, der formidling kan beskrives som *et samspill* mellom de partene som er involvert (jf. Øyen, 2023), vil vi diskutere noen av mulighetene og utfordringene som arkivfeltet står overfor i det kommende arbeidet med å synliggjøre materiale som er knyttet til minoritetsgrupper. Vi ønsker å bidra til en debatt om hvordan arkivfeltet kan bidra i det pågående arbeidet om å skape forskning for samer, kvener/norskfinner og skogfinner i samfunnet, et ansvar som Arkivverket selv har signalisert at de vil bidra til (se Bolstad & Korslien, 2024).

// Formidling er en viktig strategi for Vadsø museum – Ruija kvenmuseum i arbeidet med å ta tilbake og synliggjøre kvenske kulturuttrykk. Bildet viser her formidler Lisbeth R. Dragnes i aksjon med kulturarvsproduksjonen «Mie olen mie – Jeg er meg». Foto: Varanger museum / Monica Milch Gebhardt //

NASJONALE MINORITETER OG KULTURSEKTORENS ANSVAR

I Norge er det i dag fem grupper (kvener/norskfinner, jøder, skogfinner, romer og romanifolk/tatere) som har status som nasjonale minoriteter, en kategori som ble politisk etablert etter at Norge ratifiserte *Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter* i 1999 (Europarådet, 1995). Selv om statusen til minoritetene kan betraktes som relativt fersk, så har hver gruppe lange historiske røtter innenfor grensene av det som i dag utgjør et norsk territorium. Gruppene har på ulike måter vært utsatt for statlige handlinger med assimilerende, diskriminerende og usynliggjørende konsekvenser, noe som gjør at det i dag ikke eksisterer likeverd mellom gruppene og den norske majoritetsbefolkningen (se også rapporten til Sannhets- og forsoningskommisjonen Dokument 19 (2022–2023) og Berge et al. (2020) for mer informasjon om fornorskningpolitikk og virkningene). Til tross for at klimaet rundt minoritetsrettigheter er i stadig bedring og noe som adresseres politisk, gjenstår det et stort stykke

arbeid for å sikre at de nasjonale minoritetene har gode nok vilkår for å bevare og videreutvikle blant annet språk, kultur og identitet.

Tilbake i år 2000 slo daværende regjering fast at det i «framtida bør vere eit hovudprinsipp at kulturelt mangfold skal synast i arkiv-, bibliotek- og museumssamaheng» (St.meld. nr. 15 (2000–2001), s. 8). Det politiske signalet kom kort tid etter at Norge ratifiserte den overnevnte rammekonvensjonen for beskyttelse av nasjonale minoriteter. Gjør vi opp status 20 år etter, er det fremdeles en utfordring for de nasjonale minoritetene, som blant andre kvener/norskfinner, å være synlig iblant de tre «institusjonaliserte historieforteljar[ne]» (St.meld. nr. 15 (2000–2001), s. 63; St.meld. nr. 22 (1999–2000), s. 19).

Arkiv-, bibliotek- og museumssektoren (ABM) har siden tusenårsskiftet måtte forholde seg til en samfunnsutvikling i rask endring, der teknologi, kulturpolitiske krav, finansiering og brukeren har påvirket hvordan institusjonene forstår og forvalter sin egen samfunns-

rolle (Kann-Rasmussen et al., 2019). Likevel synes hovedprinsippet om at nasjonale minoriteter skal være synlig, glippe for feltet, til tross for en uttalt rolle der arkiv, museer og bibliotek skal avspeile det historiske og kulturelle mangfoldet som faktisk utgjør Norge. Denne rollen er nylig aktualisert gjennom rapporten til Sannhets- og forsoningskommisjonen (Dokument 19 (2022–2023)), som slår fast at fornorskingspolitikk og urett rettet mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner har hatt svært negative konsekvenser for gruppene som ble berørt, særlig for kultur, språk og tradisjonelle næringer. Rapporten peker blant annet på at det eksisterer et implementeringsgap mellom vedtatt politikk og utført politikk, og oppfordrer offentlige institusjoner til å vurdere hvordan de kan bidra i forsoningsarbeidet for å skape et samfunn «preget av språklig, kulturell og identitetsmessig likeverd» (Dokument 19 (2022–2023), s. 651). Kommisjonen har foreslått fem tiltak som forsoningsprosessen kan bygge på, der kunnskap og formidling utgjør ett av tiltakene.

Dette er et tiltak der både arkiv og museer som sterke kunnskaps- og formidlingsinstitusjoner har et godt utgangspunkt for å bidra, men et slikt bidrag krever et bevisst og refleksivt forhold til hvordan formidling gjøres.

INTERVENSJON SOM DEMOKRATISK GREP

Et steg i retning av et mer bevisst og refleksivt forhold til tematikken er å ta på alvor at minoriteter ikke er synlige i arkiv, og fra der undersøke hvordan det kan endres. Dette er en inngang som skiller seg fra Arkivverkets holdninger, som synes å være fokusert på hvordan de eksisterende arkivene må tilgjengeliggjøres på en bedre måte (Bolstad & Korslien, 2024). Parallelt med at det også er avgjørende å skape flere arkiv.

Mangelen på arkivmateriale som bringer oss tettere på fortidens kvener/norskfinner, gir oss motivasjon og viktig læring om at en mer dynamisk tilnærming til bevaring av arkiv er nødvendig for å gjøre nåtidens kvener/norskfinner mer synlige. I tillegg må vi være bevisste på å synliggjøre mangfoldet som det kvenske/norskfinske representerer, ved å sikre deres egen medvirkning. Likeså viktig er vår bevissthet rundt formidlingsstrategier som kan bidra til å nå de målene som forsonings tiltakene peker på. Skal kvener bli mer synlige og få økte muligheter til å ta tilbake kultur, må vi bidra til å skape arkiver, skape kulturarv og på sikt bryte med de praksiser som gjør kvener til «de andre». Vi trenger med andre ord bevissthet rundt metodikk som kan skape skillelinjer og motsetninger mellom kvener og det øvrige samfunnet.

Både arkivinstitusjoner og museer er maktinstitusjoner som bestemmer hva som skal velges ut og bli en del av fortellingen. Historiske arkiver er i stor grad maktens arkiver og maktens fortellinger. Øyen (2023) påpeker i sin

avhandling om museumsformidling av kvensk kulturarv viktigheten av tilnærminger som åpner opp og vektlegger inkludering og mangfold. Det er nødvendig med bevissthet rundt praksiser som kan unngå en dikotomisering av det kvenske og «de andre» (s. 116). Å bryte med fastsatt metodikk kan bidra til å endre undertrykkende strukturer. Bevaringsutvalgets forslag om intervensjon kan bidra til dette og gi oss mulighet til å dokumentere deler av samfunnet som tidligere har vært systematisk utelatt. Dersom arkivene skal fremme demokrati og være for alle, må vi ta grep for at kvener har plass i arkivene på en representativ måte.

Det finnes eksempler på slike intervensjoner i arkivfeltet, ett av dem er prosjektet Skeiv i Nordland. Her ble det tatt aktivt grep for å skape arkiv om skeive, da Arkiv i Nordland oppdaget at de verken hadde arkiv fra skeive eller skeive tematikker i sine arkiv. Å skape et slikt arkiv er et viktig motgrep til forståelsen av arkiv som noe som skaper seg selv og derfor er noe man ikke skal blande seg inn i. Inn-

blanding er forbundet med å skulle påvirke arkivenes objektive rolle som en samling nøytrale dokumenter (jf. Jenkinson, 1922). Arkivene er på denne måten et «biprodukt» av en administrativ prosess, altså «noe som blir til mens vi gjør noe annet» (Lindbach, 2019, s. 10).

Vi vil minne leseren på at det er noe som står på spill ved en slik innstilling til arkiver som noe selvskapende og «urørt», da det ikke evner å vise frem de stemmene som faktisk utgjør samfunnet vårt til enhver tid. Utfordringen med å kun forholde seg til arkiver som skaper seg selv, er å gi en feilaktig representasjon av et samfunn som utelukker bestemte grupper som blant andre skeive og/eller andre minoriteter. Ida Merethe Jensen (2023) formulerte denne mangelen i arkivene i arbeidet med prosjektet «Skeiv i Nordland» som at det var som om «skeive mennesker ikke hadde eksistert» (s. 23). Dette handler i bunn og grunn om å rette opp i et demokratisk problem, som arkivinstitusjoner ikke har mulighet til å stille seg på utsiden av.

// Arkivet til Vadsø museum – Ruija kvenmuseum. Foto: Varanger museum / Gyrid Øyen //

Spørsmål om intervensjon handler om hvilke typer dokumentasjon vi skal ta vare på for ettertiden.

På museumsfeltet er en ekvivalent til intervensjonsamtidsdokumentasjon, der museet aktivt skaffer til veie materiale som kan bidra til å øke forståelsen av hvem vi er. Men også innenfor museumsfeltet finnes det retoriske nyanser i hvordan dette materialet kommer til veie, om det er hentet inn eller produsert. Og videre i hvilken grad man vektlegger hvor involvert personer som gjør arbeidet, er, og på hvilke måter involveringen kommer frem som metadata som følger samtidisdokumentasjonen. Under nedstengingen våren 2020 oppstod en interessant diskusjon i tidsskriftet *Museum*, der det ble tatt til orde for en samlet strategi i museumsfeltet for hvordan

dokumentasjon raskt kunne samles inn på en systematisk måte (Aaraas et al., 2020). Et motsvar til denne oppfordringen pekte på behovet for å heller tenke gjennom *hvordan* folk sine fortellinger blir dokumentert og argumenterte for at hastverk i en slik prosess kan føre til reproduksjon av både koloniale strukturer og fordommer (Lefkaditou et al., 2020).

Ytterkantene i denne debatten synliggjør et viktig poeng når det kommer til intervensjoner eller samtidisdokumentasjon, både i arkiv og museer, om den etiske dimensjonen ved å skape noe. Det handler dermed også om hvem som inviteres inn, og hvordan man inviteres inn, spesielt i (post)koloniale kontekster der urfolk og minoritetsgrupper deler negative erfaringer om hvem som har makt og rett til å fortelle/dokumentere/skape historier og kulturarv for samtiden og ettertiden. Tandaya-Adelaide-erklæringen (2019) er et eksempel på hvordan arkivfeltet kan støtte opp under forpliktelsene sine om å være en kilde til kunnskap, også om, for og av urfolksgrupper (og minoritetsgrupper uten urfolksstatus). Denne erklæringen tar på alvor både den etiske og medvirkende dimensjonen ved å skape, dele og bevare kunnskap.

Å skulle synliggjøre minoriteter krever at arkivfeltet bryter opp en forståelse av arkiv som gode nok representasjoner av det som rører seg i samfunnet, og tar grep for å endre på skjevheten i hvem som er (og ikke er) representert. Intervensjoner kan i forlengelse av en slik tankegang betraktes som produksjon av kulturarv. For å unngå å skape en berøringsangst når det kommer til synliggjøring av usynlige grupper som blant andre kvener/norskfinner, så betrakter vi formidling som en god strategi og et egnet sted å starte samtalen om hvilke arkiv som skal og kan skapes.

FORMIDLING I ARKIV-INSTITUSJONER

Formidling i arkivinstitusjoner er ikke noe nytt, men måtene det gjøres på, er mangfoldige og kan være avhengige av hvilke ressurser man disponerer. Arkiv kan skapes gjennom formidling, og arkiv som er skapt, kan formidles, det ene utelukker ikke det andre. Ved å formidle hvilke demokratiske problem som oppstår når man har få/ingen arkiv som er knyttet til kvener «skapt av seg selv», kan det være et utgangspunkt i arkivformidling som kan bidra til endring. Den aktive skapelsen av et arkiv kan i selve produksjonen også betraktes som formidling, og materialet som inngår i arkivet, kan formidles. Det er mange muligheter, og Bevaringsutvalget anbefaler også at det tas i bruk formidlingsstrategier som «bygges inn i systemene» (2023, s. 84) fremfor å betraktes som siste man gjør i håndtering av arkiv.

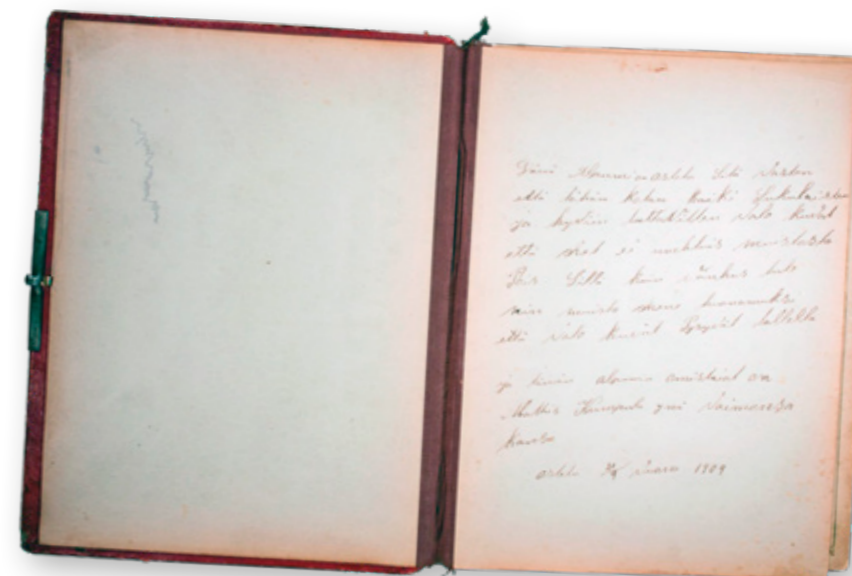
Om arkivinstitusjonene skal drive formidling, og hvilken form denne formidlingen i så fall skal ha, har i arkivsektoren vært et diskusjonstema over flere tiår. Debatten har som nevnt over i hovedtrekk vært knyttet til spørsmål om arkivarer skal ta posisjon som en nøytral og objektiv aktør som passivt gjør arkiver tilgjengelige for dem som ber om å få bruke dem (primært forskere), eller om arkivaren aktivt skal kunne kontekstualisere informasjon som finnes i arkivene og presentere dette for publikum som historieforteller.

Flere i arkivmiljøet har tidligere argumentert for at arkivarenes formidlingsansvar knytter seg til å formidle arkiv, ikke historie (Lindbach, 2017; Press, 2014). Et spørsmål vi bør stille oss, er om vi forvalter vår rolle som arkivarer på en formålstjenlig måte dersom vi kun formidler de arkivene som allerede er skapt utenfor arkivinstitusjonen. Bør ikke formidlingen også reise

problemstillinger rundt de arkiver som ikke finnes, og hvilke konsekvenser dette har for samfunnet og enkeltindivider i dag og i fremtiden? Et mål med arkivformidlingen er økt bruk av arkiver, og en mer samfunnsrettet arkivformidling vil kunne bidra til at det også skapes flere arkiver. Dette krever at vi løfter blikket opp fra dokumentet og ut mot det samfunnet vi har et ansvar for å dokumentere. Videre krever det at vi utvikler metodikk der formidling og bevaring av arkiv ses i sammenheng.

Når arkivinstitusjonene sliter med å utføre sine lovpålagte oppgaver på en tilfredsstillende måte som følge av mangel på nødvendige ressurser, er det naturlig at et systematisk arbeid med formidling blir en tapende part. Nedprioritering av denne formidlingen kan være et steg i en retning som bidrar til å forsterke skjevhetene ytterligere, fremfor å se på formidlingen som en mulighet for å åpne opp, skape bevissthet om og videreutvikle bestand på områder som folk og bestemte grupper (som kvener/norskfinner) er opptatt av.

Men vi ser også at arkivformidling i museumssektoren ikke nødvendigvis er bedre stilt, til tross for at museene har formidling som en tydeligere uttalt og vedtatt kjerneoppgave (Meld. St. 23 (2020–2021)). Museer oppbevarer store deler av landets privatarkivbestand, en type arkiv som er særdeles viktig for å nyansere og berike materialet som befinner seg i offentlige arkiver der «makten» i større grad setter premisene for hvilke typer dokumenter som blir tatt vare på. For museer blir arbeid med arkiv prioritert ned da de ser seg nødt til å prioritere oppgaver de bevilgende myndigheter måler dem på. Arkivararbeid er ikke en av disse, og resultatet er dermed at arkiver kan bli stående uordnet og ubenyttet i magasinene. Dette gjør at samfunnet og de personene/gruppene/lokalsamfunnene

// Et fotoalbum som er digitalisert og tilgjengeliggjort i Digitalarkivet, VAMU/A-0529/U/L0001. Arkivskaperen, Mathis Kumpula, har selv uttrykt et bevisst ønske om fremtidig bruk. I starten av albumet står det følgende: «Dette albumet er laget for å samle alle slektingers og gode venners fotografier slik at de ikke blir glemt når man blir gammel og hukommelsen blir dårligere, slik at fotografene er blitt tatt vare på, og dette albumet tilhører Mathis Kumpula med hans kone. Laget 20/09 1909. (Oversatt av Kaisa Maliniemi.) //

som arkivene sier noe om, taper muligheter for å bringe frem denne kunnskapen, så vel som å få ta del i opplevelser og refleksjoner ved aktivisering av arkivene. Dette misforholdet går ut over oss alle, men i særlig stor grad går det utover minoriteter og marginaliserte grupper som i utgangspunktet er for dårlig representert i arkivmaterialet. Det blir huller i vår kollektive hukommelse.

SYNLIGGJØRING AV KVENSKE MATERIALE I MUSEUMSARKIV

I vårt arbeid med å tilgjengeliggjøre kvenske arkiver i Varanger museum fikk vi erfare hvor lite arkivmateriale vi faktisk kunne publisere åpent som kvensk. Dette på tross av at store mengder av materialet har arkivskapere med kvensk eller norskfinnsk bakgrunn. Vi kan ikke definere et arkiv som kvensk uten at dette er spesifikt uttalt, eller at arkivet inneholder informasjon som

knytter seg til generelle sider ved kvensk kultur og historie. Dette kan være av personvern hensyn, men også fordi det er ulike måter å bruke begrepet kven på i dag og tidligere i historien. I dag er kvensk identitet basert på selvidentifisering. Tidligere i historien var denne identifiseringen også en del av fornorskingspolitikken. Blant annet ble etnisitet og språk registrert i folketellinger, og med definisjonen fulgte også fratatte rettigheter. Vi vet lite om hvordan den enkelte selv reflekterte rundt sin egen identitet.

En lærdom dette har gitt, er hvor viktig medvirkning fra de det gjelder, er for å sikre helhetlig representasjon. Det generelle kan raskt bidra til stereotypiske fremstillinger av «de andre», og når individene ligger usynlige i arkivene, mister vi mulighet til å formidle mangfoldet innenfor minoriteten, det hverdagslige, og de sider som kan

// Monica Milch Gebhardt og Gry Andreassen jobber med telling og omemballering av fotosamlingen ved Vardø museum. Varanger museums avdelinger bruker publikum aktivt for å tilføre informasjon til samlingene, blant annet ved å arrangere fotokafeer og bruke frivillige i registreringsarbeidet. Foto: Varanger museum / Hannah Erslund //

minske kløften mellom «oss» og «de andre». Det er dermed viktig å kunne adressere «det kvenske» som kvensk, da en utfordring er, som Lindbach (2019) har påpekt, at enkeltindivider som oftest opptrer uten etnisk identitet i arkiver. Nytingnes og Manshaus (2022) peker også på at arkiver med kvensk innhold ikke nødvendigvis kan synliggjøres etter vanlige standarder, da materialet befinner seg i ulike arkiv med ulike arkivskapere. Materialet kan ikke fysisk bli satt sammen, men digitalt kan dette løses ved å ta i bruk en samlende emneknagg. Arkivmateriale knyttet til kvensk/norskfinsk historie og kultur har derfor sin egen emneknagg (kvener/norskfinner og kvensk/norskfinsk kultur) på Digitalarkivet.no for å synliggjøre materialet som omhandler minoriteten.

Bevaringsutvalget er også oppmerksom på at det eksisterer en tvetydighet når det kommer til hvorvidt bestemte grupper skal eller bør synliggjøres, og hvorvidt en slik synliggjøring kan bidra til å vise på hvilke måter den bestemte gruppen skiller seg ut. I offentlige arkiver kan særlig dokumenter som knytter seg til møter med statsapparatet, føre til at representasjonen som eksisterer om minoritetene, dreier seg om ulike typer livsproblemer. Minoriteter får dermed ikke tre frem med sitt hverdagsliv og sin deltakelse i samfunnet på lik linje med majoritetsbefolkningen. I rapporten til bevaringsutvalget nevnes blant andre de nasjonale minoritetene som en slik gruppe som har behov for bedre representativitet, der «bevaring av dokumentasjon [kan] være viktig både av hensyn til å kjenne deres identitet og egenart, og for å sikre kunnskap om hvordan de har vært behandlet i samfunnet» (Bevaringsutvalget, 2023, s. 60).

Hvilken mening mennesker med kvensk tilhørighet selv legger i det

å være kvensk, og hvordan kvener definerer det kvenske, må få tre frem i arkivene på en måte som sikrer representasjon av minoritetens mangfold. Arkiv er ikke bare fortidsrettede materialer, de er også utgangspunktet for å kunne *skape kulturarv forstått som nåtidige konstruksjoner av fortid*. Uten medvirkning og deltakelse kan vi aldri oppnå pålitelig kunnskap og synliggjøring, og dermed bidra til forsoning. Arkivsektoren må legge til rette for formidlingsaktiviteter som kvensk kulturarv, med det formål at arkiv som omhandler det kvenske, skapes. Slike perspektiver kan gjøre oss bevisste på at kulturarv kan skapes gjennom arkivene vi allerede har, men ikke minst at kulturarv og arkiver kan skapes samtidig. Arkiver er ikke avhengige av et bestemt format, en bestemt type informasjonsbærere eller særskilte systemer og innhold, og kontekst må uansett alltid tolkes.

HVA NÅ? VEIEN VIDERE MOT FORSONING

Det finnes ingen «easy fix» på arbeidet med å synliggjøre minoritetskultur i museer eller arkiv, da fraværet av / mangelen på å være synlig i institusjonene er viklet inn i en kompleksitet der fornorskning, makt og koloniale strukturer virker imot minoritetenes nåtidige behov.

Vi tror at intervensjon og satsing på formidling som noe som gjøres underveis i en prosess, kan være skritt i riktig retning for at arkivinstitusjonene fungerer bedre som pålitelige, demokratiske institusjoner som handler på vegne av samfunnet. Dette må også gjøres i samarbeid med den gruppen/familien/bedriften som mangler i arkivet. Medvirkning fra for eksempel kvenske aktører, organisasjoner og institusjoner er ikke bare nødvendig for å sikre minoriteten sin rett, men det bidrar også til videre distribuering

GYRID ØYEN fullførte i desember 2023 sin doktorgrad med avhandlingen *Kvensk kulturarv og museumsformidling. Strategier, spenninger og kulturelle betydninger*. I avhandlingen argumenterer hun for at museumsformidling og kulturarvsprosesser spiller en sentral rolle i det pågående arbeidet med å ta tilbake og synliggjøre kvenske kulturuttrykk, samtidig som hun problematiserer hvordan museet forholder seg til kulturpolitiske forventninger og føringer som i liten grad er utformet for å ivareta nasjonale minoriteter. Øyen arbeider i dag som forsker ved Varanger museum. I årene 2016 til 2018 arbeidet hun som formidler ved Vadsø museum – Ruija kvenmuseum, en avdeling i Varanger museum.

INGER LENE NYTTINGNES har arbeidet som prosjektleder og som arkivar ved Varanger museum siden 2018 og har før dette lang erfaring fra ulike jobber i arkivsektoren. Nytingnes har blant annet ledet et prosjekt i Varanger museum med å tilgjengeliggjøre arkivmateriale med relasjon til kvensk/norskfinsk kultur og historie og har blant annet erfart utfordrende etiske problemstillinger som har kommet opp i arbeidet. I tillegg har prosjektet vist at dokumentasjon som omhandler kvensk/norskfinsk historie og kultur er mangelfull. Nytingnes arbeider i dag som avdelingsleder ved Vardø museum, en avdeling i Varanger museum.

av verdifull informasjon som arkivaren ikke nødvendigvis har kjennskap til. Minoriteter får gjennom direkte deltaking i produksjonen av arkiv en mulighet til å selv fortelle historiene sine.

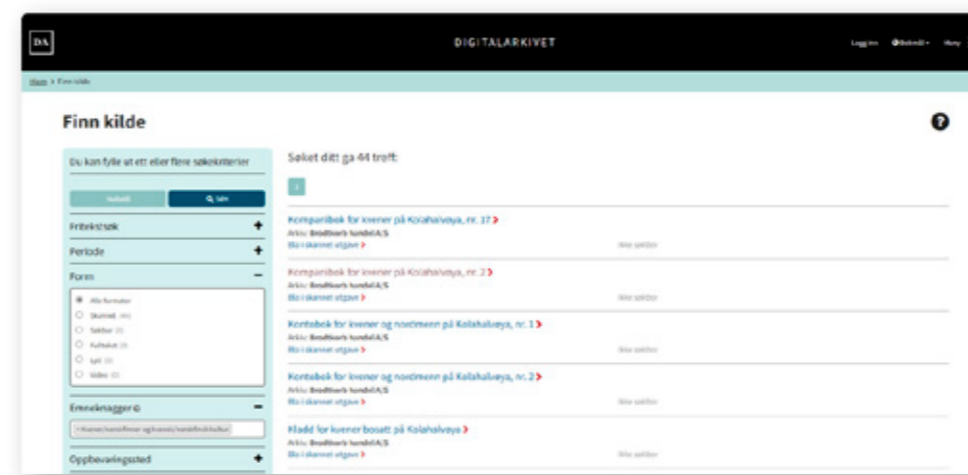
Skal arkivsektoren kunne bidra til økt representasjon av den kvenske minoriteten, må sektoren også tilegne seg større kunnskap om kvener, fornors-

kingspolitikk og de komplekse problemstillingene som gjør seg gjeldende i arbeidet. Vi må også være bevisste på at kvener er mer enn ofre for fornorskingspolitikk og diskriminering. Kvener har vært og er viktige ressurser i vårt samfunn, både som enkeltindivider og som mangfoldig gruppe.

Sannhets- og forsoningskommisjonen har foreslått at det opprettes et nasjonalt

kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Et slikt senter må ikke føre til ansvarsfraskrivelse for andre institusjoner, men bidra til aktivisering, engasjement og forpliktelser til å bidra med våre sektors kompetanse.

Sammen kan vi bidra til forsoning. ■

// Skjermdump fra Digitalarkivet med bruk av emneknaggen «kvener/norskfinner og kvensk/norskfinsk kultur». Søket gir kun 44 treff. //

Referanser:

- Aaraas, O., Skoie, M., Björk, L. & Kjusset, A. (2020). Kriedokumentasjon en viktig oppgave for museene. *Tidsskriftet Museum*. <https://museumsnytt.no/kriedokumentasjon-en-viktig-oppgave-for-museene/>
- Berge, O. K., Haugseve, Å. D. & Løkka, N. (2020). *Kulturell berikelse – politisk besvær*. Telemarkforskning. <https://www.telemarkforskning.no/publikasjoner/kulturell-berikelse-politisk-besvaer/3597/>
- Bevaringsutvalgets rapport (2023). *Utvalget for bevaring og digitalt skapt dokumentasjon*. Arkivverket. <https://www.arkivverket.no/nyheter/utvalgsrapporten-er-klar-arkivrad-for-fremtiden>
- Bolstad, I. & Korslien, K. (2024). *Høringssvar: Rapporten «Sannhet og forsoning»*. Arkivverket. <https://www.arkivverket.no/forvaltning-og-utvikling/horinger/arkivverkets-horingssvar/horingssvar-rapporten-sannhet-og-forsoning-2024>
- Dokument 19 (2022–2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets-og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets-og-forsoningskommisjonen.pdf
- Europarådet (1995). Framework convention for the protection of national minorities (ETS No. 157). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=157>
- Jenkinson, S. H. (1922). *Manual of Archive Administration*. London.
- Jensen, I. M. (2023). Skeiv i Nordland. *Arkivråd*, 1, 42–45.
- Kann-Rasmussen, N., Christensen, H. D., Johnston, J. & Huvila I. (2019). Collaboration and convergence of libraries, archives and museums. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 22 (2), 209–212.

- Lefkaditou, A., Rajah, T. & Skatun, T. (2022). Kriedokumentasjon, etikk og nødvendigheten av tid. *Tidsskriftet Museum*. <https://museumsnytt.no/kriedokumentasjon-etikk-og-nodvendigheten-av-tid/>
- Lindbach, H. (2017). *Formidling – et forsøk på en problematisering*. Arkiv Troms. <https://arkivtroms.no/artikkel/formidling-av-arkiv-et-forsok-pa-en-problematisering/>
- Lindbach, H. (2019). *Minoritetspolitiske dokumentasjonsstrategier i Nordområdet på 1700-tallet* [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet. Meld. St. 23 (2020–2021). *Musea i samfunnet – Tillit, ting og tid*. Kulturdepartementet.
- Nytingnes og Manshaus (2022). *Varangerarkiver – tilgjengeliggjøring av kvenske arkiv*. *Aksess*. <https://www.aksess-tidsskrift.no/erfaringsdeling/varangerarkiver-tilgjengeleggjoring-av-kvenske-arkiv/114462>
- Press, M. (2014). Har vi lov å drive med arkivformidling? Fortsatt et brennende spørsmål i Norge. *Tidsskriftet Arkiv*, 4.
- Tandaya-Adelaide-erklæringen. (2019). *Arkivverket*. <https://www.arkivverket.no/om-oss/samisk-arkiv/ica-indigenous-matters-summit-2019>
- Øyen, G. (2023). *Kvensk kulturarv og museumsformidling: Strategier, spenninger og betydninger* [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet. St.meld. nr. 15 (2000–2001). *Nasjonale minoriteter i Norge – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Kommunal- og regionaldepartementet.
- St.meld. nr. 22 (1999–2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving: Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*. Kulturdepartementet.

Utdannes de folkene vi trenger, og hvem sitt ansvar er det?

✦ Lise Storfjord og Siri Mæhlum, Oslo byarkiv

Oslo byarkiv har i de siste årene fått mye erfaring med rekruttering da vi har utvidet dokumententer-tjenesten vår og har hatt stort behov for nyansatte. Vi har gjort oss noen erfaringer og tanker som vi ønsker å dele.

Vi opplever at Byarkivet er en attraktiv arbeidsplass og vi får mange søkere når vi lyser ut stillinger. Flere av søkerne har bachelor i arkiv. Vi oppfatter bachelorgraden innen arkiv som veldig positiv da den i våre øyne garanterer noe grunnleggende teoretisk kompetanse. Vår erfaring er at de tidligere studentene viser en forståelse for helheten innen dokumentasjonsforvaltning og arkiv. De kjenner hele livssyklusen og samfunnsrollen vår. De har kunnskap om viktig terminologi, standarder og relevante lovverk. Men vi opplever likevel at vi må bruke mye tid og ressurser på opplæring av nyutdannede uten arbeidserfaring fra feltet.

UTFORDRINGEN MED NYUTDANNEDE

Vår erfaring er at nyutdannede som blir ansatt i dokumententertjenesten, egentlig ikke vet hva en journalføring er, når de kommer til oss. De må læres daglig drift i dokumententeret fra bunnen av. Mange har ingen forståelse for hvilken type jobb de har søkt på, og har tenkt at de har utdannet seg til å jobbe med gamle papirer. I verste fall blir de ansatt i en stilling som de misstrives i, nettopp fordi de ikke hadde forutsetninger for å vite hva jobben gikk ut på. Vi tenker det kan være lettere for nyutdannede både å ha en forståelse for hva de utdanner seg til og få den første jobben hvis de har hatt litt praksis. Da kan de vise til at de har

noe praktisk erfaring med å utføre konkret arbeid i en reell situasjon som arbeidsgiver kan vektlegge i ansettelsesprosessen. Det er nok også en del som kan tenke seg andre jobber enn som driftsarkivar i et dokumententer, men det er vanskelig å nå opp til de spesialiserte stillingene uten erfaring.

VIRKSOMHETENES BEHOV

Den teknologiske utviklingen går veldig raskt, og samfunnet digitaliseres. Prosesser robotiseres og automatiseres, og det skjer nyvinninger innen kunstig intelligens. Dette må vi som jobber med dokumentasjonsforvaltning, henge med i. Vi har derfor behov for ansatte noen som kan bidra med å identifisere oppgaver eller aktiviteter som egner seg for effektivisering og automatisering, og så gjennomføre en slik utvikling. På sikt vil behovet for driftsarkivarer bli mindre, og det vil være behov for mer spesialisert kompetanse innen digitalisering og systemforvaltning, samt arkivfaglige oppgaver knyttet til verdivurdering og klassifisering av dokumentasjon. Dokumentasjonsforvaltning er en viktig del av informasjonsforvaltningen, og vi trenger ansatte som kan ta denne plassen og samarbeide med de andre aktørene innen informasjonsforvaltning. Vårt inntrykk er at utdanningsinstitusjonene utdanner «poteter» som kan litt om alt, og ikke helt treffer våre behov innen spesialisering.

HVEM HAR ANSVARET, OG HVA KAN VÆRE LØSNINGEN?

Utdanningsinstitusjonene skal utdanne studenter med kompetansen som trengs i bransjen, men er det deres ansvar alene å utdanne praktikere? Her er det også viktig at vi som arbeidsgivere tar et ansvar for å gi studentene

verdifull kompetanse, og det kan skje på flere ulike måter. Utdanningsinstitusjonene skal også drive forskning innen vårt fagfelt. Vi setter spørsmålstegn ved hvorvidt bachelor- og masterstudentene lager oppgaver som svarer på utfordringer i bransjen, hvis de selv ikke har noe praksis fra feltet. Vet de egentlig hvor skoen trykker? Hvordan skal de få vite hva vi trenger? Her er det også viktig at vi som arbeider i bransjen, faktisk samarbeider med utdanningsinstitusjonene om prosjekt-oppgaver, for eksempel ved å bidra med caser til bachelor- og masteroppgaver. Det innebærer også at utdanningsinstitusjonene etablerer slike samarbeidsprosjekter og ikke sitter på gjerdet og venter på at vi kommer til dem. Det er selvfølgelig vanskelig for alle å sette av ressurser til å bidra i forskningsprosjekt når vi hele tiden opplever rammekutt og krav om effektivisering. Likevel, hvis dette prioriteres, tror vi det vil føre til fremgang i vårt eget fagfelt og mer kompetente fremtidige arbeidstakere.

Vi i Oslo byarkiv har gode erfaringer med å både ansette studenter på timeskontrakter mens de studerer, ansette nyutdannede og ha studenter inne på praksis. Det gjør at de får verdifull kompetanse i form av praktisk erfaring, og at vi som arbeidsgiver får et mer kompetent arbeidsmarked å rekruttere fra. Det kan også gjøre at studentene er bedre rustet til å spesialisere seg innen enten dokumentasjonsforvaltning eller depotarkiv, systemtekniske oppgaver eller mer faglig rettede stillinger. Vi vil derfor oppfordre flere arbeidsgivere til å ta et ansvar for studentene og fagfeltet vårt. ■

Kunstig intelligens (KI)

– til glede og besvær

Av Geir Magnus Walderhaug og Thomas Sørdring

En avansert konversasjonell «chatbot», som samtidig virker å være intelligent, tok verden med storm da OpenAI satte sin store språkmodell i produksjon i et produkt som heter ChatGPT. Det potensielle utfallet av denne teknologiske utvikling kjenner vi ikke, men det både skremmer og begeistrer, samtidig som det jobbes iherdig med å finne muligheter for kommersiell utnyttelse og hvordan offentlig forvaltning kan dra nytte av slike verktøy.

KUNSTIG INTELLIGENS – NOEN DEFINISJONER

Det som vi i dag omtaler som kunstig intelligens (KI), kan defineres som evnen en programvare har til å utføre oppgaver som vi vanligvis forbinder med menneskelig intelligens, for eksempel læring og problemløsning. En interessant definisjon er gitt av professor Noam Chomsky.

Sitatet gir to viktige føringer. Det ene er at KI bare gjengir det den har lest, det andre er at denne «lesningen» i noen tilfeller anses for å være et rent tyveri. Her er det nok mye som skal avklares i rettssystemet.

Når vi snakker om begrepet kunstig intelligens så snakker vi om et veldig bredt spekter av programvare, som ofte kategoriseres som kunstig smal, gene-

rell eller super intelligens. Kunstig smal intelligens har vi hatt lenge, i alt fra prediktiv tekst til virtuelle assistenter. De kjennetegnes av å være svært dyktige innenfor domenene de er opplært i.

Det mange tenker på når de hører begrepet kunstig intelligens, er det som omtales som «kunstig generell intelligens». En slik intelligens er mye diskutert i vitenskapsfiksjonen opp gjennom årene, men den er ikke utviklet enda. Den siste kategorien er kunstig super intelligens, som man tror vil kunne

overgå evnene til menneskehjernen. Her har vi definitivt ikke kommet ennå.

STORE SPRÅKMODELLER

Det vi har sett den siste tiden, er kunstig intelligens basert på språkmodeller. En språkmodell er i utgangspunktet en probabilistisk modell (*en type sannsynlighet*) utledet av et naturlig språk. Modellen er lært opp til å forutsi den neste eller de neste ordene i en tekst, basert på de foregående ordene. Sentralt i dette er parametere som vektas under opplæringen, og de er basert på

“The human mind is not, like ChatGPT and its ilk, a lumbering statistical engine for pattern matching, gorging on hundreds of terabytes of data and extrapolating the most likely conversational response or most probable answer to a scientific question. On the contrary, the human mind is a surprisingly efficient and even elegant system that operates with small amounts of information; it seeks not to infer brute correlations among data points but to create explanations.”

“Note, for all the seemingly sophisticated thought and language, the moral indifference born of unintelligence. Here, ChatGPT exhibits something like the banality of evil: plagiarism and apathy and obviation. It summarizes the standard arguments in the literature by a kind of super-autocomplete, refuses to take a stand on anything, pleads not merely ignorance but lack of intelligence and ultimately offers a “just following orders” defense, shifting responsibility to its creators.”

In short, ChatGPT and its brethren are constitutionally unable to balance creativity with constraint. They either overgenerate (producing both truths and falsehoods, endorsing ethical and unethical decisions alike) or undergenerate (exhibiting noncommitment to any decisions and indifference to consequences). Given the amorality, faux science and linguistic incompetence of these systems, we can only laugh or cry at their popularity.”

– Dr. Noam Chomsky, Dr. Ian Roberts, Dr. Jeffrey Watumull New York Times, March 8 2023

en analyse av tekstlige kilder. Vi har lenge hatt språkmodeller i bruk i hverdagen, for eksempel har alle som har en smarttelefon, sett at telefonen ofte prøver å forutsi neste ord mens du skriver en melding. Noen ganger trefter den bra, andre ganger ikke så bra.

En «stor» språkmodell har et ekstremt høyt antall parametere som brukes under opplæringen av modellen. Antall parametere kan variere fra hundretalls millioner til milliarder eller billioner. For å gi en idé om skalerbarheten, fortalte OpenAI at det kostet 100 millioner dollar å trene GPT-4 modellen, og antall parametere er rykket å være i billioner, noe som gjør at slike bestrebelser er forbeholdt den store kapitalen eller store nasjoner.

Dagens store språkmodeller oppleves et sted mellom smal og generell kunstig intelligens, og kan kanskje gå under begrepet «kunstig generativ intelligens». Det er lett å undervurdere det og si at slik programvare bare er en «stokastisk symbolgenerator» (*det vil si: tilfeldige valg av bokstaver/ord*), men det oppleves som om de får til noe mer. Nemlig at de klarer å abstrahere og resonnerer om noen problemstillinger. Det er kanskje derfor denne programvaren oppleves å bryte med det vi kjente fra før. Teknologien kan virke imponerende, men den har sine utfordringer. For eksempel er det stor diskusjon om opplæring av slike modeller bryter med åndsverkslov.

Videre er store språkmodeller opplært på datakilder og oppfører seg deretter. Er det fordømmer i datasettet modellen er bygget på, så er det sannsynlig at fordømmene også vil gi utslag i bruken av modellen. Et godt eksempel på dette er i 2016 da Microsoft prøvde å lære opp en AI på Twitter/X-meldinger, men den ble raskt stengt ned da den kom med rasistiske uttalelser.

Illustrasjon: Shutterstock.com

KI I DOKUMENTASJONS-FORVALTNINGEN

Fra et dokumentasjonsforvaltningsperspektiv så har vi nå fått verktøy som kan håndtere og jobbe med tekstlige kilder på et nivå vi har aldri før har sett. En opplagt tanke er at det kan hjelpe med å løse problemer knyttet til volum og tid. Disse nye verktøyene som kommer, vil i langt større grad enn i dag kunne «forstå» tekst. Det vil si at de vil kunne oppsummere, finne koblinger, lage beskrivelser, klassifisere, ordne og strukturere innhold. Forvaltningen har allerede tatt i bruk intelligente verktøy for hjelp i hverdagen, så det kan forventes en rask utvikling her.

Det er mange som har påpekt problemer ved denne generasjonen av smarte programvarer. Det som uansett er viktig, er at programvaren betjener organisasjonen og ikke motsatt. En programvare som er intelligent, men som ikke evner å samhandle på en måte som organisasjonen trenger, er egentlig ikke intelligent. Dersom du må tilpasse organisasjonen til programvaren, er det feil bruk av KI. Det er viktig at forvaltningen ikke skal jobbe på denne måten.

En annen problemstilling er tekster som er skapt av «kunstig generativ intelligens». Hva gjør vi med tekster som vi vet er produsert av denne type programvare?

Ut ifra provenienstenkning må det vel markeres hvordan teksten er produsert? Betyr det en form for tagging? Skriver vi dette under tilleggsopplysninger? Eller må vi finne helt nye måter å markere dette på?

Et enda større problem er muligens det at vi ikke vet om tekster er produsert av KI. Burde det vært nedfelt i lov eller instruks at i hvert fall offentlig forvaltning har plikt til å merke tekster som er produsert på denne måten?

I tillegg kan det oppstå en opphavsrettslig problematikk knyttet til eventuell bruk av «kildemateriale». Hvilket ansvar har arkivene når dette blir påpekt av andre?

Det siste nå er at de store språkmodellene har sluppet opp for digitalt materiale å lese. Derfor har mange av de som generer språkmodeller, begynt å se på arkiver som nye kilder. En spennende og skremmende tanke på én og samme tid. Her vil det måtte tenkes og diskuteres mye i den kommende tid.

Spørsmålene er flere enn svarene, men utviklingen og bruken av KI skjer raskt, også i forvaltningen. Det er derfor på høy tid at man tar en diskusjon rundt hvordan vi ønsker å bruke KI i forvaltningen, og utfordringer knyttet til dette. ■

Fra pergament til skjerm

Av Kathrine Borge, fagkonsulent og registrar ved Museene i Akershus

Foto: privat

FORORD:

Digitalisering er et begrep som på mange måter definerer vår tid, men hva innebærer det egentlig? Digitalisering har blitt satt på dagsorden hos de fleste ABM-institusjoner (arkiv, bibliotek og museum) de siste årene. I 2017 kom det gjennom ENUMERATE-prosjektet frem at omtrentlig 22 % av kulturarvssamlinger i Europa har blitt digitisert.¹ Det er altså et omfattende arbeid som gjenstår dersom man ønsker å digitalisere det resterende. Derfor er dette kanskje et godt tidspunkt for oss å stoppe opp, se oss rundt og stille spørsmål ved hvorfor dette arbeidet utføres, hva man ønsker at arbeidet skal bidra med, og hvilke resultater man faktisk oppnår.

BAKGRUNN:

Dette var bakteppet for tematikken i masteroppgaven min, som jeg skrev våren 2023. Selv har jeg en bakgrunn i norrøn filologi, og på mitt bachelorprogram benyttet vi ofte digitale representasjoner av originalkilder som en del av undervisningen. Det var i møte med disse at jeg i utgangspunktet fattet interesse for hvordan digitalisering av

verdifulle kulturhistoriske dokumenter gjøres. Jeg erfarte at metodene for digitisering varierte mellom de ulike institusjonene, og at dette påvirket brukeropplevelsen. Senere, når jeg fikk se dokumentene i virkeligheten, slik som da jeg dro på Nasjonalbibliotekets utstilling «Oppløst – Glimt fra en kulturhistorie» i 2020, ble jeg oppmerksom på forskjellen mellom de to møtene. Det var merkelig i hvordan jeg betraktet dokumentet: som en informasjonskilde eller som en gjenstand. Dette gjorde meg interessert i hvordan mediet kulturarv blir fremstilt gjennom, kan avgjøre hvilke aspekter en betrakter velger å fokusere på. Jeg synes dette var spesielt interessant for eldre dokumenter, ettersom mange av disse er dokumenter som allmenheten kun får mulighet til å se gjennom en digital representasjon. Jeg ønsket derfor å utforske hvordan det digitale mediet påvirker opplevelsen av dokumentenes materialitet, om det faktisk er mulig å fremstille de materielle aspektene ved dokumentene på denne måten, og om dette alltid er ønskelig å bringe frem. Jeg ønsket også se på hvordan digitale representasjoner kan komplementere de analoge dokumentene ved å ta i bruk ny teknologi som åpner for nye måter å samhandle

med og forske på materialet på. Dette ble utgangspunktet for min masteroppgave i museologi og kulturarvstudier ved UiO, *Fra pergament til skjerm: Digitalisering av kulturarv* (2023). I oppgaven forsøkte jeg å svare på følgende problemstilling: *Kan materialitet formidles av digitale representasjoner? På hvilke måter komplementerer digitale representasjoner analoge originaler?* I denne artikkelen vil jeg legge frem noen av konklusjonene i oppgaven. For å gjøre det så vil jeg begynne med å gi litt kontekst for kildematerialet mitt. Jeg foretok tre kvalitative intervjuer med informanter som arbeider med digitisering av dokumenter ved ulike ABM-institusjoner. Disse var Arkivverket, Museene i Akershus (MiA) og Norsk Folkeminnesamling ved UiO. I tillegg til intervjuene brukte jeg også deltakende observasjon som metode ettersom jeg selv arbeidet med digitisering høsten 2022 som praktikant ved Museene i Akershus og våren 2023 ved Norsk Folkeminnesamling for SAMLA-prosjektet. SAMLA er et digitaliseringsprosjekt hvor arkivmateriale fra Norsk Folkeminnesamling, Norsk etnologisk gransking og Etno-folkloristisk arkiv digitiseres og blir gjort tilgjengelig på en felles digitalplattform. Det fortonet seg slik at

samtidig som jeg analyserte digitaliseringsarbeid som en museal praksis i oppgaven, så utførte jeg også dette arbeid selv. Det gav et interessant innblikk i tematikken både fra et praktisk og et teoretisk ståsted, og det gav meg spesielt innsikt i ulikhetene mellom det teoretiske idealet og den praktiske realiteten hvor man må forholde seg til et rammeverk.

Massedigitisering kontra «slow digitization»

Et av temaene i oppgaven var hvordan arbeidets rammeverk påvirker produksjonen av digitale representasjoner, og om dette påvirker potensialet som ligger i dem for å komplementere, eller som overskrider originalen. Digitiseringsarbeid er ressurskrevende, og det er flere rammer som legger føringer for hvordan arbeidet skal eller kan utføres. Informantene mine var også opptatt av disse begrensingene under intervjuene. De fortalte at økonomi og tidsperspektiv er to viktige faktorer som påvirker deres arbeidsmetodikk. Arkivverket fortalte blant annet at prioriteringer av materiale må ses i sammenheng med etterspørsel og mengde. På grunn av dette prioriteres ofte materiale som er mindre tidkrevende å digitisere, men som fortsatt er etterspurt, slik som for eksempel arkivserier fra 1990-tallet i A4-kopipapir, fremfor materiale som er eldre, skjøre og mer tidkrevende. Informantene fra Arkivverket fortalte også at: «Det er veldig mye søkelys på kvantitet. Ikke så mye på kvalitet.» I artikkelen «Why do we digitize? The case for slow digitization» diskuterer Andrew Prescott og Lorna Hughes hvorfor vi digitiserer arkiv, hvordan dette har utviklet seg over tid, og fordelene og ulempene med massedigitisering kontra det de kaller «sakte» digitisering. Prescott og Hughes skriver at storskala manuskriptdigitisering ofte blir underlagt kostnads- og tidsbegrensninger ettersom digitisering pri-

mært blir finansiert som prosjekter med kortsiktig tilskuddsfinansiering.² Dette fører til at man med nødvendighet ofte må velge de raskeste og minst kostbare arbeidsmetodene.³ Dette er også min egen erfaring. Det kan være vanskelig å forsvare prioriteringen av en kvalitativ utførelse overfor de som tildeler ressurser, og dette resulterer ofte i at prioriteringen for arbeidet blir å få materialet ut på en effektiv måte. Det er også mer utfordrende å vise til konkrete resultater dersom man velger en kvalitativ arbeidsmetode. Når det er sagt, så har også en kvantitativ utførelse sine kvaliteter: Det betyr i praksis at en stor mengde data blir offentliggjort, og det betyr også at institusjonene har kvantitative resultater å vise til dersom de skal søke om mer midler til digitisering ved en senere anledning. På den annen side begrenser dette fokuset på kvantitet mulighetene til å tilegne seg en mer detaljert oversikt over og aktivt forske på egen samling og dermed også kunnskapen institusjonen selv kan formidle til brukere om egen samling. Mer informasjon kunne vært avdekket gjennom en mer målrettet gjennomgang, som kunne vært av interesse når man for eksempel skal legge inn metadata.

Kan digitale representasjoner komplementere eller overskride analoge originaler?

En av de sentrale diskusjonene for oppgaven var å se på digitale representasjoners potensial til å komplementere eller overskride en analog original. I *Handbook for digital projects: a management tool for preservation and access* diskuterer Paul Conway hvordan digital teknologi kan anvendes for å bevare analoge originaler. Han definerer tre hovedpunkter: 1. beskytte originaler,

2. representere originaler og 3. overskride originaler.⁴ Den første anvendelsen innebærer å lage digitale kopier som kan bli brukt som første referanse for den analoge originalen. Bevaringshensyn blir møtt ved at fysisk tilgang blir begrenset. Den andre anvendelsen innebærer å benytte teknologiske systemer slik at informasjonen i originalkilden kan bli representert i så stor detalj at det kan oppfylle de fleste, hvis ikke alle, behov man har for forskning som man kan få fra de originale dokumentene.⁵ Med dette mener han å digitisere dokumenter på en måte som gjør at man får full informasjonsfangst, men fortsatt er på et mellomliggende nivå sammenlignet med den tredje anvendelsen. Når det kommer til den tredje anvendelsen, snakker Conway om teknologiens potensial til å lage digitale representasjoner som «transcend», eller altså overskrider, originalen. Med dette mener han tilfeller der teknologien åpner for å lage representasjoner som kan brukes til formål det vil være umulig å gjøre med originalkilden.⁶ Hvis man ser på Conways punkter opp mot Prescott og Hughes sin diskusjon om kvalitativ og kvantitativ digitisering, så kan man se at det er en sammenheng mellom disse teoriene. Et fokus på å lage digitale representasjoner som primært fungerer som sikkerhetskopier av originalen, samsvarer med en kvantitetsfokuseret digitisering. Om man ønsker en digital representasjon som overskrider originalen, så samsvarer dette med en mer tidkrevende, men også kvalitativ digitisering.

I intervjuene kom det opp flere eksempler som viser potensialet for overskrivelse som ligger i det digitale mediet.

1 Nauta, Gerhard Jan, van den Heuvel, Wietske, Teunisse, Stephanie, «Access to Digital Resources of European Heritage», s. 6.

2 Prescott, Hughes, «Why Do We digitize? The Case for Slow Digitization».

3 Prescott, Hughes, «Why Do We digitize? The Case for Slow Digitization».

4 Conway, «Overview: Rationale for digitization and preservation», s. 20.

5 Conway, «Overview: Rationale for digitization and preservation», s. 20.

6 Conway, «Overview: Rationale for digitization and preservation», s. 20.

Et eksempel er bruk av interspektra i kamerateknologi som har potensial til å avdekke ny informasjon som ikke kan ses med det blotte øye. Et annet eksempel er bruk av digital teknologi som inkorporerer søkbar tekst, eksempelvis transkripsjoner av håndskrevet materiale. Bruk av digital produktdesign som gjør det mulig å trekke sammen, organisere og øke tilgang til materiale som er vidt spredt, kan også ha en transformativ effekt på brukeren. Et tredje eksempel er situasjoner hvor de analoge dokumentene som er usedvanlig skjøre til den grad at de ikke kan benyttes på grunn av deres fysiske tilstand. I disse tilfellene kan den digitale representasjonen skåne den analoge fra slitasje i forbindelse med fremfinning og bruk. Det er også et tydelig eksempel på hvordan den digitale representanten delvis kan erstatte den analoge originalen. Dersom de analoge dokumentene forringes over tid og til slutt ikke lenger kan forstås på grunn av effekten av forfall, så kan fortsatt informasjonen forbli tilgjengelig gjennom den digitale representasjon. Eksempelvis kan lesbarheten etterhvert være bedre i den digitale representasjon som ble utført i fortiden, enn hos en forringet analog original i samtiden. Den kan også være av interesse med tanke på konserveringshensyn og overvåkning av en gjenstands tilstand. En god digital representasjon kan dokumentere hvordan en gjenstand forringes over tid. Den kan dermed være med på å dokumentere gjenstandens livsløp som museums- eller arkivgjenstand. Den kan altså på flere punkter komplementere den analoge, både for brukere som ønsker tilgang, og for institusjonen som ønsker å bevare og dokumentere samlingen sin.

Er digitale representasjoner surrogater?

Store deler av diskusjonen i oppgaven handlet om termen «digital surrogat» og hvorvidt det kan sies at digitale

representasjoner er surrogater for analoge originaler. I boken *Introduction to Imaging* skriver Howard Besser følgende om digitale surrogater:

Digital surrogates can almost never be considered replacements for analog originals, which have intrinsic value and compared to which even the best-quality digital image represents a loss of information – inevitably failing to convey the unique feel, scent, weight, dimension, and patina of physical objects.⁷

Bessers påstand handler i stor grad om muligheten digitale representasjoner har til å inneha og formidle materielle aspekter. Det Besser uttrykker, overlapper med argumentene i andre studier som omhandler originaler og kopier, slik som Walter Benjamins ofte siterte essay «The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction». Benjamin argumenterer for at autentisiteten og auraen til en gjenstand forsvinner dersom den blir forsøkt kopiert. Han er også opptatt av at kopier mangler en gjenstands «tilstedeværelse i tid og sted, dens unike eksistens på det stedet den befinner seg».⁸ Benjamin hevder at det er det uavbrutte livsløpet som gir den analoge sin aura, og at dette ikke kan repliseres.⁹ Kopien vil, i følge han, aldri kunne inneholde disse iboende kvalitetene. Ordet «surrogat» impliserer at noe er en stedfortreder, ofte i negativ betydning. Men når man ser på de tidligere nevnte mulighetene for overskridelse som finnes i digitale representasjoner, kan de da sies å være surrogater? Jeg diskuterer dette spørsmålet i detalj i selve oppgaven, men kan bare gi en kort oppsummering her. Annen forskning på brukeropp-

7 Besser, Howard, «Why Digitize?», s. 31.

8 Benjamin, Walter, «The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction», s. 227.

9 Benjamin, «The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction», s. 227.

fattelse indikerer at materialitet er en definerende faktor i affektive opplevelser når man sammenligner digitale og analoge versjoner av samme objekt. Fiona Cameron kommer i boken *Theorizing Digital Cultural Heritage* frem til at de digitale representasjonene mangler «den umiddelbare, transformative, spirituelle eller konfronterende kraften som man opplever av å være i nærvær av en original [...] Den fungerte som en sekundær kilde».¹⁰ Hun sier derfor at den materielle formen er sentral for betydningen av analoge og digital gjenstander og deres affektive tone.¹¹ På denne måten kan man argumentere for at digitale surrogater er ute av stand til å bære den dype, imaginære effekten som fysiske gjenstander har.¹² Det later til at publikum opplever at originalen har attributter som en immateriell digital representasjon ikke klarer å formidle til i samme grad.

Disse funnene samsvarer med erfaringene til informantene mine samt min egen deltakende observasjon. Jeg konkluderte derfor med at opplevelsen av dokumentet er ulik avhengig av om man samhandler med en digital representasjon eller et fysisk dokument. Jeg argumenterer, i likhet med retorikken til Walter Benjamin, for at det er et brudd som følge av kopieringen som gjør at den digitale representasjonen ikke oppleves som «autentisk». Opplevelsen av denne autentisiteten, at noe er genuint eller «ekte», henger sammen med at materialet skaper en tilknytning mellom mennesker på tvers av sted, tid og rom. Dette er en

10 Cameron, «Beyond the Cult of the Replicant: Museums and Historical Digital Objects—Traditional Concerns, New Discourses», s. 62.

11 Cameron, «Beyond the Cult of the Replicant: Museums and Historical Digital Objects—Traditional Concerns, New Discourses», s. 63.

12 Cameron, «Beyond the Cult of the Replicant: Museums and Historical Digital Objects—Traditional Concerns, New Discourses», s. 63.

opplevelse mange søker i møte med kulturarv ettersom det kan skape en tilknytning til noe større enn en selv og bidrar til vår forståelse av verden. Det er noe spesielt med å holde i et dokument eller stå i et kirkerom og tenke «tenk at denne stavkirken ble reist av mennesker på 1100-tallet, og nå står jeg på samme sted som dem» eller «tenk at dette brevet som jeg holder i hånden, det har Fridtjof Nansen også holdt og skrevet med sin penn». Sistnevnte eksempel var mine eksakte tanker når jeg satt nettopp med et slikt brev i hånden våren 2023. Som informantene fra Arkivverket sa «Det får tankene til å gå på andre måter». Ved å klikke seg inn på en digitalisert versjon av dette brevet fra, for eksempel Fridtjof Nansen, kan man ikke lenger si det samme og jeg vil derfor påstå at dette er grunnlaget for hvorfor den ene er mer tilbøyelig til å skape en affektiv opplevelse, mens den andre ikke er det. Når dette er sagt, kan man stille spørsmål ved om det alltid er av interesse å skape en slik opplevelse. Er det slik at det bare er dette brukere er ute etter i møte med kulturarv? Ut fra min analyse er svaret på dette nei. Det er flere brukssituasjoner hvor den affektive opplevelsen er av liten interesse. I disse tilfellene er formidlingen av materialitet mindre relevant. I noen brukssituasjoner kan materielle aspekter virke forstyrrende og gå ut over andre kvaliteter slik som lesbarhet. Kunnskap om brukerbehov og tenkt brukssituasjon er derfor sentralt i digitalisering av dokumenter ettersom det kan legge føringer for hvilke aspekter som bør vektlegges. Selv om det i digitale representasjoner kanskje ikke er mulig å få frem alle materielle kvaliteter, så er det altså ikke gitt at dette er ønskelig i alle sammenhenger. Det kan også sies at dette ikke heller behøver å være poenget med produksjonen av dem. Det er som nevnt andre muligheter for de digitale representasjonene til å kom-

plementere eller overskride de analoge, og de bør derfor produseres med intensjonen om at de skal ha en komplementerende funksjon fremfor en erstattende en.

Til ettertanke

Så hva er det digitale sin rolle? Etter min mening så har digitale representasjoner helt klart sine bruksområder: De kan på flere måter bidra til å møte kulturarvsinstitusjoners mål om formidling og tilgjengeliggjøring av samlinger, bevaring av samlinger og forskning på dem. Det er situasjoner hvor digitale representasjoner kan overskride de analoge originalenes potensial til å møte disse målene. Likevel kommer det også frem at det er situasjoner hvor de kommer til kort og ikke har muligheten til å erstatte alle bruksområdene til de analoge originalene. Basert på disse funnene vil jeg si at digitale representasjoner ikke kan erstatte analoge originaler, men at de har stort potensial til å komplementere dem.

Digitaliseringsprosjekter som åpner for innovativ bruk av teknologi, åpner samtidig for nye måter å forstå kulturarvsobjekter på. Denne innovative bruken er kjernen i de digitale representasjonenes potensial til å komplementere den analoge originalen. Det er min oppfatning at det er mer rom for å ta i bruk flere teknologiske løsninger som fremmer dette, og at prosjekter som SAMLA er et eksempel på denne retningen. På den annen side medfører også bruk av mer avansert teknologi høyere krav til teknologiske ferdigheter både fra brukere og de som produserer digitale representasjoner. Dette gjør at bevissthet om hva slags muligheter man gir til brukere, og hva slags opplevelse man ønsker at de skal ha, blir desto viktigere i fremtidig digitaliseringsarbeid. ■

Litteraturliste:

Benjamin, Walter. «The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction» i *A Museum Studies Approach to Heritage*, redigert av Watson, Sheila, 226–43. 1st ed. Vol. 1. Routledge, 2019.

Besser, Howard. «Why Digitize?», i *Introduction to imaging*, Redigert av Sally Hubbard, 31–33, Los Angeles: Getty Research Institute, 2003.

Cameron, Fiona. «Beyond the Cult of the Replicant: Museums and Historical Digital Objects—Traditional Concerns, New Discourses» i *Theorizing Digital Cultural Heritage*, redigert av Fiona Cameron, 49–75, Cambridge: MIT Press, 2007.

Conway, Paul. «Overview: Rationale for digitization and preservation», i *Handbook for Digital Projects: A Management Tool for Preservation and Access*, redigert av Maxsine K. Sitts, 15–30, 1st ed., Massachusetts: Northeast Document Conservation Center, 2000.

Nauta, Gerhard Jan. van den Heuvel, Wietske. Teunisse, Stephanie. «Access to Digital Resources of European Heritage» *Europeana*, publisert: 31.08.2017, hentet: 07.05.2023, URL: <https://pro.europeana.eu/post/charting-trends-in-digitisation-of-heritage-collections-read-the-enumerate-survey-results>

Prescott, Andrew. Hughes, Lorna. «Why Do We Digitize? The Case for Slow Digitization», *Archive Journal*, publisert: september 2018, hentet: 07.05.2023, URL: https://www.archivejournal.net/essays/why-do-we-digitize-the-case-for-slow-digitization/#identifier_9_7962

I spalta «Jobben min» vil Arkivråd introdusere leserne for et bredt spekter av arkivare og dokumentasjonsforvaltere fra hele landet som forteller om hverdagen sin. Denne gangen har vi snakka med Olene Qviller Grøtan, som jobber som Solution Consultant i Tietoevry Norway AS.

📍 Olene Qviller Grøtan, Solution Consultant i Tietoevry Norway AS. Av Norsk Arkivråd

Vær en svamp!

– Hva er bakgrunnen din? Hvordan havna du innenfor dokumentasjonsforvaltning/arkiv?

Jeg har bakgrunn i kundeservice og har hatt mange forskjellige deltidsjobber opp gjennom årene. Jeg har vasket i en gruve i Finnmark, rengjort maskiner i en sjokoladefabrikk, laget og servert burgere, hatt ansvar for artister på festival og vært resepsjonist på hotell i flere år. I tillegg har jeg en kreativ bakgrunn med blant annet dans, sang og teater, og har gått på Bårdar Akademiet. Jeg havnet innenfor dokumentasjonsforvaltning/arkiv etter anbefaling fra søsteren min. Hun studerte arkiv- og samlingsforvaltning ved NTNU i Trondheim, og mente dette studiet også ville passe godt for meg. Jeg lot meg overtale, og noen få år senere hadde jeg en bachelor i arkiv- og samlingsforvaltning.

– Hvordan havna du i stillinga du i dag innehar?

Jeg hadde som mål å flytte til Oslo etter studiet, og etter en god innsats med jobbsøking var jeg heldig og ble ansatt i Public 360°-enheten hos Tietoevry, allerede før jeg var ferdig med å skrive bacheloroppgaven. Jeg jobber mest relatert til arkivløsningen eArchive 360°.

– Fortell om en typisk arbeidsdag for deg, hvordan ser den ut?

Det eneste typiske ved arbeidsdagen min er at den foregår på PC, selve arbeidsoppgavene derimot er varierte. Én dag kan jeg holde workshop for en kunde, en annen dag kan jeg konfigurere, dokumentere eller teste en ny løsning, en tredje dag holde kurs internt, og en fjerde dag samarbeide med en kollega om en integrasjon eller gi arkivfaglig rådgivning. Ofte er jeg innom flere av disse – om ikke alle – på samme dag.

– Hva er den største utfordringa med jobben din?

En av de største utfordringene med jobben er at man ofte står overfor problemstillinger og spørsmål som «ingen», eller få, har vært borti før, og som må løses. Det tvinger en ut av komfortsonen og gjør at man må gjøre ekstra undersøkelser, sparre med kollegaer, teste, og feile. I tillegg er det som regel mange baller i luften samtidig, som skal balanseres til beste for kundene våre.

public 360°

Baksiden av Tietoevry-logoen. © Foto: Oleksandr Kryvonosov.

Brukegrensesnitt eArchive 360.
© Tietoevry / Foto: Tietoevry.

– Hva er det kjekkeste med jobben din?

Selv om problemstillingene man kommer borti, er en av de største utfordringene med jobben, er det likevel disse som gjør at jeg synes jobben min er spennende og givende. Det gir meg muligheten til å få være en støtte til de offentlig ansatte i arbeidet deres, siden jeg i hverdagen min får god kjennskap til ting som en vanlig arkivtjeneste kanskje sjeldent eller periodisk står ovenfor. Dette kan være implementering av et nytt sak-arkivsystem eller arkivkjerne, periodisering, rydding av elektronisk materiale, uttrekk til depot, kassasjon, konfigurering av programvare, feilsøking med teknikker i databasetabeller og kjøring av script og så videre. I tillegg får jeg god innsikt i arkivdanningen til ulike virksomheter når vi tolker analyseresultater av databasene med kunden i workshoper, noe som er veldig lærerikt for alle involverte. Selv om alt dette er ting jeg liker ved jobben min, vil jeg likevel si at det aller kjekkeste med jobben min er kollegaene mine og det kompetansenettverket vi har hos oss. Støtten jeg får fra mine kollegaer, er uvurderlig.

– Hva ser du på som de største utfordringene innenfor dokumentasjonsforvaltning/arkiv de ti neste åra?

En av de største utfordringene som jeg ser de neste ti årene, er å møte kompetansebehovet i virksomhetene når det kommer til helhetlig arkivfaglig forståelse kombinert med produktforståelse. Produktutvikling og arkivdanning påvirker datakvalitet og framtidig bruk av historisk materiale, og det vi gjør i dag har store konsekvenser for arkivmaterialet på sikt. Vi trenger derfor kompetanse som kan gi «arkivfaglig kvalitet» på datamaterialet i arkivdanningen, og som også er i stand til å støtte saksprosessene i virksomhetene.

– Har du noen tips til nykommere innenfor feltet?

Vær en svamp – still spørsmål, vær nysgjerrig, be om å få være med. Meld deg opp på kurs, webinarer, workshoper, og sparr med kollegaer. Gjør undersøkelser mens du jobber, bruk Arkivverkets nettsider, og ikke undervurder hvor mye nyttig informasjon du finner i Noark-standardene.

– Du er relativt nyutdannet. Hva tenker du om utdanninga på feltet i Norge?

Nå kan jeg bare uttale meg om min egen erfaring med utdanningen ved NTNU i Trondheim, men jeg vil si at det er et veldig godt tilbud når det kommer til utdanning innen fagfeltet i Norge. I tillegg har vi også muligheten for master i arkiv- og dokumentasjonsforvaltning ved NTNU. Bacheloren min var et tredelt studium: en del arkiv- og dokumentasjonsforvaltning, én del museum og samlingsforvaltning og én del IT, hvor vi blant annet hadde oppgaver i bruk av MySQL, html, CSS, Python og XML. Dette studiet har gitt meg den grunnleggende kompetansen jeg har trengt for den jobben jeg nå har, og har forberedt meg på problemstillinger vi står overfor i arkivfaget. Det jeg liker spesielt godt ved utdanningen, er at den gir studenter den nødvendige breddekunnskapen og kompetansen som trengs i hele fagområdet arkiv, heller enn å gå i detaljer ved det praktiske rundt driftsoppgaver. Dette gjør at man som ferdig utdannet er klar til å bli formet og brukt i den jobben man får, uansett hvor i arkivets kretsløp det er. Derfor synes jeg utdanningen vi har på feltet i Norge i dag, er i samsvar med de kjente ordene til Terry Cook, om at vi må «bli heller enn å være, heller dynamisk enn statisk»¹, og at den legger et godt grunnlag for å kunne møte framtidens utfordringer i arkivfaget. ■

¹ Cook, T. 2001. Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts. *Archival Science*, utgave 1, side 3–24. Oversettelse av Olene Qviller Grøtan.

Lobby Foto: Privat

© Tietoevry / Foto: Tietoevry.

Samarbeid. Foto: Privat.

ARKIV OG DOKUMENTASJONS- FORVALTNING I UROLIGE TIDER

☛ Av Åsa Garshol Welle Welle i redaksjonen, i samtale med Ann Tove Manshaus, seniorrådgiver i Vestfoldarkivet, styremedlem i den norske Blue shield-komiteen og medlem av styret i «Arkivarer uten grenser»

Verden er stadig mer urolig, og vi har de siste årene vært vitne til krig både i Palestina og Ukraina. Hva skjer egentlig med vår felles hukommelse i slike kriser, og hvem kan hjelpe med å bevare den i krigs- og kriserammede områder?

De fleste har nok hørt om organisasjonen Leger Uten Grenser, men Arxivvers sense Fronteres (Arkivarer uten grenser) er kanskje mer ukjent for mange, selv innenfor arkiv- og dokumentasjonsforvaltningsfeltet. Organisasjonen ble stiftet i Barcelona i 1998, og har greiner i flere land i Sør-Amerika, samt Spania og Frankrike. I Norge ble organisasjonen stiftet i mai 2011. Under det 9. norske arkivmøte kunne Karianne Schmidt Vindenes og Ann Tove Manshaus under workshopen «Grenseløst arkivsamarbeid: Arkivarer uten grenser» fortelle at foreningen sin norske fraksjon ikke har hatt noe særlig aktivitet siden 2012, men at de nå

ønsker å gjenoppta aktiviteten. Vi i Arkivråd har tatt en prat med Manshaus for å bli bedre kjent med arbeidet som nå starter opp.

SOLIDARITET OG SAMFUNN

Under samme workshop ble formålet til organisasjonen presentert: internasjonal solidaritet på arkivfeltet, forståelse for arkiv og danning av arkiv som kilde for demokratibygging og kunnskap om samfunn, allmenn tilgang til arkiv, dokumentasjon av rettigheter for enkeltpersoner og bevaring av arkiv.

Manshaus forteller at da Arkivarer uten grenser (AUG) ble etablert i Norge i 2011, startet de friskt med et styre fra

hele landet. – Organisasjonen fant nok ikke helt formen den gangen, fortsetter hun.

– Hva er bakgrunnen for at det blir tatt initiativ til å gjenoppta driften i Norge igjen nå?

Manshaus beskriver en verdenssituasjon som vi alle etter hvert kjenner godt til: krig i nærområdene våre, samt stadige klimakriser. – Dette har aktualisert engasjementet, forteller hun, og fortsetter: – Kulturarven rammes hardt med overlegg. Arkivene er nasjonens hukommelse og identitet, og den ødelegges for å ramme. Manshaus trekker frem krigen i Bosnia og i Palestina som eksempel: Vi vet at i krig ødelegges

eiendomsarkiver av okkupasjonsmakta for at det skal bli umulig å bevise hva du eide før invasjonen.

– Verdenserklæringen om arkiver er en ramme som sier at man skal være solidarisk på arkivfeltet. Arkivene er vår felles historie i verden, og arkivene skal tjene vårt samfunn, sier Manshaus.

– Alt dette er tett på oss om dagen, ikke bare i resten av Europa, men også på Nordkalotten, forteller hun. AUG-initiativtakeren har blant annet vært involvert i å diskutere bevaringen av kvenske arkiver etter Russlands aktiviteter i Ukraina og stengt grense mellom Norge og Russland. – Alle samarbeid med med Russland opphører, og den kvenske historien ligger på to sider av en stengt grense. Mange ting går tapt, og man vet ikke hvordan den kvenske historien blir bevart på den andre siden.

Det er ikke bare den kvenske historien som er igjen på to sider av grensa; også den norske. Grenseområdene i nord var veldig åpne og mange nordmenn bosatte seg på Kola. Etter revolusjonen i 1917 stengte grensene og nordmenn på russisk side ble hardt rammet. Det ligger en dramatisk og brutal del av norsk historie igjen på den andre sida av grensen.

– Hva ser dere på som de største utfordringene i feltet vårt, sett i lys av tiden vi lever i?

Manshaus trekker frem verifisering av informasjonen vi omgir oss med, og hvordan det blir lettere og lettere å lage falske nyheter: – Det er vanskeligere å få et overblikk, spesielt i sosiale medier, sier hun. – Mye materiale går også tapt i krig, og det er en utfordring at mye av informasjonen som lagres og skapes digitalt, forsvinner. Det er derfor viktig med avlevering til trygg langtidslagring.

BLUE SHIELD-KOMITEEN OG ARKIVARER UTEN GRENSER

Den internasjonale Blue Shield-komiteen ble opprettet i 1996 og er en organisasjon som har sammenfallende interesser med AUG. Komiteen jobber med beredskapsplaner for kulturarv. Manshaus som sitter i den norske komiteen som representant for arkiv, jobber for å lage beredskapsplaner – spesielt for små bevaringsinstitusjoner – i samarbeid med Arkivverket. De har også laget opplegg for norske militære som reiser på utenlandsoppdrag.

– Blue Shield utreder et nordisk samarbeid, og da kommer Arkivarer uten grenser til å henge på. Mange bidrar inn i dette arbeidet, og Gøteborgs Universitet har allerede hjulpet til med digitalisering av kulturarven i Ukraina, der de ønsket konkrete ting som skannere, assistanse til sikker skylagring og så videre.

Det mobiliseres når kulturarven er truet av krig eller naturkatastrofer. I 2010 var Haiti utsatt for et jordskjelv. I etterkant startet the Digital Library of the Caribbean «Protecting Haitian Patrimony Initiative». Målet var å samle internasjonale initiativ for å hjelpe Haiti med å ta vare på kulturarven. Det ble laget en rapport i etterkant av arbeidet – som tar for seg alle stegene i prosessen.

VEIEN VIDERE

Gjenoppstøtte Arkivarer uten grenser Norge er en relativt fersk organisasjon. Manshaus forteller om et interimsstyre som består av fem personer, og at det i 2025 vil bli avholdt et møte i forbindelse med Privatarkivkonferansen.

– Vi kommer til å starte med å jobbe med vedtekter og nettverksbygging. Vi er allerede i kontakt med Misjonsarkivet, og ønsker å kontakte hjelpeorganisasjoner som allerede er utstasjonerte,

forteller hun, og legger til: – Vi skal jo ikke reise ut til krigsområder, men vi kan for eksempel lage hjelpepakker der vi informere om hvor viktig det er å ta vare på arkivene. Man kan også kurse og ta imot hospitering fra andre land, for eksempel.

Høsten 2024 skal AUG sondere terrenget for å se hva det vil være naturlig å jobbe med, og hvem de eventuelt kan samarbeide med. Leger Uten Grenser og Studenter Uten Grenser nevnes som kandidater her. – Vi skal også jobbe med en realistisk handlingsplan, forteller Manshaus og legger til at de har tro på et større samarbeid med flere organisasjoner. En av disse er den allerede omtalte Blue Shield-komiteen, der Manshaus er engasjert.

– Har dere hatt noe kontakt med andre land sine Arkivarer uten grenser foreløpig?

– Nei, dette (Arkivarer uten grenser red. anm.) er jo nettopp starta opp. Jeg har sendt en e-post til organisasjonen i USA for å høre om de fremdeles er aktive, og har planer om å kontakte den spanske organisasjonen etter hvert. Vi jobber jo alle for samme sak, men jeg tror ikke at det er så mye kontakt per dags dato.

– Er det mange personer som har vist interesse foreløpig?

– Interimsstyret består av en gruppe på fem stykker, i tillegg til dette kom det ti interessenter etter workshopen på det 9. norske arkivmøte som vil bli invitert til å delta i en arbeidsgruppe.

Manshaus legger til at interessenter kan ta kontakt med henne på e-post Ann.tove.manshaus@vestfoldmuseene.no dersom de ønsker å bidra: – Vi vil gjerne opprette en gruppe som kan bidra med å for eksempel bygge nettverk, skrive kronikker og påvirke myndighetene. ■

SPRÅKBEVISSTHET i saksdanning og journalføring

✎ Av Lars Buskø Gustavsen, *seniorrådgiver i Dokumentsenteret, under området Interne tjenester i Arkivverket*

Ifølge § 9 og § 10 i den drøyt to år gamle språklova skal «[o]ffentlege organ (...) kommunisere på eit klart og korrekt språk som er tilpassa målgruppa», og «[o]ffentlege organ skal følgje den offisielle rettskrivinga for bokmål og nynorsk». Dette bør både saksbehandlere, dokumentasjonsforvaltere og arkivtjeneste i offentlige virksomheter merke seg om offentlig journal.

01.01.2022 trådte den nye språklova, lov om språk, i kraft.¹

Undertegnede er verken jurist eller lingvist, og ei heller representant for fagmyndigheten i Arkivverket. Men jeg jobber hver dag med journalføring og kvalitetssikring, samt intern dokumentasjonsplanlegging og støtte til saksbehandlere i Arkivverket, i rollen som et offentlig forvaltningsorgan.

Dette, og erfaringer fra tidligere arbeidssteder, har fått meg til å reflektere over språket i norske sakarkivsystemer.

¹ Lovdata, språklova, ref.: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42?q=spr%C3%A5kloven>

tem som gir grunnlaget for norske offentlige virksomheters offentlige journaler, som igjen befinner seg enten på eInnsyn eller på andre allment tilgjengelige nettsted, eller som fysiske postlister hos virksomhetene.

I språklovas § 2b defineres *allment tilgjengelige dokument* som «dokument som blir utferda og sendt ut av eit organ som er omfatta av lova (...), og som ikkje er stila til enkeltadressatar».

I tillegg til for eksempel veiledere, rundskriv, publikasjoner og innholdet på nettsidene hos offentlige organ vil også den offentlige virksomhetens offentlige journal og postliste være å regne som allment tilgjengelig doku-

ment, og dermed omfattes av en del av språklovas bestemmelser.

Men siden den offentlige journalen kun er én kategori av flere typer allment tilgjengelige dokumenter hos et organ, må oppfyllelsen av de bestemte lovkravene trolig vurderes som en helhet, og ikke nødvendigvis enkeltvis innen en bestemt type allment tilgjengelig dokument.

Språklova krever uansett og uten tvil at språket som offentlige virksomheter benytter, blant annet i sine offisielle journal- og sakarkivsystemer, er korrekt, klart og i tråd med offisiell rettskrivning.

Videre fastslås at norsk er hovedspråket i Norge, og det samfunnsbærende forvaltningsspråket.²

Intern saksbehandling er dessuten uttrykkelig unntatt fra språklova.³ Men dette vil uansett ikke gjelde for de allment tilgjengeliggjorte innføringene om de interne sakene og saksdokumentene som organet finner hensiktsmessig å journalføre (eksternt) og angi på sin offentlige journal.

FORMÅL OG VIRKEOMRÅDE

Den nye språklova avløste mållova, eller lov om målbruk i offentlig teneste, fra 1980, som regulerte bruken av bokmål og nynorsk i *stats tjenesten*, og slo fast at bokmål og nynorsk er likeverdige målformer som skulle «vere jamstilte skriftspråk i alle organ for staten, fylkeskommunane og kommunane». De nærmere reglene i mållova om bruken av bokmål og nynorsk gjaldt likevel bare for stats tjenesten.⁴

Språklova (fra og med 2022) representerer en utvidelse, både av hva som reguleres, og hvem som omfattes.

Virkeområdet er offentlige organ, herunder statsorgan, fylkeskommuner og kommuner, og visse andre rettssubjekt.⁵

Formålet med den nye loven er både å styrke det norske språket generelt og fortsatt fremme likestilling mellom bokmål og nynorsk, samt særskilt å verne samiske språk, kvensk, romani, romanes og norsk tegnspråk.⁶

² Språklova § 4.

³ Språklova § 3.

⁴ Lovdata, mållova, ref.: <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1980-04-11-5?q=m%C3%A5llova>

⁵ Jf. språklova § 3. Dette inkluderer rettssubjekt der staten, fylkeskommuner eller kommuner direkte eller indirekte har en eierandel som gir mer enn halvparten av stemmene i det øverste organet i rettssubjektet, eller der staten, fylkeskommuner eller kommuner direkte eller indirekte har rett til å velge mer enn halvparten av medlemmene med stemmerett i det øverste organet i rettssubjektet.

⁶ Språklova § 1.

Illustrasjon: Shutterstock

Av lovproposisjonen Prop. 108 L (2019–2020). Lov om språk (språklova) framgår ambisjonen og hensikten nærmere om at alle deler av det norske språket skal styrkes, og at offentlige organ forventes å sikre språket på systematisk vis.⁷ Alle offentlige aktører har også fått et selvstendig språkpolitisk ansvar i den sektoren de virker innenfor, og som de representerer.⁸

I formålet om å styrke det norske språket generelt vises det til å sikre det norske språket som et samfunnsbærende språk som skal kunne anvendes på alle samfunnsområder og i alle deler av samfunnslivet i Norge.⁹

Dette innebærer blant annet at offentlige organ skal ta relevante språkpolitiske hensyn i utvikling og utøving av politikk og myndighet på sitt felt.

⁷ Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019–2020). Lov om språk (språklova), s. 78.

⁸ Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019–2020). Lov om språk (språklova), s. 81.

⁹ Språklova § 1.

Endelig av språklovas § 1 blir offentlige organ pålagt «eit særleg ansvar for å fremje nynorsk som det minst bruka norske skriftspråket».¹⁰ Formålet er nettopp å sikre «eit allment publikum tilgang til begge dei norske skriftspråka».¹¹

NORSK FRAMFOR ENGELSK

I § 4 fastslås at norsk er det nasjonale hovedspråket i Norge, og at bokmål og nynorsk er likestilte skriftspråk i offentlige organ, og ellers likeverdige språk som skal kunne brukes i alle deler av samfunnet.

Styrkingen av det norske språket er særlig ment å virke mot innflytelsen og konkurransen fra engelsk, noe en finner utdypet i lovproposisjonen:

Nemninga hovudspråk skal (...) forståast normativt på den måten at dersom norsk språk i ein sektor eller på eit bruksområde ikkje lenger er

¹⁰ Språklova § 1.

¹¹ Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019–2020). Lov om språk (språklova), s. 154.

det føretrekte språket, dvs. er for-
trengt av engelsk, er dette i strid
med føremålet med språklova, som
er å styrkje norsk som samfunns-
berande språk.¹²

I vurderingen av høringsinnspill kom
det fram at Kulturdepartementet var
enige med Språkrådet i at språklova
tydelig bør signalisere at norsk skal
være førstevalget i Norge framfor
engelsk.¹³

Overført til den offentlige journalen
kan en anse hovedregelen til å være
å oversette og gjengi journalopplys-
ningene på norsk både i sakstitler og
i journalposttitler fra engelskspråklig
korrespondanse, kommunikasjon eller
dokumentasjon.

En kan alternativt vurdere en dob-
bel frase med norsk versjon først, fulgt
av en engelsk versjon av frasen eller
tittelen.¹⁴

Hvorvidt en skal oversette og bidra
til «parallellspråkligheit»¹⁵ også i jour-
nalen, kan vurderes og begrunnes ut
fra om det tjener et faglig formål. Dette
vil kunne være søkbarhet, blant annet
på offisielle navn, samt for eksempel
hensynet til en kjent bruk av journalen
fra en andel internasjonale og uten-
landske brukere innen fag- eller
tjenesteområdet.

I den direkte kommunikasjonen og
i korrespondanseinnholdet som sendes
ut til utenlandske enkeltpersoner, må
en selvsagt kommunisere og skrive på
engelsk, i tråd med hovedprinsippet

12 Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s. 151.

13 Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s.102.

14 Strengt tatt og generelt er det likevel ikke
noe krav om at tilpasning til målgruppa for
allment tilgjengelige dokument innebærer
noen plikt til å bytte ut norsk med andre
språk, ei heller på journalen, jf. Kultur-
departementet. Prop. 108 L (2019 –2020).
Lov om språk (språklova), s. 153.

15 Se f.eks. Kulturdepartementet. Prop. 108 L
(2019 –2020). Lov om språk (språklova),
s. 63–64.

som kan utledes av språklova § 15 og
lovproposisjonens øvrige omtale av
forholdet mellom myndighet og borger:

Å få svar frå statlege styresmakter
i eiga målform er i dag ein innar-
beidd juridisk rett for kvar enkelt
borgar, og det er derfor ein sentral
del av det juridiske rammeverket
som gjev også det minst bruka språ-
ket eit grunnleggjande rettsvern.¹⁶

Men journalen og journalspråket eies
og styres av organet selv. Selv om et
brev skrives på engelsk og en doku-
mentbeskrivelse eventuelt tituleres på
engelsk, må både teknisk funksjoni-
litet og kvalitetssikring være slik at
saken og journalposten kan føres på
norsk språk primært.

FORDELING AV OG VEKSLING MELLOM BOKMÅL OG NYNORSK

I den andre delen av § 4 heter det at
«[b]okmål og nynorsk er likeverdige
språk som skal kunne brukast i alle
delar av samfunnet. I offentlege organ
er bokmål og nynorsk jamstilte skrift-
språk».

Reguleringen av bokmål og nynorsk
for offentlige organ følges opp i para-
grafene 11 til og med 15, og er bl.a.
basert på skillet mellom sentrale og
regionale statsorgan. Mens sentrale
statsorgan har hele landet som tjenes-
tekrets, har regionale statsorgan min-
dre enn hele landet som tjenestekrets.¹⁷

Ifølge § 15 skal alle statsorgan og
fylkeskommuner i dokument rettet
mot et enkelt privat rettssubjekt
bruke det norske skriftspråket som det
private rettssubjektet selv har brukt
i kommunikasjonen med organet, eller
som det private rettssubjektet på
annen måte har meldt fra at det ønsker.

16 Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s. 133.

17 Språklova, § 2 e. og f.

Tilsvarende skal statsorgan og fylkes-
kommuner i dokument rettet mot en
kommune eller en fylkeskommune
som har gjort språkvedtak etter § 11,
bruke det vedtatte skriftspråket.

Ifølge § 11 kan en kommune eller
fylkeskommune selv vedta å kreve at
statsorgan skal bruke enten bare bok-
mål eller bare nynorsk i all skriftlig
kommunikasjon med kommunen eller
fylkeskommunen, eller at kommunen
eller fylkeskommunen skal være
språklig nøytral. En kommune eller en
fylkeskommune regnes som språklig
nøytral så lenge det ikke er gjort eget
språkvedtak.¹⁸

Ifølge § 12 er et flertallsspråk i en
tjenestekrets det norske skriftspråket,
enten bokmål eller nynorsk, som over
halvparten av kommunene i en tjenes-
tekrets gjør språkvedtak om etter § 11.
Et regionalt statsorgan skal da bruke
flertallsspråket i tjenestekretsen. Der-
som det ikke er noe flertallsspråk i en
tjenestekrets, skal et regionalt stats-
organ regnes som språklig nøytral.¹⁹

Ifølge § 13 skal sentrale statsorgan
over tid bruke minst 25 prosent av
både bokmål og nynorsk i allment
tilgjengelige dokument. Regionale
statsorgan som har enten bokmål eller
nynorsk som flertallsspråk i tjenes-
tekretsen, skal på sin side bruke flertalls-
språket i allment tilgjengelige doku-
ment.²⁰

Kommuner, fylkeskommuner og regio-
nale statsorgan må altså ta stilling til
om de må ha hele sin offentlige journal
på enten bokmål eller nynorsk avhen-
gig av flertallsspråk i tjenestekretsen,
mens sentrale statsorgan enten kan
ha en blandet journal med veksling av
skriftspråkene, eller de kan ha bestemt
at de skal oppfylle andelskravet i sam-

18 Språklova, § 11.

19 Språklova, § 12.

20 Språklova § 13, første ledd.

menheng med totalen av øvrige all-
ment tilgjengeliggjorte dokumenter.²¹

Videre av § 13 skal et språklig nøy-
tralt regionalt statsorgan som i tjenes-
tekretsen har kommuner med språkved-
tak om bokmål eller nynorsk etter § 11,
veksle «mellom skriftspråka slik at det
blir et rimeleg samhøve mellom dei
i allment tilgjengelege dokument».²²

Hvert offentlige organ, avhengig av
forvaltningsnivå, må dermed sette seg
inn i hvilken betydning § 13 vil få eller
skal ha for den offentlige journalen til
organet. Dersom et sentralt statsorgan
for eksempel velger å føre journal med
kun ett bestemt skriftspråk, må ande-
len av det andre skriftspråket i så fall
komponeres opp i andre allment til-
gjengelige dokument hos organet.

SAMISK, NASJONALE MINORITETSSPRÅK OG SKANDINAVISK

§ 5 om samiske språk må ses i sam-
menheng med paragraf 3-2 i lov om
Sametinget og andre samiske rettsfor-
hold (sameloven). Selv om journaler
som sådan ikke er direkte nevnt, synes
det naturlig å ta stilling til om en på
den offentlige journalen bør sørge for
en dobbelt frase av norsk fulgt av den
tilsvarende samiske frasen.²³ Dette
gjelder i så fall organ som inngår i for-
valtningsområdet for samiske språk,
og organ som har en tjenestekrets som
helt eller delvis omfatter en av kom-
munene i forvaltningsområdet for
samiske språk, og for fylkeskommuner
som Kongen i forskrift har fastsatt at
skal inngå i forvaltningsområdet for
samiske språk.

Å sørge for en dobbelt frase av norsk og
annet nasjonalt minoritetsspråk kan
også være en vurdering som en del
offentlige organ med nasjonale minori-

21 Dette er artikkelforfatterens tolkning.

22 Språklova § 13, andre ledd.

23 Jf. prinsippet om parallellspråkligheit.

tetsspråk innen sitt virkefelt og dek-
ningsområde kan gjøre for de andre
nasjonale minoritetsspråkene. Men
dette framstår uansett ikke som noe
uttrykkelig krav.²⁴

For skandinaviske språk i § 8 går det
frem at alle har rett til å bruke svensk
eller dansk i kontakt med offentlige
organ, mens offentlige organ uttrykke-
lig kan svare på norsk. Igjen synes det
å være naturlig å tolke bestemmelsen
som først og fremst rettet mot innhol-
det i direkte kommunikasjon og korre-
spondanse. For journalens del anses
kravet her å være å oversette til norsk,
og slik gjengi både sak, henvendelse
og svar på norsk.

KORREKT OG KLART SPRÅK

For journalen og sakarkivsystemet er
§ 9 om klart språk og § 10 om offisiell
rettskriving for bokmål og nynorsk de
viktigste paragrafene å merke seg.

Offentlige organ skal følgelig kom-
munisere på et klart og korrekt språk
som er tilpasset målgruppa.²⁵

Den internasjonale definisjonen av
klarspråk er kommunikasjon med så
tydelig ordlyd, struktur og visuell
utforming at leserne i målgruppa
finner informasjonen de trenger, for-
står den og kan bruke den.²⁶

For offentlig journal er målgruppa
allmennheten generelt. Dette betyr for
eksempel at en må skrive tydelig, for-
ståelig, enkelt og fullstendig, herunder
unngå intern sjargong og unngå
internt brukte forkortelser og såkalt

24 Strengt tatt og generelt er det ikke noe krav
om at tilpasning til målgruppa for allment
tilgjengelige dokument innebærer noen plikt
til å bytte ut norsk med andre språk, ei heller
på journalen. Samiske språk skal rett nok
brukes etter reglene i sameloven, jf.
Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s. 150, 153.

25 Språklova § 9.

26 Språkrådet. Hva er klarspråk? Hentet fra:
[https://www.sprakradet.no/Sprakarbeid/
Det-offentlige/Klarsprak/](https://www.sprakradet.no/Sprakarbeid/Det-offentlige/Klarsprak/)

«stammespråk». Mottakerne skal
effektivt kunne nyttiggjøre seg av
opplysningene som kommer fram
om sakene og saksdokumentene.

Tanken som ellers ligger til grunn for
klarspråkarbeidet, er at språket selv er
en nøkkel til å skape en effektiv og
åpen forvaltning som nyter tillit fra
borgere og befolkning.²⁷

Videre skal offentlige organ følge
den offisielle rettskrivningen for bok-
mål og nynorsk.

Denne enkle setningen innebærer
faktisk at alle de offisielle norskspråk-
lige rettskrivningskravene også gjelder
språkføringen på de offentlige journa-
lene.

Med offisiell rettskriving er meint
både reglar for staving og bøying av
ord og formelle skrivereglar om
teiknsetjing, bruk av store og små
bokstavar, bruk av tal og siffer osv.²⁸

I tillegg er det av en viss relevans for
journalen at språklige avvik og særlige
unntak må kunne begrunnes:

Medvitne brot på offisiell rettskri-
ving skal vere grunnjevne ut frå eit
reelt behov for å nytte unormerte
skrivemåtar.²⁹

I lovproposisjonen advares det bl.a.
mot at «markant dårleg språkleg kvali-
tet frå offentlege organ eller gjennom-
gåande avvik frå offisiell rettskriving
er med på å bryte ned respekten for
språket».³⁰

Samlet sett gjør dette en rekke
ressurser på Språkrådets nettside til
nyttige hjelpemidler som oppslags-

27 Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s. 21.

28 Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s. 153.

29 Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s. 153.

30 Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019
–2020). Lov om språk (språklova), s. 150–151.

verk, for både saksbehandlere, dokumentasjonsforvaltere og arkivtjenestene innen offentlige virksomheter.

Som eksempler på disse kan nevnes:

- Språkarbeid i det offentlige, se [Språk i det offentlige \(xn-sprkrdet-c0ac.no\)](https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skrivere-gler)
- Skriveregler, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skrivere-gler>
- Praktisk grammatikk, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Praktisk-grammatikk>
- Skriveråd, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad>
- Ofte stilte spørsmål med svar, se <https://www.sprakradet.no/svar-database>

For mer spesifikke «kjepphester» med særskilt relevans til offentlig journal, kan nevnes:

- Tall, tid og dato, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skrivere-gler/Dato/>
- Forkortelser, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skrivere-gler/Forkortinger/>
- Mellomrom, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skrivere-gler/Mellomrom/>
- Forholdsregler og preposisjonsbruk, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Forholdsregler/> og <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Praktisk-grammatikk/Preposisjonsbruk/>
- Navn på statsorganer, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Navn-paa-statsorganer/>
- Organisasjons- eller virksomhetsnavn, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/namn-organisasjonar/>
- Navn på steder og personer, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/navn-pa-steder-og-personer/>

Illustrasjon: Shutterstock

- Initialbruk ved navn, se <https://www.sprakradet.no/svardatabase/sporsmal-og-svar/punktum-og-mellomrom-etter-initialer-navn/>
- Avløserord og oversettelser fra engelsk til norsk, se <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Avloeserord/>

ET SPØRSMÅL OM TILLIT OG RESPEKT

En offentlig journal med korrekt og klart språk vil blant annet fremme demokratisk deltakelse, bidra til å sikre effektiv tjenesteyting samt verne om viktige rettsprinsipp ved at borgerne kan forstå prosesser og tilhørende rettinger og plikter. Kvaliteten på den offentlige journalen vil dermed også kunne påvirke virksomhetens omdømme:

Høg språkleg kvalitet i tekstar som kjem frå offentlege organ, er med på å trygge stillinga til og respekten for norsk språk.³¹

I sitt høringsinnspill til paragrafen om klart språk uttalte Språkrådet bl.a.:

³¹ Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019–2020). Lov om språk (språklova), s. 153.

at det største problemet i røynda ofte er at tekstutvalet er for dårleg tilpassa situasjonen, og at strukturen ikkje er gjennomtenkt.³²

På denne bakgrunnen kan for eksempel tilsynelatende «bagateller» som saksbehandlers og også en del arkivmedarbeiders manglende bruk av preposisjoner eller iblant omvendte, bakvendte eller oppstylte ordstilling, framstå som problematisk.

Ved bruk av konsise og separerte ledd atskilt med bindestreker, bør leddene for eksempel ha en logisk rekkefølge og form etter norsk grammatikk. Leddrekkefølgen bør for eksempel harmonere med norsk som et typologisk subjekt-verbal-objekt-språk. Transaksjonen eller ageringen til organet eller korrespondanseparten, eller dokumentkategorien (som resultat av ageringen), bør angis før ulike objekt og emner.

Ved søk bør en også ta utgangspunkt i en forutsetning om at grammatikken skal være korrekt, og at det er dette som gir best grunnlag for konsise, konsistente og pålitelige søkeresultat.

³² Kulturdepartementet. Prop. 108 L (2019–2020). Lov om språk (språklova), s. 118.

SPRÅKET VED SAKSDANNING

I saksdanning og journalføring, det vil si i representasjon og gjengivelse av saksbehandling og korrespondanse eller kommunikasjonsutvekslinger, er det nyttig å ta utgangspunkt i at en sak helst defineres som dokumentasjon skapt som ledd i utførelsen av en enkeltstående aktivitet (oppgave) eller arbeidsprosess,³³ og at en arbeidsprosess defineres som én avgrenset rekkefølge av transaksjoner som gjentatte ganger utøves i en virksomhet for å oppnå et bestemt resultat i samsvar med fastsatte regler.³⁴

En fast sakstype vil følgelig være saker som oppstår fra (og gjelder) en bestemt type aktivitet eller arbeidsprosess.³⁵ Egenforvaltningssaker er saker som oppstår fra (og derfor gjelder) offentlige organers egenforvaltning,³⁶ mens fagsaker er saker som oppstår fra (og derfor gjelder) offentlige organers kjernevirksomhet knyttet til samfunnsoppdrag som organene er opprettet for å ivareta.³⁷

Som arkivskaper og saksbehandler er det når man kobler opplysninger om egen prosess med opplysninger om et gitt emne eller et gitt objekt, at en skaper en tydelig sak, og representerer et fullstendig saksforhold, med en presis bestemmelse. Dette legger grunnlaget for et presist og fullstendig sakarkiv, fordi det gir størst forståelighet og anvendelighet.³⁸

Samtidig får de konkrete sakene i det aktive arkivet en tydelig start og en slutt og blir korrekt framstilt som det de er, nemlig saksforhold mellom

³³ Jf. Riksarkivarens forskrift § 7-2 b.

³⁴ Jf. Riksarkivarens forskrift § 7-2 a.

³⁵ Jf. Riksarkivarens forskrift § 7-2 c.

³⁶ Jf. Riksarkivarens forskrift § 7-2 f.

³⁷ Jf. Riksarkivarens forskrift § 7-2 g.

³⁸ Dette avsnittet og resten av teksten i artikkelen bygger på et eget manus fra artikkelforfatteren om funksjonsbasert klassifikasjon.

en aktivitet og de bestemte gjenstandene eller emnene, faktorene eller fenomenene som inngår i eller foreligger til behandling i denne aktiviteten.

Når en saksmappe opprettes, bør den altså tituleres og beskrives med forehavendet eller prosessen til arkivskaperen (det vil si til den saksansvarlige) og ett eller flere tilhørende vesentlige, relevante anliggender eller emner.

Selv om tittelfeltet i utgangspunktet må regnes som et fritekstfelt med ustrukturert tekstinformasjon, gir sakstitler og journalposttitler og eventuelt filnavn eller dokumentbeskrivelser svært viktig metainformasjon for søk.

For å ivareta både dokumentasjonshensyn og informasjonshensyn ved navnsetting av ei saksmappe kan følgende ledd anbefales:

[Prosess/Oppgave (Sakstype)] + [Objekt/Emne/Fenomen/Part/Aktør eller Andre spesifikasjoner] + [Sted, Tid/tidsrom] + [Ev. Referanse-nr.]

I saksmappa akkumuleres poster med dokumenter fortløpende for hver vesentlig transaksjon eller hvert trinn i prosess- og begivenhetsforløp.

Navnsetting av journalposten (med saksdokument(er)) følger et annet logisk prinsipp. For journalposter kan følgende ledd og kombinasjon av opplysningstyper anbefales:

[Dokumentkategori/Dokumentsjanger] + [Handlingstrinn/Begivenhet/Interaksjon] + [Objekt/Emne/Fenomen/Part/Aktør eller Andre spesifikasjoner] + [Sted, tid] + [Ev. Referanse-nr.]

Igien må en velge det som er mest vesentlig og relevant for hvert ledd,

gitt sjanger og transaksjon, og i størst mulig grad opprettholde strukturen og sørge for å dekke de ulike leddene.

Tittelen i selve saksdokumentet kan være enklere, og er helt opp til skaperen.

Iblant ser en likevel altså at saker, poster og dokumenter beskrives med et omvendt syntaktisk mønster, det vil si med objektet eller emnet først, fulgt av det som gjøres eller skjer nærmere presisert. På norsk, som er et språk der verbet kommer før objektet,³⁹ kan dette dessverre virke litt bakvendt og oppstylt. Med en slik omvendt språkform mister en i hvert fall den primære viktigheten av å representere dokumentasjonen, det vil si saker og arkivmateriale, som representasjon av aktiviteter og prosesser, handlinger og hendelser først og fremst, og ikke først og fremst som representasjon av objekter, emner eller temaer.

Saken dannes fordi det gjøres noe, og det gjøres noe med noe eller overfor noe. Det som omhandles, må representeres og uttrykkes med ytterligere opplysningstyper og spesifikasjoner på saksmappe-tittelen, slik vi har vært innom ovenfor.

I en gitt arkivskapers arkiv er sakens perspektiv stabilt, mens postenes perspektiv-beskrivelse likevel vil vekse avhengig av bl.a. korrespondanseparten og dokumenttypene, inngående eller utgående. Titler på journalposter kan gjerne veksle i språkformen, ut fra språklova for sentrale statsorgan, men de bør være dekkende for det som er skjedd, og hva som vesentligst inngår som informasjon.

Dermed vil språket i journalen kunne gi en transparent beskrivelse av hva som skjer, og hvor posten og dokumentet er i et saksforløp. ■

³⁹ Norsk er typologisk et subjekt-verbal-objekt-språk.

NORGE P.P.

Returadresse:
Norsk Arkivråd
Maridalsveien 3
0178 Oslo, Norway

norsk arkivråd

www.arkivrad.no